

Kultūros almanachas

DORĒ

Spaustuvē DRUKA
Klaipēda
2016

Išleista Neringos savivaldybės lėšomis

ISSN 2351-4582

© Raimonda Ravaitytė-Meyer, 2016
© Neringos savivaldybės Viktoro Miliūno viešoji biblioteka, 2016

© Spaustuvė DRUKA, 2016

TURINYS

Leidėjo žodis	4
2016-ųjų Neringos kultūros įvykių apžvalga	6
MARTYNUI LIUDVIKUI RĖZAI – 240	
Jubiliejinius Martyno Liudviko Rėzos metus palydint	13
Nijolė Strakauskaitė. M. L. Rėza, kaip inspiracija Rytų Prūsijos kultūros veikėjų domėjimuisi Prūsijos (Mažąja) Lietuva XIX a.	16
Dainora Pociūtė. Europos vaizdai Prūsijos kariuomenės kapeliono M. L. Rėzos 1813–1814 m. karo žygių dienoraštyje	21
MARTYNO LIUDVIKO RĖZOS PREMIJOS LAUREATAI	
Arūnas Sakalauskas.	
Mačiau M. L. Rėzą einantį per Europą – tokį, kurio dar niekas nepažįsta	30
Asta Jankauskienė. Ten, prie maračių, „Giedružė“ dainuoja	36
IŠ PRAEITIES	
Vladas Žulkus. Drama, įvykusi prieš 150 metų: <i>Ocean Queen</i> sudužimas	47
Apie biblioteką ir Preilą. Stasės Smolskienės prisiminimai	53
VIKTORUI MILIŪNUI – 100	
Raimonda Ravaitytė-Meyer. Baltasis Nidos metraštininkas	63
Algimantas Baltakis. Traukia paukščiai. Eilėraštis	71
Asta Jankauskienė. Rašytojo ir poeto bičiulystė	72
Viktoras Miliūnas. Meilė. Novelė	78
KŪRYBA, KŪRĖJAI	
Raimonda Ravaitytė-Meyer. Dailininkas ir režisierė	86
Regina Vosyliūtė. Miniatiūros	92
Vaclovas Kaminskas. Tapyba	98
M. L. RĖZA IR KARVAIČIAI – DAILĖJE	106
TIKROS ISTORIJOS	116
KNYGŲ NAMELIAI-ŠVYTURIAI	123

LEIDĖJO ŽODIS

Ketvirtoji „Dorė“ skaitytoją pasiekė lygiai po metų su gera žinia – nuo šiol kultūros almanachas išeis kasmet ir sieks atspindėti Neringos kultūros vyksmą. Šia intencija skelbiame metų kultūros apžvalgą, kuri turbūt nustebins ne vieną – kokie išskirtiniai Neringos kultūrai buvo 2016-ieji!

Savotiška kultūros apžvalgos preliudija tapo fotografija, vaizduojanti Nidos pajūrio kopagūbryje atsiradusį keisčiausią objektą, sukurtą trijų jaunų architektų iš Airijos ir iš Bulgarijos (žr. dešinėje). Neabejojame, jog prie to dar turėsime sugrįžti, kaip ir prie „Nidos mokyklos kronikos“ – unikalaus mus pasiekusio istorinio šaltinio.

2016 m. „Dorėje“ svarbios kelios temos. Pirmoji – plačiai pažymime jubiliejinius Martyno Liudviko Rėzos metus (apie tai – prof. dr. Jolanta Zabarskaitė), skatindami gilesnę pažintį su iškilium kraštiečiu. Publikuojame dviejų mokslininkų – doc. dr. Nijolės Strakauskaitės ir prof. dr. Dainoros Pociūtės – pranešimus, skaitytus Juodkrantėje, mokslinėje konferencijoje „Martyno Liudviko Rėzos epocha ir jo darbai“. Tradiciškai pristatome M. L. Rėzos kultūros ir meno premijos laureatus – skulptorių Arūną Sakalauską ir folkloro ansamblį „Giedružė“. M. L. Rėzos temą almanache vainikuoja Neringos meno mokyklos skelbto respublikinio konkurso-festivalio „Ritin kalne smiltatę“ dalyvių, daugiausiai mokleivių, kūryba – išraiškingi M. L. Rėzos portretai ir jo gimtojo Karvaičių kaimo vaizdai.

Antroji dominuojanti „Dorės“ tema vienaip ar kitaip siejasi su biblioteka. Tą nesunku suprasti iš leidinio viršelio, jame – vienas iš dviejų pamaryje pastatytų knygų namelių-švyturių. Gražus sutapimas, jog 2016-aisiais – Bibliotekų metais – paminėjome Nidos metraštininko Viktoro Miliūno 100-metį. Jo vardu prieš dešimt metų pavadinta Neringos viešoji biblioteka. Džiaugiamės galėję pakalbinti ilgametį rašytojo draugą poetą Algimantą Baltakį. Dar viena minėtina sukaktis – nuo pirmojo įrašo Nidos bibliotekos inventorinėje knygoje praėjo lygiai 60 metų. Šia proga spausdiname niekur negirdėtus Stasės Smolskienės prisiminimus apie pokarinę biblioteką Preiloje ir šio kaimelio gyvenimą.

Detektyvu galėtume pavadinti prof. dr. Vlado Žulkaus papasakotą dramatišką burlaivio *Ocean Queen* istoriją. Gal kas nors iš neringiškių yra radęs prie jūros šio laivo nuolaužų, kurios būtų vertinga tiriamoji medžiaga archeologams?

„Dorės“ atradimu laikome dailininką Vaclovą Kaminską ir kino režisierę Reginą Vosyliūtę-Kaminskienę. Šių su Juodkrante susijusių, nedaug kam žinomų menininkų gyvenimo istoriją mums papasakojo aktorė ir signatarė Nijolė Oželytė, buvusi artima Kaminskų šeimos draugė. Beje, 2017-aisiais R. Vosyliūtei būtų sukakę 90, V. Kaminskui – 95.

„Dorės“ kūrybos lauke – sukaktuvininkų V. Miliūno novelė, R. Vosyliūtės miniatiūros ir V. Kaminsko paveikslai. O pabaigai – visiškai nauja rubrika „Tikros istorijos“. Tai neišgalvotos istorijos apie Kuršių neriją, jos gyventojus, papasakotos tas istorijas girdėjusių arba jas iš patikimų šaltinių sužinojusių žmonių. Tikimės, kad jos paskatins neringiškius „Dorėje“ papasakoti ir savo įdomius nutikimus.

Dalia Greičiutė

Neringos savivaldybės Viktoro Miliūno viešosios bibliotekos direktorė

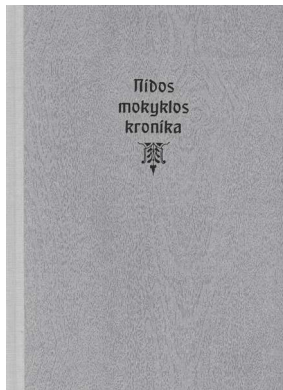

Europos architektūros studentų asamblėjoje (EASA 2016) sukurta „Dream dune“ („Svajonių kopa“) Nidos pajūryje. Autoriai: Eoin McCooey (Airija), Roibeárd Ó Máinín (Airija), Dobrin Petkov (Bulgarija)

2016-UJŲ NERINGOS KULTŪROS ĮVYKIŲ APŽVALGA:

Ką verta prisiminti ir išskirti? Apie ką norisi kalbėti? Kas teikia vilčių ateičiai?

Gražina Žemaitienė, *Neringos savivaldybės Architektūros skyriaus vyriausioji specialistė paveldosaugai:*

„Iš gausybės kultūros renginių ir įvykių išskirčiau du. Pirmasis – sulaukėme lietuviškojo „Nidos mokyklos kronikos“ leidimo. Nepamiršamas kronikos pristatymas Nidos gimnazijoje ir ten vykęs dr. Gitano Nausėdos bei doc. dr. Nijolės Strakauskaitės dialogas apie sudėtingą istorinį laikotarpį, kai Kuršių nerija ir Klaipėdos kraštas autonomijos teisėmis buvo prijungti prie Lietuvos. Tai buvo tikra istorijos pamoka. „Nidos mokyklos kronikos“ reikšmę ir prasmę mums visiems dar reikia suvokti.

Antrasis įvykis, kuris, esu tikra, taip pat įeis į mūsų istoriją – tai Europos architektūros studentų asamblėja (EASA 2016), kuri pirmą kartą vyko Lietuvoje ir Neringoje, o tam buvo ruošiasi net dvejus metus. 2014 m. rugsėjį pas mane atėjo asamblėjos organizatoriai. Išgirdusi, kad liepos paskutiniąją ir rugpjūčio pirmąją savaitėmis jie nori pakviesti į Nidą 600 žmonių, iš karto pasakiau: „Ne, ne, tai neįmanoma!“ Bet jie neatsitraukė. Organizatorių nuoširdumas visus papirko. Kai turi tikslą, viskas yra įmanoma. Nebenaudojamas buvusių poilsio namų „Aukštinės kopos“ patalpas jie patys išsivalė ir pritaikė savo poreikiams.

EASA 2016 be europiečių dalyvavo jaunimo iš Indijos, Ekvadoro, Gvatemalos, Kanados, JAV... Lietuva daugeliui buvo visiškai nežinoma šalis. Lietuvių, būsimų architektų, buvo apie 40. Norint patekti į asamblėją, reikėjo laimėti konkursą savo šalyje. Pasak organizatorių, susirinko šviesiausi protai ir galbūt gabiausi ateities architektai.

Organizatoriai lietuviai taip pat turėjo laimėti konkursą Berlyne prieš savo konkurentus airius, kad ši asamblėja įvyktų būtent Lietuvoje ir Neringoje. „Not yet decided“ („Dar nenuspręsta“) – tokia buvo asamblėjos tema, atspindinti dviprasmišką situaciją: organizuojame, bet neaišku, kas iš to išeis. Neringa jiems atrodė tokia neliečiama, tačiau mitas griuvo! Gamtos nepažeidžiamumas liko išsaugotas, o Neringoje atsirado novatoriškų, iki tol nematytų architektūros kūrinių („Agiloje“ galima pasiimti žemėlapij ir juos visus aplankyti). Jauni žmonės parodė mums naujo mąstymo galią. Tik nuo mūsų priklauso, ar tomis idėjomis pasinaudosime.“

Edita Lubickaitė, *Nidos kultūros ir turizmo informacijos centro „Agila“ direktorė:*

„Po daugelio metų 2016-ųjų Neringos vasaros sezono atidarymo šventė buvo visiškai kitokia, gimė nauja jos koncepcija. Renginių „Sveika, Neringa“ siekiama skatinti sveiką visuomenės gyvenimo būdą ir aktyvų laisvalaikį. Dažnai juokauju: kokie laikai, tokia ir

muzika. Šiuolaikinis žmogus, Neringos svečias, nebėra pasyvus stebėtojas. Jis aktyvus, įsitraukiantis į įvairias veiklas, keliautojas, ieškantis naujų pojūčių ir potyrių, laukiantis kūrybinės energijos proveržio. Naujoji sezono atidarymo šventė buvo pastebėta Valstybinio turizmo departamento. Pirmą kartą su šiuo renginiu patekome į dešimtuką renginių, kuriuos verta aplankyti Lietuvoje 2016 m. vasarą, nes idėja atitiko šiuolaikinio žmogaus lūkesčius.

2022 m. Europos kultūros sostinės titulas bus suteiktas vienam iš Lietuvoje kandidatuojančių miestų. Kartu su Klaipėda ir Palanga Neringa susijungė į miestų trijų, siekiamas minėto titulo. Tai buvo teigiamai įvertinta Europos Komisijos išankstinėje Europos kultūros sostinės 2022 m. atrankoje. 2016 m. birželį buvo svarstomos šešių Lietuvos savivaldybių pateiktos paraiškos, o į galutinį miestų kandidatų sąrašą pateko dvi: Klaipėdos ir Kauno. Patikslintos ir papildytos abiejų kandidatų paraiškos galutinei atrankai turi būti pateiktos iki 2017 m. vasario 28 d., kai ir paaiškės laimėtojas. Bet kuriuo atveju: laimėsime ar ne, mums tai – didžiulis įvykis. Pasirengimas dalyvauti šiame konkurse privertė susitelkti Klaipėdos regioną ir įvardinti bendrus iššūkius: sezoniškumą, protų nutekėjimą, profesionalaus meno ir aukštosios kultūros trūkumą ir pan., bei pagalvoti apie naują regiono įvaizdžio kūrimą. Dalyvavimas šiame projekte suteikia galimybę įgyvendinti visam regionui aktualią strateginių pokyčių programą, pristatant išskirtinai save, savo miesto tapatybę, istorinius faktus, kurie turi įtakos šiuolaikinei būčiai, ir užpildyti kultūrinį tapatybės žemėlapi.

2016-ųjų laimėjimas – Nidoje organizuojama Europos architektūros studentų asamblėja EASA 2016, Not yet decided. Tai, kad jie atrado Lietuvą ir Kuršių neriją, mums yra didžiulis plusas. Esu pastebėjusi, kad vizualinių menų atstovai tampa geriausiais kultūros ambasadoriais, jie patys ir jų kūryba skatina mums taip svarbų kultūrinį turizmą.

Nidos kultūros ir turizmo centrui „Agila“ ypač svarbu, kad jo folkloro ansamblis „Giedružė“ buvo įvertintas šiųmetine Martyno Liudviko Rėzos kultūros ir meno premija.“

Dr. Lina Motuzienė, *Neringos muziejų direktorė:*

„2016-ieji įsimintini dėl vieno labai svarbaus esminio pokyčio Neringos miesto kultūriname gyvenime – žengtas drąsus žingsnis sujungti tris kultūros įstaigas: Neringos istorijos muziejų, Nidos etnografinę žvejo sodybą ir Thomo Manno memorialinį muziejų. Priimant minėtą sprendimą orientuotasi į žmogiškuosius išteklius, profesionalų pajėgas, kad jos nebūtų išblaškytos, o susivienytų siekiant profesionalios, modernios kultūros sklaidos ne tik Neringos mieste, bet ir už jo ribų.

Šiandien jau yra kuo pasidžiaugti. Šį rudenį pradėtas projektas „Muziejų kuriame kartu“ susilaukė didelio susidomėjimo. Bendruomenė labai gyvai atsiliepė į muziejaus kvietimą pasidalinti namuose saugomais senais, šeimai brangiais daiktais eksponatais, juos atnešti į muziejų bendrai parodai. Ši iniciatyva sutelkė bendruomenę, o mus paskatino dar labiau atsigręžti į vietos žmones ir su jais bendradarbiauti. Šiandien muziejus nebėra vien eksponatų fondai, akylai saugomi muziejaus spintose. Tai – erdvė, kuri turi būti įdomi, patraukli ne tik svečiams, bet ir miesto bendruomenei.

Dvidešimtąjį kartą surengėme Tarptautinį Thomo Manno festivalį, kuriame buvo kalbama apie žmogaus orumą, tęsiant Pirmojo pasaulinio karo atminimo temą. Pasirinkę šių metų temą, siekėme paskatinti apmąstyti žmogaus elgsenos, to, kas suvokiama kaip „žmogiška“, žmogaus moralinio santykio su pačiu savimi ir visuomene klausimus. Po pirmojo Thomo Manno festivalio 1997 m. niekas nedrįso prognozuoti, kas vyks toliau, kokia bus festivalio ateitis, todėl organizatoriams švęsti dvidešimtąjį festivalį buvo didelis iššūkis.

2016 m. Thomo Manno kultūros centras kartu su partneriais pradėjo naują, labai įdomų projektą „Nuostabiosios žemės beiėškant. Kultūros turizmo maršrutas nuo Nidos dailininkų kolonijos iki Prano Domšaičio“, kurį tęsime ir 2017 m. Pradėtas kurti interaktyvus žemėlapis, kuriuo remiantis bus galima keliauti vietomis, susijusiomis su Nidos dailininkų kolonija ir jos menininkais – nuo Klaipėdos, Smiltynės, Juodkrantės iki Nidos. Šis projektas – puiki terpė iš naujo prisiminti ir puoselėti didžiulį kultūros paveldo turtą – Nidos dailininkų koloniją ir jos atminimą.

2016-ieji Neringoje įsimintini ir kitais svarbiais įvykiais. Džiugina ilgametės Thomo Manno memorialinio muziejaus direktorės Vitalijos Jonušienės drąsa Neringoje kurti naują kultūros įstaigą – dailininko Eduardo Jonušo namus. Sunku įsivaizduoti, kokia būtų šiandieninė Neringa, jei joje nebūtų gyvenęs ir kūręs Eduardas Jonušas. Todėl sveikintinas ir Neringos savivaldybės tarybos sprendimas vieną iš miesto gatvių pavadinti Eduardo Jonušo vardu. Daug įdomių faktų apie prieškarį Nidos mokyklos gyvenimą, negirdėtų Kuršių nerijos istorijos fragmentų sužinojome Nidos gimnazijoje pristatant lietuvių kalba išleistą knygą „Nidos mokyklos kronika“. Beje, žengtas dar vienas svarbus žingsnis Neringos kultūros erdvėje – skelbiant vasaros sezono pradžią pereita nuo prastos kokybės popmuzikos festivalio prie naujos sezono šventės koncepcijos.“

Riboženklis, kurio viršuje matyti įspaustas prūsiškasis kryžius. Preilos gyventojas Uwės Meyer nuomone, Vokietijos imperijos (kuriai priklausė Kuršių nerija) laikais tokiais betoniniais stulpeliais buvo žymimos sklypų ribos. Statant namą Preiloje šį unikalų daiktą iškasė pamatus montavę statybininkai

Parodos „Muziejų kuriame kartu“ eksponatai

Metalinis vabalas, skirtas nusiauti batams, veltiniam. Jį juodkrantiškės Svetlanos Usevičienės tėtis Ivanas Bogdanovas rado užkastą žemėje su kitais pasitraukusių vokiečių „namų lobio“ daiktais

Aušra Feser, *Kuršių nerijos nacionalinio parko direktorė, Neringos savivaldybės tarybos Kultūros komiteto narė:*

„2016-ieji yra jubiliejiniai Kuršių nerijos nacionalinio parko metai. Neįtikėtina, kad prieš 25 metus, vasario pabaigoje, dar vyko referendumas dėl Lietuvos Nepriklausomybės, o balandžio mėnesį jau buvo įkurti keturi nacionaliniai parkai, tarp jų – ir Kuršių nerijos. Ketvirtis amžiaus – yra kur pasižiūrėti atgal.

Jubiliejaus proga daugiau kaip po devynerių metų buvo suorganizuota mokslinė konferencija „Kuršių nerijos kraštovaizdžio pokyčiai“.

Juodkrantės sengirėje pastatyta Nacionalinio parko meistrų sukurta garsų gaudyklė susilaukė didelio žmonių susidomėjimo

Dvi dienas įvairių sričių mokslininkai: geologai, dirvožemininkai, botanikai, miškininkai, krantotyryninkai, geografs, ornitologai, istorikai, archeologai, kalbėjo apie pokyčius, problemas ir pavojus Kuršių nerijos vertybėms (su konferencijos medžiaga galima susipažinti interneto puslapyje <http://www.nerija.lt/Files1/files/KNNP%2025%20konferencijos%20tezes%202016.pdf>). Klausimų iškelta labai daug: kiek turime kištis į natūralią gamtinių procesų eigą? Kiek galime leisti turistams skverbtis į gamtą? Ką daryti, kad išsaugotumėme kopas, jūros ir marių krantus? Konferencijos pabaigoje priimta rezoliucija įpareigojo mus diskutuoti ir veikti toliau, o vietos bendruomenei ši konferencija buvo tikras žinių ir informacijos šaltinis.

Šiais metais išleidome knygą „Kuršių nerija kaip sąžinė“, skirtą Kuršių nerijos visuotinės vertės aprašymo patvirtinimui (tai įvyko 2014 m. Dohoje). Knyga, gimusi per dvejus metus, parengta labai atidžiai ir atsakingai. Specialiai knygai paskelbėme nuotraukų konkursą. Parko direkcija, diskutuodama su kitais redkolegijos nariais, jas kruopščiai atrinko, parengė informacinę knygos dalį. Pagrindinį tekstą knygai mūsų prašymu parašė Arvydas Juozaitis. Ko gero, tai yra pirmasis esė apie Kuršių neriją, pasirodęs po Tomo Sakalausko „Čakonos“. Mums tai buvo labai svarbu, nes nuolatos kartojamų epitetų apie Kuršių neriją niekas nebenori girdėti.“

„Niekur kitur Baltijos pakrantėj nerasite tokios aukštos kainos, kurią žmogus sumokėjo už teisę gyventi. Niekur kitur žmogus taip akivaizdžiai nesustabdė vartojimo civilizacijos entropijos. Pagaliau čia suprasta, kad suvartoti galima tik pačią Kuršių neriją. Čia vieta, kurioje prabilo žmogaus sąžinė. Gal net Europos civilizacijos sąžinė.“

(A. Juozaitis)

Dalia Greičiūtė, *Neringos savivaldybės Viktoro Miliūno viešosios bibliotekos direktorė:*

Atidengus E. A. Jonušo gatvės lentelę (iš kairės): E. Jonušo bičiulis Edvardas Malinauskas, dailininko žmona Vitalija Jonušienė, Neringos meras Darius Jasaitis

parodą susirinkę žmonės netilpo salėje ir būriavosi lauke, prie durų. Pristatant knygą Klaipėdoje salė taip pat buvo pilnutėlė. Labai prasmingas buvo ir E. Jonušo sugrįžimas (knyga ir filmu) į gimtuosius Pikelius, Mažeikių rajone, kur apie menininką mažai kas buvo girdėjęs. Už puikią knygą turėtume padėkoti dailininko žmonai Vitalijai Jonušienei, kuri prisiėmė visą atsakomybę sutelkdama autorius ir leidėjus. Išskirtinis 2016-ųjų įvykis – Eduardo Jonušo gatvės Nidoje atsiradimas, o joje – visuomenei atvertos dailininko namų-dirbtuvės durys.

„Nidos mokyklos kronikos“ lietuviškasis leidimas – įvykis, kurio pervertinti neįmanoma. Mums, nidiškiams, prieškarinės Nidos vaizdas, aprašytas kronikoje, tampa kur kas aiškesnis, o leidinio poligrafijos kultūra verčia didžiuliotis lietuviškąja knyga.

Džiugu, kad parašęs apie Karaliaučių, Rygą ir Klaipėdą, Arvydas Juozaitis ėmėsi Neringos. Pirmą kartą prakalbta apie Kuršių nerijos vertybes dviejų valstybių – Lietuvos ir Rusijos – rankose. Knygos antraštė – „Kuršių nerija kaip sąžinė“ – pasako, kad kalba apie vertybes nebus nei lengva, nei patogi.

Du dešimtmečius skaičiuojantis Juodkrantės skulptūrų parkas šįmet sulaukė jo istoriją liudijančios knygos „Žemė ir vanduo“. Klaipėdos visuomenę pirmą kartą supažindinome su mūsų bibliotekos leidiniu – kultūros almanachu „Doré“, kuris buvo dedikuotas M. L. Rėzos 240-osioms gimimo metinėms.“

Dr. Rasa Antanavičiūtė, *Vilniaus dailės akademijos Nidos meno kolonijos vykdančioji direktorė:*

„Turiu prisipažinti, ne visuose Neringos kultūros renginiuose dalyvavau ir dėl to mano įspūdžiai gali būti subjektyvūs. Iš to, kas man įsiminė, dirbant Nidos meno kolonijoje, išskirčiau keletą dalykų, kuriuos išvardinsiu ne prioriteto tvarka.

„2016-ieji šalyje buvo paskelbti Bibliotekų metais. Sutapimas ar ne, tačiau Viktoro Miliūno viešajai bibliotekai šie metai buvo išskirtiniai. Tą simbolizuoja Nidos ir Juodkrantės pamaryje pastatyti knygų nameliai-švyturiai (apie tai plačiau – šioje „Dorėje“). Dar nėra buvę, kad per vienerius metus savo leidinius ne kartą būtume pristatę ir Vilniuje, ir Klaipėdoje, jau nekalbant apie Neringą. Nepamiršiu vaizdo, kai Vilniuje, UNESCO būstinėje, į Eduardo Jonušo knygos „Vaizdai ir mintys“ sutiktuves ir

Labai didelį įspūdį padarė Neringos lankstumas Nidoje priimant Europos architektūros studentų asamblėją (EASA). Sėkmingai bendradarbiaujant jaunimas sugebėjo įtikinti pakankamai konservatyvias vietas institucijas, kad Kuršių nerijoje verta pastatyti kažką nauja ir palikti ilgesniam laikui. Pavyzdžiui, apžvalgos bokštas ant Urbo kalno, juodas suomiškos pirties kubas ant jūros kranto Nidoje ar atokvėpio erdvė ant molo, netoli sporto mokyklos. Ne viskas, ką studentai sukūrė, išliko, tačiau tai, ką turime, Neringai suteikia naujų spalvų. Apskritai, tas subruzdymas – daugiau kaip 500 jaunų žmonių liepos mėnesį Neringoje! – negirdėtas dalykas.

Nidos meno kolonijai svarbus įvykis – mūsų gatvės pervadinimas. Nuo metų pabaigos mes esame Eduardo Jonušo, o ne Taikos gatvėje. Man tai svarbus pokytis pereinant nuo Draugystės, Spalio, Pergalės prie konkrečių asmenybių, kurios buvo svarbios vienai ar kitai vietai. Šia permaina labai džiaugiamės.

Nustebino lankytojų skaičius VDA Nidos meno kolonijos surengtoje parodoje „Hibridiniai peizažai“ (kuratorius – Vytautas Michelkevičius). Paroda buvo Thomo Manno festivalio dalis ir tęsėsi nuo liepos 23 d. iki rugpjūčio 28 d. Per mėnesį joje apsilankė 2 600 žmonių! Tokiais skaičiais net Nacionalinė galerija Vilniuje retai gali pasigirti. Tai buvo šiuolaikinio meno paroda – tokio meno, kuris paprastai priimamas kaip „sunkiai virškinamas“. Dar vieno mito sugriovimas man pasirodė labai svarbus: Neringoje galima daryti naujo, radikalaus meno renginius – žmonėms tai įdomu. Apskritai, Thomo Manno festivalio fenomenas rodo, kad turėdami laiko žmonės daug jo skiria kultūrai. Festivalis jau sulaukė solidaus amžiaus, visuomet yra gausiai lankomas ir gyvybingas. Jis vis dar yra Neringos vasaros kultūros renginių „vinis“.

Labai džiaugiamusi Neringos muziejų iniciatyva surengti gyvo muziejaus projektą „Muziejų kuriame kartu“. Buvo įdomu pasižiūrėti, ką neringiškaai brangina, ką iš asmeninių relikvijų jie atnešė į bendrą parodą. Ekspozitai kalbėjo ir apie juos sunešusius žmones, ir apie Kuršių nerijos istoriją apskritai, o tokia dviguba perspektyva retai įmanoma.“

Naujojoje VDA Nidos meno kolonijos parodų salėje surengtose parodose – antplūdis: pirmąją parodą aplankė 500, o antrąją – net 2 600 lankytojų.

DOORĖ

Martynui Liudvikui Rėzai – 240

JUBILIEJINIUS MARTYNO LIUDVIKO RĖZOS METUS PALYDINT

Lietuvių kalbos instituto direktorė prof. dr. Jolanta Zabarskaitė dvejus metus vadovauja Juodkrantės Liudviko Rėzos kultūros centro tarybai (kuratoriumui). „Dorės“ paprašyta gerbiama kuratorė apžvelgia 2016-uosius – jubiliejinius – M. L. Rėzos metus. Ar nuveikti darbai leidžia teigti, kad žengtas žingsnis naujai įvertinant ir suvokiant M. L. Rėzą?

J. Zabarskaitė: „Manau, kad šia kryptimi pasistūmėjome į priekį, ir tai yra ne pastarųjų dvejų, o daugelio metų nuoseklus, tikslingas viso kuratoriumo (jam susikūrus šešerius metus vadovavo doc. dr. Nijolė Strakauskaitė) darbas. Šis darbas padeda laužyti stereotipus, o ypač vadinamojo „nacionalinio“ Rėzos stereotipą, padeda suvokti M. L. Rėzos asmenybės platumą ir įvairovę.

Kitas klausimas, kiek mes M. L. Rėzą siejame su Juodkrante, su Juodkrantės kultūrine intelektualine kryptimi, kaip tai gali tapti Juodkrantės tapatybės dalimi? Jei šiandieninę Juodkrantę palyginsime su prieškarine, tai turėsime pripažinti, kad jos tapatybė gerokai „išblukusi“.

Manau, yra svarbūs du dalykai: po truputį keičiasi M. L. Rėzos supratimas, atsiranda daugiau kontekstų, kuriuose mes vertiname M. L. Rėzą. Kita vertus, M. L. Rėza vis labiau įsišaknija Juodkrantėje kaip jos tapatybės dalis.“

Šių metų pabaigoje Juodkrantėje vykusioje mokslinėje konferencijoje „Martyno Liudviko Rėzos epocha ir jo darbai“ žymiausia šalyje Reformacijos tyrinėtoja doc. dr. Ingė Lukšaitė pasakė: „K. Donelaitis yra mūsų sąmonėje, o M. L. Rėza? Bijočiau pasakyti „taip“.“ Kodėl taip nutiko?

J. Zabarskaitė: „K. Donelaitis užgožė M. L. Rėzą. Kita vertus, M. L. Rėzos samprata daugelį metų buvo labai susiaurinta. Jis pirmiausia buvo K. Donelaičio leidėjas ir pasislėpė jo šešėlyje. Po to M. L. Rėza buvo iškeltas kaip lietuvių liaudies dainų rinkėjas – ir vėl tarsi pasislėpė už dainų.

Kita – platesnė – M. L. Rėzos veikla nebuvo įvertinta dėl to, kad mes buvome įsigilinę į tai, kas vyksta mūsų lietuvių kultūroje, ir nekreipėme dėmesio, kas vyksta lietuvių ir vokiečių kultūrų sankirtoje. Nežiūrėjome, kaip per M. L. Rėzos asmenybę veikia bendrieji europiniai procesai. Nagrinėjome M. L. Rėzą tik kaip lietuvių kultūros veikėją, bet nenauginėjome jo kaip to meto Europos intelektualo, šviesuolio, mokslininko, susirašinėjusio

su žymiausiais savo laiko mokslininkais ir menininkais. Pamiršome M. L. Rėzos daugiakultūriškumą. Dėl to esame patys kalti. Tam tikros mūsų nacionalinės ideologijos M. L. Rėzos vaidmenį susiaurino, jis iš mūsų sąmonės išsprūdo. Kaip jį reikėtų sugrąžinti? Čia jau kitas klausimas. Tokios didelės asmenybės mechaniškai į kultūrą negrįžta, tam yra keliapakopiai procesai.

Galvodama apie Juodkrantę ir jos kultūrinį lauką, turėčiau priminti ir kitą labai svarbų Lietuvos kultūrai ir mokslui žmogų – baltistikos pradininką, vokiečių kalbininką, archeologą, etnografą, istoriką Adalbertą Becenbergerį, kurio taip pat nėra mūsų sąmonėje. Juodkrantėje jis turėjo namą ir čia praleido daugiau nei 40 vasarų. Nėra jokio tai liudijančio atminimo ženklų!

Asmenybės viešinimo darbai yra viena, bet labai svarbu, kad keistųsi supratimas apie tokio masto žmones, kaip M. L. Rėza, A. Becenbergeris. Tam reikia nuolatinio intelektualinio dialogo su visuomene, mokykla, kultūros žmonėmis, jaunimu. Tai yra procesas.

Naujas postūmis tokioms asmenybėms sugrąžinti į sociokultūrinę apyvertą yra susijęs su Reformacijos 500 metų jubiliejumi. 2017-ieji yra Reformacijos metai, o M. L. Rėzos veikla Rytų Prūsijoje, pagaliau Lietuvos raštija yra tiesiogiai susijusi su Reformacija ir jos vaidmeniu Lietuvai. Šią jubiliejaus teikiama galimybę turime išnaudoti. Kai pasikeis mąstymas, atsiras ir darbai, ir kitas suvokimas.“

Jei kalbėsime apie lokalią vietos bendruomenę, tai ji savąjį M. L. Rėzą atrado dar sovietiniais metais, kai Juodkrantėje gatvė buvo pavadinta L. Rėzos vardu, prasidėjo kasmetiniai M. L. Rėzos paminėjimai prie M. L. Rėzos skulptūros Pervalkoje, mokiniai rašė rašinius apie M. L. Rėzą ir pan. Nėra lengva šiandien M. L. Rėzą atrasti iš naujo...

J. Zabarskaitė: „Atrasti galima, bet dar reikia ir žinoti. Man atrodo, labai trūksta žinių apie M. L. Rėzą, supratimo, kas jis toks buvo. Siūlyčiau padaryti nedidelę apklausą, ar Neringos žmonės žino, kas yra M. L. Rėza, ką jis reiškia Neringai, ir apskritai – koks jo indėlis į lietuvių kultūrą?

Neabejoju, kad milžinišką vaidmenį kitokiam Kuršių nerijos ir Prūsijos Lietuvos istorijos suvokimui turi doc. dr. N. Strakauskaitės knygos, straipsniai, jos šviečiamosios paskaitos, kurios, girdėjau, Neringoje yra populiarios, žmonės jas lanko. Tai yra tie nedideli žingsniai M. L. Rėzos ir visos Prūsijos Lietuvos istorijos pažinimo link.

Ateityje matau dar labai daug šviečiamojo darbo. Kita vertus, kad šiuolaikinius žmones informacija pasiektų, jog jie, o ypač vaikai, jaunimas, išgirstų ir suprastų, reikia ieškoti naujų ir įdomių formų. Nieko šiandien nebedomina paprastas, nepatrauklus, enciklopedinis pasakojimas. Kai žmonės pajus sąsajas su dabartiniu gyvenimu, istorija jiems taps įdomi.“

Šiandien gilesniam istorinių asmenybių suvokimui, jų atradimui iš naujo pasitelkiamos moderniausios informacinės ir komunikacinės technologijos bei inovacijos. Jūsų dėka Juodkrantėje praėjusių vasarą vyko jaunimo kūrybinės dirbtuvės, kurių dėmesio centre atsidūrė M. L. Rėzos asmenybė, jo veikla, taip pat šiuolaikinė Neringos kultūros perspektyva, viso Prūsijos Lietuvos krašto istorija. Ką iš siūlomų naujovių galėtumėte perimti?

J. Zabarskaitė: „Tai yra visiškai nauji dalykai. Lietuvių kalbos institutas kartu su Kazimiero Simonavičiaus universitetu atlieka mokslinius tyrimus, kaip per kalbą, tapatybę, regiono istoriją ir kultūrą sukurti to regiono išskirtinumo strateginius bei praktinius sprendimus. Kūrybinėse dirbtuvėse bandyta užčiuopti daugybę naujų reiškinių, kurie atsiranda mūsų gyvenime: ir medijas, ir technologijas, ir kitokį jaunimo mąstymą (jis galvoja daugiau vaizdais nei linijiniu kalbiniu būdu). Žodžiu, naują požiūrį, mokslinę patirtį ir raiškos priemonės bandėme pritaikyti konkrečiai istorinei asmenybei bei regionui.

Negalime paneigti realybės, kad dabar viskas keliasi į virtualų pasaulį, į naujas technologijas, naujai „perkuriamos“ istorinės asmenybės – tam, kad jos būtų iš naujo atrastos – aktualizotos. Tai jokiū būdu nereiškia, kad jos „supopsinamos“. Tiesiog į jas atkreipiamas dėmesys, skatinama refleksija. Kad sudomintum, reikia patraukti, kad patrauktum, turi ieškoti naujų formų. Tos savivaldybės, jų atminties institucijos, kurios pirmosios perims naujoves, turės daugiausiai naudos.

Šiandien nėra taip sunku sukurti virtualią, arba vadinamąją „priaugintą“, realybę. Esu tikra, jei atvykęs arba atvykusi į Juodkrantę galėtum pamatyti per marias atplaukiančius halograminius senuosius garlaivius, tai trauktų ne tik poilsiautojus, bet ir naujovių bei įdomybių ištroškusius turistus. Gal ir Anykščių lajų taką, turbūt šiuo metu populiariausią turistinį objektą, aplenkumėme. Lietuvoje yra žmonių, kurie jau kuria virtualią tikrovę, reikia juos susirasti ir pasikviesti – tai nėra kažkoks beprotiškas brangumas! Svarbiausia, kad yra noras kažką daryti ir keisti.“

Nuo ko siūlytumėte pradėti?

J. Zabarskaitė: „Siūlau pradėti nuo paprasčiausio dalyko – turistinio maršruto į Karvaičius – M. L. Rėzos gimtinę, kurį lydėtų įdomus pasakojimas. Kas šiandien žino, kur tie Karvaičiai ir kaip juos pasiekti?! Girdėjau, kad Juodkrantėje ekskursija po senųjų vilų kvartalą turi didžiulį pasisekimą. Vadinasi, istorija žmonės domina.

Pagaliau ir mobiliosios programėlės nėra labai brangios, jas galima užsisakyti ir padaryti – kiekvieną norintį jį jos nuvestų į Karvaičius. Galimybių yra neišmatuojamai daug, jomis reikėtų pasinaudoti.

Kazimiero Simonavičiaus universiteto Kūrybos visuomenės ir ekonomikos instituto direktorius doc. dr. Remigijus Venckus kūrybinėse dirbtuvėse siūlė didžiulį, labai įdomų, skaitmeninį M. L. Rėzos muziejaus ir M. L. Rėzos archyvo projektą. Turint ambicijų nuo to pradėti, atsirastų naujas reiškinys Lietuvoje – panašių muziejų šalyje dar nėra. Jei nuvažiuotumėte į Varšuvą ir aplankytumėte naująjį Žydų muziejų, tai suprastumėte, apie ką kalbu. Ten viskas sukurta iš virtualių dalykų, muziejinius istorinius artefaktus galima suskaičiuoti ant pirštų. Nežiūrint to, muziejus nepaprastai populiarus, žmonės į jį tiesiog plūsta. Aš pati ten atradau sau daug naujo, ko apie žydus nežinojau.

Kūrybinių dirbtuvių metu galvojome ir apie tai, kaip M. L. Rėzą sugrąžinti į mokyklas. Kodėl vaikų galvose nelieka lietuvių literatūros, lietuvių kultūros, istorijos žinių?! Šia intencija kitąmet Juodkrantėje surengsime seminarą Lietuvos mokytojams, skirtą M. L. Rėzos suaktualinimui. Seminaras įvyks Juodkrantėje, jame galės dalyvauti ir Neringos mokytojai. Tai bus vainikuojantis jubiliejinių M. L. Rėzos metų renginys.

Kalbino Raimonda Ravaitytė-Meyer

M. L. RĖZA, KAIP INSPIRACIJA RYTŲ PRŪSIJOS KULTŪROS VEIKĖJŲ DOMĖJIMUISI PRŪSIJOS (MAŽĄJA) LIETUVA XIX A.

Pažvelgus į daugelio XIX a. antrosios pusės Rytų Prūsijos autorių, rašiusių apie Prūsijos Lietuvą ar jos dalį – Kuršių neriją – tekstus, akivaizdu, kad beveik visi jie minėjo M. L. Rėzą ir jo darbus. Tad galime daryti prielaidą, kad M. L. Rėzos veikla galėjo tapti inspiracija minėtam interesui susiformuoti. Neabejotina ir tai, kad būta ir bendresnio pobūdžio prielaidų.

XIX a. politinių tendencijų kontekstas padeda suprasti, kodėl vokiečių kalba rašiusieji autoriai Rytų Prūsijoje XIX a. antrojoje pusėje savo darbuose skyrė dėmesį Prūsijos Lietuvos etniniam kultūriniam savitumui, K. Donelaičiui, taip pat ir M. L. Rėzai. Akcentuotinas stiprėjančio vokiečių nacionalizmo poveikis Rytų Prūsijos kultūriniam gyvenimui ir šiame kontekste išryškėjęs lokalinio savitumo konstravimas Prūsijos Lietuvos atveju. Dėl šių globalių politinių procesų XIX a. viduryje keitėsi Prūsijos lietuvių apgyvento regiono samprata: administracinis šio regiono, tradiciškai vadinto *Lietuva*, apibrėžimo turinys vis labiau buvo papildomas etnografiniu. Svarbu ir tai, kad Prūsijos Lietuvos savitumas buvo išnaudotas kaip tam tikras resursas sąsajoms su Vokietija palaikyti, atliepiant besivienijančios ir įvairias kultūrinės tradicijas akumuliuojančios į vieną imperiją valstybės interesams. Be to, ir XIX a. antrojoje pusėje Rytų Prūsijoje dar jautėsi romantizmo ir Prūsijos lietuvių siejimo su prūsiškumu (prūsų genčių tradicija) nuostatos, kurios dominavo XIX a. pirmojoje pusėje. Galiausiai XIX a. antrojoje pusėje Prūsijos lietuvių kaimiškoji aplinka tapo etnografinio, muziejinio ir paminklosauginio pažinimo objektu.

Šias tendencijas, kalbant apie M. L. Rėzos darbų poveikumą, prasmingai iliustruoja trijų garsių XIX a. Rytų Prūsijos kultūros ir mokslo veikėjų – Gustavo Berendto, Ludwigo Passargės ir Franzo Tetznerio – darbai, susieti su Kuršių nerija. Laikantis chronologijos pirmiausiai paminėtinas gamtos mokslų daktaras, Karaliaučiaus universiteto profesorius G. Berendtas, kuris rengė įvairių Rytų Prūsijos regionų geografinius žemėlapius su aprašymais, publikavo straipsnius spaudoje. Dėl to 1866 m. vasarą jis kelis kartus lankėsi Kuršių nerijoje. Nors turėdamas visai kitus tikslus, G. Berendtas visgi paminėjo Karvaičių kalną ir po juo palaidotą gimtąjį M. L. Rėzos kaimą, primindamas eilėrašį *Das Versunkene Dorf* (*Nuskendęs kaimas*, 1797), ir netgi pacitavo iš jo dvi eilutes. Be to, komentuodamas M. L. Rėzos eilėraščio eilutę apie išlikusią varganą trobelę ir vienintelę pušį, priimdamas tai ne kaip poetinę alegoriją, o kaip tikrą faktą, pabrėžė, kad abu šie Karvaičių artefaktai seniai pradingo po dideliu kalnu ir tik „kapinės iki šiol“ naudotos Preilos gyventojų tiems patiems tikslams. Apie kapines G. Berendtas parašė nedaug: jos buvo visai šalia didžiulės kopos, matėsi vėjo išversti, pusiau užpustyti „neskoningi kryžiai“ („schmucklose Kreuze“) ir iš smėlio kyšojo pusė tamsaus karsto liekanų. Labai daug G. Berendtas parašė apie jį vežusių trijų arklių tempiamo vežimo paskendimo klampsmėlyje ir arklių „gelbėjimo

operaciją“. Taigi G. Berendto tekste šalia sukomponuoti ir M. L. Rėzos eilėraščio *Nuskendęs kaimas*, ir Karvaičių vietoje realiu laiku klampsmėlyje vos nenuskendę arkliai. Arklių gelbėjimas, anot G. Berendto, buvo sudėtingas procesas, teko pasitelkti Preilos moteris, nes vyrai buvo žvejyboje. Užtruko ilgai, nes naudotasi tik kastuvais ir virvėmis. Tekste tam skirta daugiau nei trys lapai. Suprantama, kad gamtininkui G. Berendtui geografinis reiškinys – klampsmėlis – buvo įdomus ir tyrinėtinas fenomenas. Visgi faktas, kad preliudija šio įspūdingo gamtinio reiškinio aprašymui buvo M. L. Rėzos ir jo eilėraščio paminėjimas, liudija G. Berendtą buvus tipišką Rytų Prūsijos kultūrinio elito atstovą, kuriam buvo gerai žinomi Karaliaučiaus universiteto ir jo kultūrinės aplinkos autoritetai, kuriems, be abejo, priklausė ir M. L. Rėza.

Vežimas klampsmėlyje

Keleriais metais vėliau už G. Berendtą, 1868 m., Kuršių nerijoje apsilankė teisininkas, literatas, vertėjas, keliautojas L. Passargė, kurį būtų galima įvardinti kaip vieną iš didžiausių lituanistinės tradicijos Rytų Prūsijoje gerbėjų, kilme nesusijusių su Prūsijos Lietuva. Simpatiją Prūsijos lietuvių kultūrai jis išreiškė priklausymu *Lietuvių literatūrinei draugijai*, buvo vienas jos įkūrimo iniciatorių. Jis taip pat – K. Donelaičio *Metų* vertėjas ir įspūdingų publikacijų spaudoje apie Kuršių neriją autorius. Ši simpatija jaučiama ir L. Passargės knygoje *Aus baltischen Landen* (1879), kurios dalis skirta Kuršių nerijai. Savo knygoje L. Passargė ne tik dažnai minėjo Prūsijos lietuvius, jų tradicijas, vartodamas lietuviškus žodžius, kaip teksto intarpus, ir taikliai išreikšdamas vietos žmonių gyvenimo koloritą, bet

Atpustytos senosios kapinės Kuršių nerijoje

Preilos kapinės 1898 m.

net penkis lapus paskyrė „Rėzos temai“ ir Karvaičių istorijai. Jau pirmieji šios teksto dalies sakiniai reflektuoja charakteringą autoriaus stilių: kruopštų detalių fiksavimą, lietuviškų terminų vartojimą. Rašydamas apie Karvaičių vietoje įsikūrusius Preilos gyventojus, jis akcentavo, kad jų namai palaikiai su įlūžusiais stogais, kur „pro duris ir langus žvelgia skurdas“, o „kiemuose vaikai taikiai žaidė su kiaulėmis – vienas iš jų, stovėdamas tarpduryje, šaukė: „moma, moma!“ Kaip ir G. Berendtui, L. Passargei į akis krito senosios Karvaičių kapinės, kur buvo laidojami ir Preilos žmonės, bet jų aprašymui jis skyrė kur kas daugiau dėmesio nei G. Berentdas. Kapines jis pavadino „šukių kalnu“, nes čia, greta aukštų kryžių ir paminklų, mėtėsi daugybė senų puodų šukių. Anot L. Passargės, tai viskas, kas liko iš kadaise klestėjusių Karvaičių, kur buvo ne tik bažnyčia, bet čia „pasaulį išvydo poetas“. Paskutiniaisiais sakiniais, skirtais Karvaičių kapinėms, L. Passargė nupiešė apokaliptinį vaizdą: einant per kapines, kur bežengsi, koja kliūna už senų ir naujų karstų, iškilusių dėl nupustyto smėlio; kai kurie karstai buvo jau sulūžę, paviršiuje kyšojo mirusiojo koja ar kaukolė. Galiausiai L. Passargė konstatavo: „Mirusieji išnyko greičiau nei jų apdarai, matėsi jų pageltę marškiniai ir jų vilnonės kojinės.“ Jis suskaičiavo šešiolika tokių „per anksti iškilusiųjų“ palaikų.

Baigdamas Karvaičių tragedijos aprašymą L. Passargė paliko mums įdomią informaciją: „Karvaičių bažnyčios antspaudas ir bažnytinės knygos tebėra išsaugotos Juodkrantėje“ („Das Karweitsche Kirchensiegel und das Kirchenbuch wird noch in Schwarzort aufbewahrt“). Toliau L. Passargė pabrėžė, kad būtent iš Karvaičių bažnytinių knygų sužinome, jog 1776 m. sausio 9 d., „taigi ne 1777 m. birželio 9 d., kaip rašė Schumannas *Neue Preussische Provinzialblätter* (1855, I, p. 246), čia pasaulį išvydo Ludwig Rhesa – *Prutenos* autorius ir K. Donelaičio *Metų* bei lietuviškų *Dainų* leidėjas“.

Paskutinės dvi pastraipos L. Passargės tekste, skirtos M. L. Rėzai, ypač aktualios svarstymuose apie M. L. Rėzos kaip inspiracijos Rytų Prūsijos kultūros veikėjams paveikumą, praėjus keliems dešimtmečiams po jo mirties. L. Passargė, nestokodamas literatūrinio patoso, rašė, kad ypač jaudina tai, jog šios dykumos vidury gali prisiminti tą žmogų, kuris „pradžioje tebuvo žinių ištroškęs žąsų piemu, bet pakilo į aukštuosius visuomenės sluoksnius, kurio darbai dabar beveik užmiršti, nors jis savo lietuviškų dainų rinkiniu patį Goethę sužavėjo“. Be to, L. Passargė pabrėžė, kad mažai žinoma ir apie M. L. Rėzą – lietuviškos Biblijos leidėją. Taigi šie L. Passargės teiginiai leidžia manyti, kad XIX a. antroje pusėje M. L. Rėzos darbai buvo aktualūs ne itin gausiam ratui Rytų Prūsijos kultūros veikėjų, angažuotų Prūsijos Lietuvos regiono kultūriniai savasčiai. Kalbėdami apie patį L. Passargę, turime pagrindo teigti, kad M. L. Rėzos darbai, kaip Prūsijos Lietuvos kultūros paveldo dalis, L. Passargei buvo tam tikra inspiracija, kuri paskatino jį aplankyti Kuršių neriją ir labai įspūdingai aprašyti šio, tuomet panašaus į dykumą, pusiasalio kraštovaizdį.

Beje, L. Passargė buvo giliai „įklimpęs“ Kuršių nerijoje, nes ne tik su didele simpatija aprašė vietos gyventojų tradiciją, bet ir neliko abejingas jų nelaimėms: kai 1869 m. pavasarį sudegė beveik visa Nida, L. Passargė Karaliaučiuje surinko daugiau kaip 2 000 talerių ir pilnus maišus rūbų nidiškiams paremti. Svarbu ir tai, kad jau vienoje iš pirmųjų publikacijų apie Kuršių neriją *Altpreussische Monatsschrift* (1871) jis patikslino M. L. Rėzos gimimo datą iš pirminio šaltinio – Karvaičių bažnytinių knygų, o tai ir galėjo būti vienas svarbiausių akstinių, atvedusių L. Passargę į Kuršių neriją.

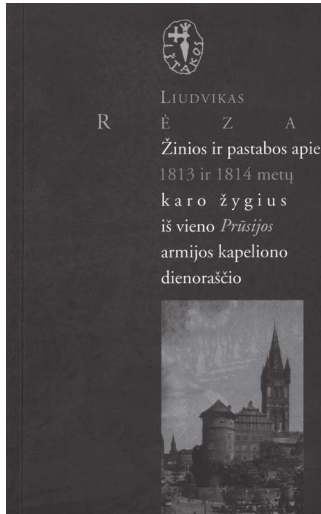
Vėliau už G. Berendtą ir L. Passargę pačioje XIX a. pabaigoje Kuršių nerijoje lankėsi F. Tetzneris, Leipcigo universiteto profesorius, kultūros istorikas, etnografas ir literatas. F. Tetzneris žinomas kaip pirmasis K. Donelaičio biografas ir tai, be abejo, susieja jį ir su M. L. Rėzos veiklos pažinimu. Akivaizdu ir tai, kad nėra pagrindo traktuoti M. L. Rėzą kaip inspiraciją F. Tetznerio kūrybinėms sąsajoms su Prūsijos Lietuva tiesiogiai, visgi įdomus jo kūrybinio bendradarbiavimo ryšys su L. Passarge ir F. Tetznerio originalios įžvalgos apie M. L. Rėzą. Aptariamai temai aktualiame F. Tetznerio darbe *Die Slaven in Deutschland (Slavai Vokietijoje, 1902)* vertas dėmesio sakinytis: „Passargė, kuris man apie tai pranešė, pasakojo.“ Šiuo atveju L. Passargė pasakojo apie karalienės Luizės kelionę per Kuršių neriją bėgant iš Napoleono užimto Karaliaučiaus į Klaipėdą 1807 m. pradžioje. Visgi šis sakinytis turi ir apibendrinamąjį pobūdį, liudijantį apie glaudų dviejų kultūros asmenybių kūrybinį bendradarbiavimą sąsajoje su Prūsijos Lietuva. Nepaisant didelio amžiaus skirtumo, jie buvo bendraminčiai dėl abiem svarbios K. Donelaičio asmenybės ir jo veiklos konteksto. Be to, F. Tetzneriui buvo svarbi L. Passargės kompetencija Kuršių nerijos istorijos klausimais. L. Passargė jau keliavo po Kuršių neriją, kai F. Tetzneris buvo ką tik gimęs. Šios patirties perėmimas, nors F. Tetzneris, anot jo, „pats dažnai svečiavosi pas kuršius“, ko gero, lėmė, kad jo knygos skyrius *Kuršiai* – nemažos apimties, o įžvalgos apie M. L. Rėzą užima šešis lapus. Juose išdėstyta M. L. Rėzos biografija, paminėti jo darbai, akcentuojant F. Tetzneriui artimesnę jų dalį – poeziją. F. Tetzneris konstatavo, kad „galbūt nebetoli tas laikas, kai rinktiniai Rėzos eilėraščiai švęs savo prisikėlimą“. Be to, F. Tetzneris pažymėjo, kad labai nedaug liko iš M. L. Rėzos raštinio palikimo, netgi viešosiose bibliotekose, o „tragiškas likimas lėmė, kad didysis geradaris buvo pamirštas“. Praėjus pusei šimtmečio po to, kai L. Passargė apgailėstavo dėl užmirštų M. L. Rėzos svarbių darbų, tą patį konstatavo ir F. Tetzneris. Panašiai jie rašė ir apie Preilos situaciją dėl pustomo smėlio grėsmių: „Medinė, nendrėmis dengta mokykla yra spaudžiama didelės kopos, kuri vis labiau artėja prie jos sienų. Ji jau būtų atsidūrusi po smėliu, jei nebūtų prasidėję kopų sutvirtinimo darbai prie Preilos. 1898 m. vyriausybė skyrė 150 markių. Sumą, kad būtų išvalyti nuo smėlio gyventojų rūšiai ir kiemai. Šiuos darbus atlikti padėjo kopų želdintojai.“

Taigi M. L. Rėzos asmenybė F. Tetznerio susidomėjimui etninių mažumų, tarp jų ir Prūsijos lietuvių, gyvenimu Rytų Prūsijoje turėjo šalutinį poveikį. F. Tetzneris savo studijoje M. L. Rėzai skyrė palyginti daug dėmesio. Beje, F. Tetzneris, ko gero, vienintelis iš XIX a. rašiusių apie M. L. Rėzą, iškėlė klausimą, kodėl „kuršis Rėza niekad nekalba apie savo kuršišką prigimtį, tačiau save kildina iš lietuviškos giminės“, pridurdamas, kad „Rėza kalbinius skirtumus gana gerai žinojo ir laikė juos antraeiliais“. Reikia pastebėti, kad F. Tetznerio atsakymas į šį klausimą, neva M. L. Rėza turėjo omenyje panieką, rodomą kuršiams, neprilygsta jo paties suformuluoto klausimo gelmei. Šis klausimas, žinoma, didelės diskusijos verta tema, o ši įdomi F. Tetznerio remarka ir praėjus šimtui metų aktualizuoja M. L. Rėzos asmenybę intencijų ir mokslinės intrigos lauke, į kurį gilintis mums vis dar svarbu.

Pranešimas, skaitytas mokslinėje konferencijoje „Martyno Liudviko Rėzos epocha ir jo darbai“, Juodkrantėje, Liudviko Rėzos kultūros centre, 2016 m. spalio 7 d.

EUROPOS VAIZDAI PRŪSIJOS KARIUOMENĖS KAPELIONO M. L. RĖZOS 1813–1814 M. KARO ŽYGIŲ DIENORAŠTYJE

Martyno Liudviko Rėzos vokiečių kalba parašytas kelionių dienoraštis „Žinios ir pastabos apie 1813 ir 1814 metų karo žygius iš vieno Prūsijos armijos kapeliono dienoraščio“ nėra plačiai nagrinėtas kaip specifinis kelionių dienoraščio pavyzdys. Dienoraštis pirmą kartą išsamiau buvo aptartas Albino Jovaišo įvadinėje dienoraščio publikacijoje lietuvių kalba 2000 m. Šiek tiek dėmesio dienoraštis susilaukė pastaruoju dešimtmečiu populiarėjančiuose Lietuvos kelionių literatūros tyrimuose, kuriuose šis M. L. Rėzos veikalas minimas senosios Lietuvos kelionių literatūros kontekste, bandomas lyginti su XIX a. Lietuvoje gimusiais kelionių aprašymais, pavyzdžiui, Antano Baranausko poema „Kelionė Peterburkan“.

Lietuvos XIX a. literatūroje galime rasti tam tikrų lygintinų analogų (jau minėta A. Baranausko poema ar Stanislovo Moravskio (1802–1853) atsiminimai iš Peterburgo), tačiau, atrodo, kad, be M. L. Rėzos, neturime platesnio po Vakarų Europą keliaujančio XIX a. pirmosios pusės lietuvio žvilgsnio. Tad M. L. Rėzos, kuris savo tapatybę suvokė kaip prūsišką, bet buvo ir Prūsijos lietuvių kultūros figūra, kelionių dienoraštis yra išskirtinis savo istorinio laikmečio žanrinis pavyzdys, liudijantis apie šių kraštų asmenybės santykį su Vakarų kultūra. Vis dėlto, atsižvelgiant į tai, kad Prūsų Lietuvos ir Lietuvos kultūrinės bei literatūrinės tradicijos vystėsi visiškai skirtingomis aplinkybėmis, M. L. Rėzos dienoraščio analizė LDK ir XIX a. Lietuvos literatūros tradicijoje yra dirbtinoka. Vertindami Prūsų Lietuvos kultūrinę tradiciją, turėtume pastebėti, kad Prūsijos lietuviai nebuvo dideli keliautojai. Kaip sėsli, harmonijoje su gamta ir krikščioniškosios moralės normos bei darbo kultūrą puoselėjanti bendruomenė, jie yra įamžinti ir svarbiausiame Prūsų Lietuvos tekste – Kristijono Donelaičio „Metuose“. Tad M. L. Rėzos kelionių dienoraštis yra veikiau napoleonmečio karų paskatinta Prūsijos kultūrinės tradicijos išimtis, pirmą kartą taip ryškiai liudijanti apie prūsiškąją savimonę kitų Europos kultūrų kontekste. Nepamirštinas M. L. Rėzos kelionės motyvas: į kelionę jis leidosi kaip Prūsijos armijos kapelionas, atlikdamas savo tarnybines pareigas, tad kelionės priežastis nebuvo edukacinė ar pažintinė, kaip buvo įprasta daugeliui Europos XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios keliautojų. M. L. Rėzai, kaip ir su juo keliaujantiems Prūsijos armijos savanoriams, kurių dalis stoji į karo tarnybą metę studijas universitetuose, tai širdį gelianti karo kelionė, „Minervos augintinių“ pasitraukimas iš „ramaus mokslų šešėlio“ į „audringą karo lauką“. Tokį Prūsijos piliečių susitelkimą

M. L. Rėza palygina su antikinės Graikijos kovomis su persais. Vis dėlto karo kelionę dienoraštyje M. L. Rėza paverčia edukacine ir kultūrine kelione.

Mąstant apie šį M. L. Rėzos kūrinių Europos kelionių literatūros kontekste, visų pirma, prisimintina dar viena paralelė. M. L. Rėza buvo beveik Johanno Wolfgango Goethe's (1749–1832) amžininkas ir jau savo laiku išgarsėjusio šio vokiečių genijaus gerbėjas, kaip žinoma, vėliau turėjęs su juo ir kūrybinių kontaktų.

J. V. Goethe savo jaunystės (1786–1788) kelionę į Italiją aprašė kūrinyje „Italienische Reise“, publikuotame praėjus trisdešimt metų po kelionės, 1817 m., taigi, praėjus trejiems metams po M. L. Rėzos dienoraščio, pasirodžiusio Berlyne 1814 m. Iš savo gimtojo miesto Karlsbado J. V. Goethe išvyko 1786 m. rugsėjį ir, aplankęs Šiaurės Italiją, tris mėnesius, iki 1787 m. vasario, praleido Romoje, vėliau keturis mėnesius – Neapolyje ir Sicilijoje, o 1787 m. birželį grįžęs į Romą joje dar gyveno beveik metus – iki 1788 m. balandžio. J. V. Goethe's tekstas, himnas Italijai, buvo publikuotas su lotyniškojo moto „Et in Arcadia ego“ („Ir aš buvau Arkadijoje“) vokiškuoju vertimu („Auch ich in Arcadien“). Italiją J. V. Goethe laikė neprilygstama Europos vieta, savotišku Europos mitu. Nors J. V. Goethe's teksto, sudaryto iš kelionės metu rašytų pastabų ir laiškų, sandara skiriasi nuo M. L. Rėzos teksto, šie du kūriniai pagrįstai gali būti gretinami ne tik dėl to, kad juos jungia epocha, germaniškoji kultūra, Apšvietos estetika ir filosofija bei paties M. L. Rėzos žavėjimasis J. V. Goethe, bet ir dėl kitų paralelių. Tarkime, yra stebėtinai kai kurių elementų, pavyzdžiui, dienoraščių pradžių ir pabaigų analogijos. J. V. Goethe pradeda savo dienoraštį atsisveikinimu su gimtuoju miestu Karlsbadu ir baigia antikinė aliuzija, Ovidijaus elegija iš ciklo „Tristia“ „Cum repeto noctem“ („Kai prisimenu naktį“). M. L. Rėza dienoraštį pradeda atsisveikinimu su Karaliaučiumi:

Toli jau paliko Königsbergo bokštai. Pilnas liūdnų prisiminimų aš žiūrėjau į juos, raudonai tviskančius saulėlydy, leisdamasis žemyn nuo kalvos, prie kurios kojų driekėsi žavinga Brandenburgo vietovė, lyg tai vyktų paskutinį kartą mano gyvenime.

M. L. Rėza dienoraštį pabaigia Londone, prisimindamas Trojos Ulysą: *Kaip nustebtų daug patyręs Ulysas, anų laikų Trojos admirolas, pamatęs anglų laivyną, antrąjį Londoną, plaukiantį jūroj.*

Be abejo, J. V. Goethe's ir M. L. Rėzos dienoraščių tiek iniciatyva, tiek tematika yra labai skirtingos: J. V. Goethe's tekstas skirtas XVIII a. pabaigos Italijai – tai apsilankymas rojuje, Arkadijoje, iš kurios tenka sugrįžti. M. L. Rėzos dienoraštis, atvirkščiai – pasitraukimas iš ramaus mūzų pasaulio į nepoleonmečio karų apimtą Europą. Vis dėlto dienoraštyje neaptinkame audringų karo lauko aprašymų: M. L. Rėzos kelionės maršrutas gana ramus ir nostalgiškas, o kariuomenės tematiką jame nustelbia Europos vaizdai, lyginamasis ir vertinamasis tautų, valstybių ir jų gyventojų aprašymas. Mūšiai lieka aprašymų fone, kaip atgarsis ar nugirstas įvykis (tiesa, išskirtinis šia prasme būtų kovų Dresdene, Leipcige, Laone ar Paryžiaus apgulties aprašymas). Štai Berlyne M. L. Rėza dalyvauja Humanistų draugijos vakare, aplanko bažnyčias ir pasiklauso žymiausių pamokslininkų, palygindamas jų iškalbos privalumus, susitinka su kai kuriais profesoriais, apžiūri miesto skulptūras, apsilanko Aklųjų ir Kurčiųjų institute, porceliano fabrike bei Anatomijos muziejuje,

o prieš išvykdamas iš miesto sužino, kad netoli Leipcigo įvykęs didelis mūšis. M. L. Rėza dienoraštyje atiduoda duoklę karo temai, pašlovina mūšiuose kritusius Prūsijos karius ir greitai vėl grįžta prie širdžiai artimų religijos, kultūros, meno, visuomenės edukacijos ir pažangos temų. Apskritai, svarbiausias M. L. Rėzos pasakojimo planas, nepaisant to, kad dienoraštis formaliai priklauso karo dienoraščio tipui, yra kultūra. Karo veiksmų pokyčius, kariuomenės manevrus ir dinamiką M. L. Rėza komentuoja kaip kultūrinio, estetinio, intelektualinio peizažo foną. Karo dalyviai yra kultūros žmonės, tik laikinai atsitraukę nuo mūzų ir ėmęsi ginklą. Kai kurie jo sutikti ir aprašyti veikėjai ir karo metu grįžta prie savo pagrindinio užsiėmimo:

Minėtojo pastoriaus sūnus, Leipcigo studentas, nuo karo neramumų paspruko namo. Jis turėjo kai kuriuos graikų autorius. Pavyzdžiui, prieš jį atverstas gulėjo Tukididas. Entuziastingai jis kalbėjo apie Herrmanną, kurio poezijai pritariąs. Visi Leipcigo filosofai esą pasiskirstę į dvi mokyklas, kurioms vadovauja Beckas ir Herrmannas. Pastarasis daugiau vertinąs eilėdarą ir išorinę formą, o pirmasis daugiau domisi turiniu, rašytojų mintimis. Grožis, plaukiąs iš Dievo, nėra tik forma ar mintys, o harmoningas abiejų susiliejimas. Tačiau aš norėčiau ginčytis, kad turinys labiau kuria grožį nei forma. Bet tai gražus egzegzės praplėtimas, kai mūsų laikų filologai susidomi Cicerono ir Demostenelio melodinumu, ritmika, taip pat ir Tukidido stiliumi.

Apskritai, M. L. Rėzos pasakojimas, nepaisant karo tematikos, yra iliustratyvus XIX a. pradžios Europos kultūros asmenybės pasaulėvokos, savimonės atspindys, prisodrintas savitai ir natūraliai pateikiamų topų. Dienoraščio personažai, tarsi XIX a. pradžios drobėse, dažnai sutinkami gilią senovę menančiame griūvančios architektūros peizaže su poezijos ar filosofijos veikalų rankoje, kaip ir, pavyzdžiui, lankantis Bohemijos pilių griuvėsiuose, tarp kurių M. L. Rėza sutiko ir „jauną vyrą iš pijorų kolegijos, studijuojantį kaip tik vieną filosofinį rankraštį“.

Tautų vertinimai

M. L. Rėzos kelionės aprašymas apima 14 mėnesių: nuo 1813 m. balandžio 8 d., kai jis palieka Karaliaučių, iki 1814 m. birželio 3 d. fiksuoto išvykimo iš Londono. Nuo Karaliaučiaus keliaudamas gilyn pro Brandenburgą–Prūsiją, M. L. Rėza aplankė Pomeraniją, Berlyną, Sileziją, Bohemiją, Prancūziją ir galiausiai Angliją, į kurią, beje, vyko ne kaip armijos, pergalingai įžengusios į Paryžių, kapelionas, bet savo sprendimu kaip keliautojas. Grįžimo istorijos į Prūsiją M. L. Rėza dienoraštyje nebefiksuoja.

Tautas M. L. Rėza vertina atvirai ir kritiškai, kaip būdinga daugeliui XIX a. pasakojimų. Štai rusų kariai būriais puola į Toplizo vonias Saksonijoje, „tačiau ir iš madyklų jie grįžta su tuo pačiu nacionaliniu kvapu“.

Ypatingą prielankumą, kaip pats prisipažįsta, M. L. Rėza jaučia Bohemijai ir čekams. Tokias simpatijas nulemia visiškai istorinės priežastys: Bohemija miela dėl to, kad prūsus, „pagoniškuosius protėvius“, pirmasis bandė krikštyti bohemietis Adalbertas ir dėl to, kad Karaliaučiaus įkūrėjas buvo Bohemijos karalius Otokaras. M. L. Rėza mano, kad už „religinį ir politinį susiformavimą“ Prūsija turi būti dėkinga Bohemijai. Čekų valstiečiai daug

turtingesni už kitus, žmonės drąsūs ir laisvi, bažnyčios didingos, giesmės jose jaudinančios, miestai ir apylinkės žavingos, pilys ir tvirtovės įspūdingos. Net „jaučiai čia ne tokie nerangūs ir kvaili, kaip pas mus. Jie atrodo labiau išmankštinti ir jų protingos akys“. Tiesa, M. L. Rėza nepalankiai įvertina husitus, Bohemiją, anot jo, pavertusius pelenu krūva.

Prancūzų vykdomas karas ir jo vandališki pėdsakai – sunaikinti kaimai, kapinės, bažnyčios ir meno kūriniai – yra svarbi M. L. Rėzos dienoraščio tematinė linija. Skaudžiausiai M. L. Rėza vertina bažnyčių išniekinimą, ne sykį tai įvertindamas kaip istorijoje nematytą bedieviškumo apraišką, o prancūzų nepagarbą religijai apibūdindamas kaip išskirtinę ypatybę, kurios neturi ne tik kiti europiečiai, bet ir rusai.

Kritiškiausiai dienoraštyje įvertinti, be abejo, nugalėtieji prancūzai – pagrindiniai šiame karo dienoraštyje aprašytų kovų priešininkai. Tai silpnavališka, nenuolanki, veidmainiška tauta, serganti „tuščia vaikiška puikybe“. Paryžiečiai pasižymi apgailėtinu niekingumu ir juokingu išdidumu, o tikrasis paryžiečių charakteris visiškai atsiskleidžia teatre:

Jie ploja artistams dar prieš vaidinimą, ploja, pertraukdami jų monologus, o šie turi nutilti. Juokiamasi tik iš kvailų sąmojų.

Paryžius – iškreiptas pasaulis. Teatre paryžiečiai gali išbūti 9–11 valandų, bežiūrėdami į kvailus juokus ir maivymąsi, o paryčiais pavalgę eiti miegoti ir atsikelti pirmą-antrą dienos:

Aurora ir jos grožybė jiems prarasta. Saulę paryžiečiai mato tik nusileidžiančią ir niekada nesigėri jos užtekėjimu. Tai vadinčiau iškreiptu pasauliu.

Žmonės gyvena purve ir nešvaroje, „sienos, lovos, kėdės, užuolaidos, visi namų padargai, indai – apkibę purvais“. „Ligi šiol tik lenkai ir žydai buvo laikomi nešvariausiomis tautomis, o dabar, pamokytas patyrimo, šiai tautų kategorijai priskirčiau ir prancūzus.“

Paryžius susilaukė ne tik iškreipto pasaulio, kuriame religija „tiesiog kojomis trypiama“, bet ir Babilono bei kitų epitetų. Ir vis dėlto M. L. Rėza lieka ištikimas savo kultūriniam žvilgsniui, pabrėždamas, kad Paryžių iš visų pasaulio miestų išskiria tokios architektūrinės įžymybės kaip Nacionalinis muziejus, Karalių rūmai, katakombos, meno muziejus ar gobelenų fabrikas.

Paties M. L. Rėzos sumanymu aplankytas Londonas ir jo pašlovinimas užbaigia M. L. Rėzos dienoraštį. Tai „išmatų duobės“, Paryžiaus, su kuriuo jis nuolat palyginamas, priešybė, kuriame patirta palaima, anot M. L. Rėzos, pranoko net su Prūsijos armija patirtą karo triumfą. Anglų žemės solidumas, turtingumas, joje matomas darbštumas M. L. Rėzai prilygo tobulos visuomenės idealui: „Visas kraštas – lyg sodas. Nė pėdos neprižiūrimos žemės.“ Londonas – elegantiškas, švarus, be elgetų, pradedantis gyvenimą anksti ryte, solidus ir rimtas, darbštus ir energingas. Jame viešpatauja spaudos laisvė, teisingumas ir didžiadvasiškumas, o „atvirumas ir teisingumas – du ryškiausi anglų tautos bruožai“. Ryškiausiai M. L. Rėza šiuos skirtumus iliustruoja apibūdindamas moteris, kurios visame M. L. Rėzos dienoraštyje susilaukia nedaug dėmesio, ir iš esmės tik kritiško. Prancūzės „nejpratę prie jokių darbų“ ir tik lauke stoviniuoja bei badmintoną žaidžia, o Britų muziejuje M. L. Rėza pamatė „moterų, ištisą valandą laukiančių prie gamtos ir istorijos kabineto, kad ten pakliūtų pasimokyti“. „Mokslingumu tik Vokietija pralenkia Angliją“, – apibendrina savo pastabas M. L. Rėza.

Pasakojimo ypatybės: civilizacinė istorinių vertinimų perspektyva

Aplinką, karo įvykius, stebimus objektus M. L. Rėza vertina plačiu istoriniu Vakarų civilizacijos žvilgsniu, jo tekstas prisodrintas nuorodų į antikos ir viduramžių istoriją. Istorinė intelektualo paradigma – išskirtinai vertingas M. L. Rėzos dienoraščio aspektas. Vokiečių skaitytojui M. L. Rėza vienas pirmųjų istorinius prūsus romantiškai apibūdino kaip didingą dingusių tautą, laisvę vertinusių labiau už gyvenimą:

Mus stebina ir jaudina šios jau dingusios tautos milžiniškos kovos, apie kurias kalba ir po 600 metų išlikę piliakalniai, sutvirtinimai, grioviai. Koks didis tas žmogus, kuris labiau vertina laisvę nei gyvenimą! Daug gražiau doram žūti, negu ydose džiūgauti.

Dora, narsa, tėvynės meilė – svarbūs tautų ir asmenų vertinimo kriterijai. Vertinga yra ir kultūriniai, civilizaciniai nuopelnai. Todėl pagerbdamas išnykusių prūsų drąsą ir dorą M. L. Rėza nemažiau vertina ir Prūsijos žemėse suvaidintą Ordino riterių vaidmenį. Nykstančias Ordino Marienburgo, Ragainės ir kitas pilis M. L. Rėza laiko Ordino kultūrinės reikšmės paminklais, kuriuos būtina saugoti ir puoselėti: „Marienburgo riteriai užsitaravo padėką ir dėmesį, nes jie dėjo Prūsijos kultūros pagrindus.“

Kitas ryškus vertinimo kriterijus – konfesija. M. L. Rėza skleidžia konfesinio suartėjimo, ekumenizmo idėjas, tačiau visos vietovės, taip pat ir Prūsijoje, kuriose po Reformacijos Europoje liko įsigalėjusi katalikybės tradicija, M. L. Rėzos vaizduojamos kaip žmonių dvasių ir moralę sugadinusios tradicijos pavyzdžiai:

Tuoj už Heiligenbeilio prasideda Varmės sritis. Čia katalikų gyventojų net veidų bruožai ryškiai skiriasi nuo protestantų. Tai liudija, kokią įtaką viešpatuojančios religijos idėjos daro net žmogaus išvaizdai. Be šventeiškos veidmainystės ir naivumo, matyti slepiamas nepasitikėjimas kitatikiiais. O inteligentų būry išsyk krenta į akis jėzuitiškumas.

Panašiai apibūdinami ir kašubai:

Kadangi jie katalikai, veiduose gali išskaityti nuolankumą ir šventeiškumą. Matyti ir baikštumas bei neapykanta vokiečiams. Slėpdami įtarumą, jie žiūri į atvykėlį, besiteiraujantį kelio, vaidina nesuprantančius vokiškai. Jų trobose, kurių sienos nukabinėtos Marijos paveikslais, viešpatauja didžiausias skurdas. Jokių vokiško darbštumo, sugebėjimo ūkininkauti pėdsakų: nė vienos kėdės namuose, jokie vaismedžio sode.

Vis dėlto M. L. Rėza nėra katalikiškosios kultūros ir jos religinės tradicijos niekintojas. Jis kritikuoja katalikiškąjį mentalitetą, tačiau ne sykį iškelia katalikybės meno ar architektūros elementus, kaip didingus ir net iškilnesnius už protestantiškuosius Dievo garbinimo pavyzdžius:

Katalikų bažnyčių kupolai ir bokštai daug geriau išreiškia dievotumą ir pagarbą nei protestantiškųjų Dievo namų galuose menki ir skurdūs, lyg priklijuoti, visai ne vietoje pridurti bokšteliai.

Ne vienoje dienoraščio vietoje autorius paliudija, kad yra iškilios, išvaizdžios, puošnios bažnyčios gerbėjas. Aprašydamas Prahos katedrą atvirai pastebi: *Kokia protestantų bažnyčia Europoje galėtų prilygti šitai?* Panašių pagyrų, nepaisant kritikos prancūzų gyvenimo būdui, susilaukė ir Nancy katedra, M. L. Rėzos pavadinta „tobulu šedevru“.

Dienoraštis demonstruoja paties M. L. Rėzos naują požiūrį į katalikybės ir protestantizmo santykį, kviečiantį iš naujo įvertinti katalikiškosios tradicijos privalumus. XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios liuteronizmas buvo tapęs pernelyg sistemiška, „proziška“ religine sistema, kuriai, M. L. Rėzos manymu, ėmė trūkti dvasingumo ir idealizmo. Dienoraštyje protestantizmo religinę tradiciją M. L. Rėza ne sykį įvertina labai kritiškai, akivaizdžiai laikydamasis nuomonės, kad protestantai nepagrįstai atsisakė daugelio naudingų, „idealistinių“ ir dvasią stiprinančių papročių, pavyzdžiui, bažnytinių procesijų ar piligriminių kelionių:

Šitos piligrimų procesijos yra romantiškas krikščionybės reiškinys, suteikia gyvenimui idealistinį užmojį, suriša žmonių širdis, švelnina šiurkščius papročius, gydo nuo tautinio išdidumo, savanaudiškumo ir nuolat primena mums, kad mes dar nesame namie. Protestantizmas (krikščionybės proza) visas šias vertybes mums atėmė. „Laiko švaistymas, jokie produktyvaus darbo“, šūkauja valstybės šeiminkai. Tačiau žmogus gyvena ne tik tam, kad verptų ir austų ar kaip kermis šachtoje knistųsi, nes kojos duotos vaikščioti, o akys – pasaulį pamatyti. Žmogus, dalyvaujantis tokioje procesijoje, užmiršta visus rūpesčius, širdis tampa lengvesnė ir, kai grįžta į savo namus, jie jam tampa dusyk brangesni ir mielesni, o žmogus pasijunta išgijęs ir apsaugotas nuo ligų, palaimintas visus ateinančius metus.

Dienoraštyje M. L. Rėza propaguoja protestantizmo ir katalikybės unifikacijos idėją, o Europoje besireiškiantį bažnyčių ir su jomis susijusių edukacinių tinklų (gimnazijų, universitetų) susivienijimo sąjūdį laiko iškilia idėja, kurios išsipildymą lemtingai galėtų paskatinti Prūsija.

Į konfesinius ypatumus M. L. Rėza žvelgia ne angažuoto konfesijai asmens, bet krikščionybės istoriko akimis, pastebėdamas:

Niekas nesugebės taip atskleisti bažnytinės hierarchijos paslapčių, kaip religijų istorija, ką aiškiai parodė Magdeburgo centuriatorių darbai. Romos bažnyčios tarnai yra tokioje padėtyje, kaip deivės Izidės kunigai, kuriems buvo uždrausta atidengti šydu užskleistą deivės paveikslą.

Vaizdo perspektyva: žvilgsnis „nuo kalvos“

M. L. Rėza buvo klasikinės estetikos teorijos šalininkas, anot kurios, grožio kriterijai yra objektyvūs, o menas jais remdamasis turi vaizduoti amžinus dalykus, būti „lyg išplėštas iš gamtos“ ir daryti išaukštinantį poveikį. Pasibjaurėjęs Berlyne pamatytomis statulomis, vaizduojančiomis XVIII a. Prūsijos asmenybes su tam laikmečiui būdingais perukais ir kaselėmis, M. L. Rėza pastebėjo:

Kas skirta visiems laikams, privalo amžinybės apdarą turėti. Jei kūrinys atskleista tik vieno šimtmečio forma, su tuo šimtmečiu ji ir dings. Juo kūrinys artimesnis gamtos idealui, tuo jis nemirtingesnis. Jautri graikų ranka mene parodė tai, kas idealu, todėl jų kūriniai amžini. Kantas sakė: „Kas gražu, patinka visiems ir visur.“

M. L. Rėza mėgsta vaizduoti vietovę panoramiškai nuo kalvos, tarsi piešdamas ne horizontalų žemėlapij, bet fiksuodamas nuotrauką iš viršaus, taip išreikšdamas jau ankstyvuojų romantizmu dvelkiantį norą kuo plačiau aprėpti kūrinių. Štai visą Priegliaus slėnį ir deltą kelionės pradžioje jis apžvelgia „nuo aukščiausio kalno“, į jūrą leidžiantis saulei:

Prieš mane lyg nuo ugnies įkaitusi raudonavo bekraštė jūra, o aplink – tylinti kūrinių. Kaip išreikšti susižavėjimą, apėmusį mane! Milijonus būtybių glamonėjusi saulutė palieka jas, džiaugsmą nusinešdama ir vėl pažadindama. Ar ne ji nenusakomo amžinojo grožio paveikslas, begalinės meilės proveržis, mus nešiojusi savo širdy, kai mūsų dar nebuvo?

Prie Vartos M. L. Rėza rašė:

Nuo kalnų toli matyti, iki pat Dancigo žemumos. Virš žaliuojančios, kaimais nusėtos lygumos ligi nebeužmatomų tolybių puikuojasi vakaro saulės nuauksinti bokštai. Iš laukų ramiai į kaimus grįžta bandos ir šventoje tyloje visa gamta švenčia nakties pradžią bei jos paguodžiantį miegą. Šią tylą drumsčia tik užesys miesto, plytinčio po mano kojomis. [...]

Daugumos aplankytojų vietovių gamtovaizdį M. L. Rėza stengiasi aprėpti panoraminio žvilgsniu iš viršaus, kuris jį atitolina nuo karo tikrovės ir jaudina tarsi pasaka, rojaus patyrimas, kaip ir šis įspūdis Prahoje:

Tai panašiau į burtų pasaulį nei į tikrovę. Gražiausias vaizdas gamtos mylėtojo laukia nuo kalno aukštumo, kur stovi karališkoji pilis. Po kojų visas miestas ir visa, kas pirmiau matėsi virš galvos. Triukšmingas judėjimas ir gyvumas matyt visose gatvėse, didinga upė su salomis salelėmis per slėnius ir tarpukalnes vingiuoja į tolį, priešais ant aukštumų amfiteatriškai išsidėstę namai, sodai, toliau: javų laukai, pievos, vilos, kaimai, vasarvietės, žodžiu – rojus, pilnas žavesio ir malonumo iki pat horizonto. Čia aš stovėjau, kol atėjo vakaras po triukšmu išvarginusios mane dienos, ir besileidžianti saulė metė paskutinius spindulius ant Vltavos tilto.

Skirtingai nuo daugelyje XVI–XVII a. LDK dienoraščių aptinkamų skundų apie keliones per kalnus, M. L. Rėza žavisi kalnuotomis vietovėmis kaip kito pasaulio ženklais:

Labiausiai žavėjaisi kalnais, – rašė keliaudamas pro Sileziją. – Svetimšalį, pirmą kartą išvydusį prieš save gulinčius milžiniškus, vienas ant kito susiklosčiusius masyvus, apima nepaprastas jausmas. Jam atrodo, kad visa tai – iš kito pasaulio.

M. L. Rėzos susižavėjimo kalnais neslopino net nelaimingi atsitikimai. Atvykęs į mažą miestelį tarp dviejų uolų milžinų jį sužavėjusioje Bohemijoje ir į vieną iš sykio bandydamas užkopti, M. L. Rėza nuslydo ir, anot jo paties žodžių, gavo „galvos kontūziją“. Bet jau kitą rytą jam pavyko įkopti į antrąją uolą.

Himnas Anglijai ir Londonui, kuriuo užbaigiamas dienoraštis, taip pat piešiamas iš perspektyvos nuo kalvų: „*Visada mėgau nevaržomas pasižvalgyti. Tad tuojau užkopiau ant uolų, nuo kurių matosi visas miestas ir tebėra griuvusių dar iš Julijaus Cezario laikų.*“

Pranešimas, skaitytas mokslinėje konferencijoje „Martyno Liudviko Rėzos epocha ir jo darbai“, Juodkrantėje, Liudviko Rėzos kultūros centre, 2016 m. spalio 7 d.

DORĖ

Martyno Liudviko Rėzos

premijos laureatai

MARTYNO LIUDVIKO RĖZOS PREMIJOS LAUREATAI

2008 m. Neringos savivaldybės taryba įsteigė Martyno Liudviko Rėzos vardo kultūros ir meno premiją. Ji įteikiama kiekvienų metų sausio 9 d. už Kuršių nerijai ir Prūsijos Lietuvai reikšmingą, aktyvią ir kūrybingą veiklą.

Premija paskirta:

2010 m. – dailininkui, Kuršių nerijos paveldo puoselėtoju Eduardui Jonušui.

2011 m. – Kuršių nerijos ir Prūsijos (Mažosios) Lietuvos istorijos tyrėjai, Klaipėdos universiteto doc. dr. Nijolei Strakauskaitei.

2012 m. – ilgametei Thomo Manno memorialinio muziejaus ir kultūros centro direktorei Vitalijai Jonušienei.

2013 m. – kultūros ir visuomenės veikėjui, rašytojui, filosofui dr. Arvydui Juozaičiui.

2014 m. – filologei, Prūsijos (Mažosios) Lietuvos raštijos tyrėjai, vertėjai, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslininkei dr. Liucijai Citavičiūtei.

2015 m. – skulptoriui, Lietuvos dailininkų sąjungos Klaipėdos skyriaus pirmininkui, Vilniaus dailės akademijos profesoriui Arūnui Sakalauskui.

2016 m. – Nidos kultūros ir turizmo informacijos centro „Agila“ folkloro ansamblui „Giedružė“.

**MAČIAU M. L. RĖŽĄ, EINANTĮ PER EUROPAŲ – TOKĮ,
KURIO DAR NIEKAS NEPAŽĮSTA**

Skulptorių Arūną Sakalauską kalbina Daiva Molytė-Lukauskienė

„Kurdamas Martyno Liudviko Rėzos portretą, įsivaizdavau Kuršių nerijos žmogaus veidą: apibendrinti veido bruožai, pailga nosis, nėra smulkių raukšlių, detalių, jas tarsi nugairino pajūrio vėėjai, o smėlis išnaikino.“

Arūnas Sakalauskas

Papasakokite, kaip gimė idėja įamžinti iškilųjį Prūsijos (Mažosios) Lietuvos asmenį – sukurti paminklą M. L. Rėzai? Kodėl pasirinkote tokius veido bruožus, formas? Iki tol Eduardo Jonušo romantiškasis M. L. Rėzos įvaizdis Neringoje buvo iš liaudiškosios kūrybos tradicijos.

A. Sakalauskas: „Man, žemaičiui, po studijų Vilniaus dailės akademijoje atvykus į Klaipėdos kraštą, buvo reali galimybė pažinti, pajusti ir atrasti čia gyvenusių žmonių charakterį, suformuotą vietos aplinkos, gamtos, kitokių peizažų. Kiekvieną savaitę keldavausi keltu iš Klaipėdos į Smiltynę, važiuodavau į Nidą, Juodkrantę. Man velniškai patiko būti Kuršių nerijoje! Ypač rudenį, stebint gamtą – tai galėčiau palyginti su kažko naujo (nelyginant daikto) atradimu. Pajutus vietovės grožį atkeliavo ir M. L. Rėza. Atsirado noras ir galimybė jį įprasmiti, kultūriškai tęsiant pažintį.

Buvau sumanęs sukurti Mažosios Lietuvos kultūros veikėjų galeriją. Ją turėjo sudaryti maždaug 24 portretai. Buvau pradėjęs lipdyti Vydūną, bet sekėsi sunkiai, o M. L. Rėzos vaizdinys gimė per vieną vakarą. Jį nulipdžiau greitai, be didesnių dvejonų ir tokį – eskizinį, išlietą gipse – saugojau. 1992 m. tuometinis kultūros viceministras Vytautas Balčiūnas, apsilankęs mano dirbtuvėje ir pamatęs M. L. Rėzos portretą, pasakė, kad šis darbas turi būti rodomas viešai. Viceministro iniciatyva 1994 m. M. L. Rėzos paminklas buvo pastatytas Juodkrantėje – šiai minčiai pritarė ir Neringos meras šviesios atminties Stasys Mikelis, ir Juodkrantės bendruomenė.

Tai buvo tikras kūrybinis darbas, atliktas be jokio išankstinio užsakymo. Žmogaus asmenybė, pamatyta ir vaizdinyje, ir formoje. Tik vėliau, skaitydamas knygą apie M. L. Rėzą, išvydau jo nespaltotą nežinomo dailininko portretą – tai sutapo su manąja vizija.“

Jūsų skulptūra Juodkrantėje atvėrė kitokį – visuomenei mažai pažįstamą – M. L. Rėzą – aristokratą „su kasele“, akademinio tipo žmogų – Karaliaučiaus universiteto rektorių, teologijos profesorių... Į jį žvelgdami galėtume vardinti gausybę jo mokslinių titulų ir nuopelnų. Kas lėmė minėtos skulptūros vizualumą?

A. Sakalauskas: „Aplinka, istorinis periodas per tam tikrą laiką suformuoja konkrečios vietovės žmonių charakterius. Žinoma, gal ne per vienerius metus, ne per vieną kartą. Norėjosi tai užčiuopti. Supratau, kad turiu kurti ne dokumentalų veidą. Man rūpėjo žmogus, kuris galėjo gyventi tame laike, tame krante, tame smėlyne – numanomas charakteris sutapo su M. L. Rėza. Žinoma, šiandien mes gyvename kitame amžiuje, pajauti aną laiką nebuvo lengva, netgi sudėtinga. Tačiau per tuos nekintančius arba lėtai kintančius veiksnius – gamtą, laiko atmosferą – visada kažkas išlieka, ką žodžiais įvardinti sunku.

Jau minėjau, kad Kuršių nerijoje praleistos dienos, pasinėrimas į jos gamtos grožį leido „prieiti“ prie M. L. Rėzos asmenybės, kuri paslaptinai atsivėrė ir leido ją pažinti. Tai buvo tarsi intuityvus pajautimas – krašto visumos ir kultūrinio sluoksnio, žmogaus istorijos.“

A. Sakalausko M. L. Rėzos paminklas Kaliningrade yra lietuvius telkianti vieta (architektas R. Krištapavičius)

Sukūrėte paminklą M. L. Rėzai ir Karaliaučiuje (dabartiniame Kaliningrade). Ar tai buvo Jūsų minčių ir vizijų tęstinumas, ar palankiai susiklosčiusios aplinkybės inspiravo šios asmenybės įamžinimo idėją tame mieste?

A. Sakalauskas: „Kai man pasiūlė sukurti paminklą M. L. Rėzai Karaliaučiuje, šios temos ėmiausi su dideliu entuziazmu, jausdamas, kad nebus sunku. Dar aštuoniasdešimtais metais, kurdamas portretą, mačiau visą M. L. Rėzos figūrą. Ir tuo metu jau turėjau eskizus. Tema buvo pažįstama ir artima. Nesuabejojau nė minutę. Viskas vyko greitai ir sklandžiai: kai žinai, ką darai, belieka tik techninė realizacija. Aš visą laiką šį iškilų asmenį mačiau judantį, einantį per visą Europą – tokį, kurio dar niekas nepažįsta, nežino. Tuo metu medžiagos apie M. L. Rėzą nebuvo daug. Apie jį mažai kas buvo rašęs.

Kai reikėjo parinkti vietą paminklui Kaliningrade, sakiau, vežkite ir rodykite tas vietas, kur dar būtų išlikusi raudonų plytų bažnytelė ar pastatas, primenantis liuteroniškas sąsajas su anuo laiku ir kraštu. Vieta, kur dabar stovi paminklas, anksčiau buvo apleistas skveras, bet labai tikęs įamžinti M. L. Rėzos atminimą. Šiandien paminklas yra lankomas, jis gyvena visavertį gyvenimą. Vietos gyventojai jį priėmė, nėra jokių atmetimo akcijų. Prie M. L. Rėzos žmonės fotografuojasi su šeimomis. Be to, tai yra ir Lietuvos žmonės telkianti vieta – čia vyksta įvairūs susitikimai, paminėjimai.

Statant paminklą, aplink jį, ant grindinio, buvo „apibrėžtas“ raudonų plytų ratas. Turint vilties ir norą, kad jis nebūtų puolamas. M. L. Rėza yra tarsi izoliuotas, bet kartu ir skleidžiantis lietuviškąją, prūsiškąją kultūrą.“

Priminkite skaitytojams, koks nelengvas, apipintas kuriozinėmis situacijomis buvo skulptūros kelias iš Lietuvos į Karaliaučių. Jūsų bičiulis Arvydas Juozaitis ne kartą kalbėjo, kad šiandien pastatyti tokį paminklą Kaliningrade būtų nebeįmanoma.

A. Sakalauskas: „Švenčiant Kaliningrado 750 metų sukaktį, Lietuvoje kilo mintis šiam miestui padovanoti skulptūrą. Po ilgų svarstymų, kuriuose aš nedalyvavau, buvo nuspręsta įamžinti lietuvių kultūros asmenybę, kuri labiausiai būtų susijusi su Karaliaučiumi. Buvo pasirinktas M. L. Rėza, be kurio Karaliaučius (Königsbergas) ir jo universitetas neįsivaizduojami.

Mes su aikštę projektavusiu architektu Ričardu Krištapavičiumi vykome į Kaliningrado dūmą pristatyti skulptūros ir aikštės projektą. Mano rusų kalba nėra tobula, kalbėdamas vis kartočiau Liudviko Rėzos vardą ir pavardę, po to vienas deputatas pasiteiravo, kodėl paminklą ketiname statyti „liudorėzui“ (lietuviškai „žmogžudžiui“)? Vieni iš kitų pasijukėme ir tiek. Buvo visokių reakcijų: vieni labai entuziastingai priėmė, kiti siūlė skulptūrą pasistatyti pas save, Grūto parke.

Kaliningrado valdžia stebėjosi, kai mes pasirinkome skverą labai apleistoje miesto dalyje (ne kažkur prospekte). Aplinkinių namų (ten yra išlikęs prieškarinių namų kvartalas) gyventojai mums širdingai dėkojo, nuolatos ateidavo, kalbėdavosi. Visą savaitę plušo darbininkai. Grįsdami aikštę jie iškasė dviejų kareivėlių palaikus ir kelias dėžes

su Königsbergo laikų porcelianu. Su didžiule meile ir entuziazmu statyboms vadovavo neatlygintinai dirbęs lietuvis šviesios atminties Stanislovas Jucius, Kaliningrade turėjęs statybos bendrovę.

Kai jau atėjo laikas skulptūrą statyti, ji netikėtai „užstrigo“ pasienyje iš Lietuvos į Kaliningradą. Buvo pranešta, neva granitas skleidžia radioaktyvų foną. Prireikė trijų ar keturių dienų, kol aukštuosiuose valdžios sluoksniuose dar kartą buvo suderinta procedūra.

Baigiant skverą, šovė dar viena mintis – pastatyti masyvius akmeninius 3 metrų ilgio suolus, ant kurių būtų įamžinti miestai, kurių savivaldybės finansavo paminklo sukūrimą. Didžiulėmis raidėmis ant šešių suolų buvo iškalti vardai: Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys ir Neringa. Išėjo ne suolai, o tikri paminklai. Keistas jausmas: jie stovi ten nepajudinami, o mes nežinome, ar ten dar galėsime sugrįžti.“

M. L. Rėzos premija yra teikiama už Kuršių nerijai ir Prūsijos Lietuvai reikšmingą, aktyvią ir kūrybingą veiklą. Ką Jums reiškia šis apdovanojimas? Ar tai paskatinimas, ar tik dar viena premija, papildanti gausią Jūsų apdovanojimų kolekciją? Juk esate ir Nacionalinės premijos laureatas.

A. Sakalauskas: „Atvirai prisipažinsiu, norėjau, kad į mano darbus būtų atkreiptas akademinės visuomenės dėmesys. Vienas dalykas, kai tave pastebi kolegos, ir visai kitas, kai tą daro akademinė visuomenė, mokslininkai, kurie gilinasi į M. L. Rėzos epochą, studijuoja jo darbus, asmenybę. Turiu galvoje M. L. Rėzos kultūros centro tarybą (kuratoriumą). Kad man paskirtas šis garbingas apdovanojimas, sužinojau eidamas per Vilnių į Dailės akademijos rektoriatą inauguraciją. Nelauktas ir netikėtas, net nesusapnuotas telefono skambutis. Mane užplūdo džiugesys, sugrįžo visokių kūrybinių kančių ir išgyvenimų prisiminimai. Toji žinia priminė visa, kas buvo susiję su M. L. Rėzos asmenybe, istorija ir žmonėmis.“

Ar didžios asmenybės kelias per Europą turėtų tęstis?

A. Sakalauskas: „Tam tikri M. L. Rėzos įamžinimo ženklai dar galėtų atsirasti. Eskizuose esu sukūręs krėslą, kurį planavome statyti Karaliaučiuje (Kaliningrade) senosios tvirtovės vietoje. Ten yra įsikūręs Laivų muziejus. To muziejaus direktorė atrado dokumentus, kurie rodė ten buvusį gulos bažnyčią, kurioje, jos žiniomis, įgulos pamokslininku (kapelionu) dirbo M. L. Rėza. Išlikę tik bažnyčios vietos kontūrai. Prie muziejaus sienos ketinau pastatyti karo kapeliono krėslą, kuris savo forma yra susietas su Kuršių nerijos krikštais ir vėtrungėmis. Su iniciatore muziejaus direktore buvome sutarę, kad aš krėslą iškalsiu, tačiau ne iki galo. Jį edukaciniuose užsiėmimuose turėjo užbaigti dailės mokyklos mokiniai su mokytojais. Pasikeitus aplinkybėms, tai nebuvo įgyvendinta, viskas nutilo... Pagalvoju, kad kada nors reiktų sugrįžti prie šios idėjos.“

Turite galimybę bendrauti ir su vyresniosios kartos menininkais, ir su jaunimu. Kokios kultūrinės inovacijos, tendencijos vyrauja Klaipėdos krašte, pajūryje, uostamiestyje? Ar teisinga mintis, kad Klaipėda kūrėjams tapo tarsi savotišku tramplinu, nuo kurio atsipykę jie atsiskleidžia svetur?

A. Sakalauskas: „Šiame krašte visai nebloga atmosfera, yra talentingų, gabių, darbščių žmonių, jaunų kūrėjų. Tik, žinoma, kaip ir visus, juos gyvenimas įstato į tam tikrus rėmus, koreguoja jų planus. Kartais aplinka juos tarsi praryja. Jie savo kūrybą vienaip arba kitaip realizuoja Lietuvoje ar užsienyje. Kai kurių jau ir nebeatpažįstu.“

Tai savitas, turintis savo charakterį kraštas. Ir toji kūrėjo asmenybė yra išsiskirianti iš bet kurios kitos mokymo įstaigos. Turi savo bruožus, formą, mąstymą, įgyja gyvenimiškos filosofijos. Tai lemia ir aplinka, šio krašto gamta, kuri formuoja kūrybišką, tolerantišką, turinčią skonį ir galinčią save reikšti vizualiuose ar taikomuosiuose menuose asmenybę.“

Ko palinkėtumėte sau?

A. Sakalauskas: „Visko. Darbštumo, smalsumo. Kad kūrybinė sėkmė manęs neaplenktų. Daug pozityvumo, noro kurti duoda bendravimas su jaunais žmonėmis. Labiausiai palinkėčiau rasti daugiau laiko kūrybai.“

M. L. Rėzos paminklas – Juodkrantės „širdyje“: senų medžių ir vilų apsuptyje (skulptorius A. Sakalauskas, architektas R. Krištapavičius)

Asta Jankauskienė

TEN, PRIE MARAČIŲ, „GIEDRUŽĖ“ DAINUOJA

Martyno Liudviko Rėzos kultūros ir meno premija Nidos kultūros ir turizmo informacijos centro „Agila“ folkloro ansambliai „Giedružė“ skirta įvertinus jo indėlį, populiarinant Pamaro krašto etninę kultūrą, žvejų papročius ir tradicijas bei M. L. Rėzos vardą.

„M. L. Rėzos dainų vaikus šeimose reikėtų mokyti. Juk ką tada dainuoti, jei ne tai, kas brangiausia šiam kraštui? Turi būti garbė jas dainuoti, reikia džiaugtis, didžiuotis tokias turint...“

Audronė Buržinskienė

„Giedružė“ skaičiuoja jau penkioliktus gražios ir prasmingos veiklos metus. Pirmasis besiburiančio ansamblio pasirodymas buvo 2002 m. vasarą Nidoje vykusiame tarptautiniame folkloro festivalyje „Tek saulužė ant maračių“. Bet pradžių pradžia, matyt, reikėtų laikyti dar anksčiau – tų pačių metų žiemą parengtą programėlę, kurią Nidos vidurinės ir meno mokyklos mokytojai bei mokiniai skyrė Mažosios Lietuvos raštijos ir dvasinių vertybių puoselėtojo M. L. Rėzos gimimo metinėms paminėti. Atminimo vakare po ilgos tylos (net 13 metų jų niekas nedainavo) vėl suskambo M. L. Rėzos surinktos lietuvių liaudies dainos, buvo skaitomi jo eilėraščiai.

Tą pradžių prisimena ir Kuršių nerijos nacionalinio parko direktorijai vadovaujanti Aušra Feser, tuomet dirbusi kultūros centro režisierė ir labai norėjusi, kad pamary šurmuliuotų į „Skamba skamba kankliai“ panaši folkloro šventė, kuri būtų gražus prasidedančio vasaros sezono akcentas. „Dar tik brandinome festivalio idėją, vaikščiodavau siauromis Nidos gatvelėmis, tarp mažų žvejų namelių, – prisimena įkvėpimo paieškas A. Feser, – ir atrodydavo, kad tuoj išeis iš jų dailiais tautiniais drabužiais vilkinčios moterys ir uždainuos autentišką dainą. 1999 m. tarptautinio folkloro festivalio po atviru dangumi idėja buvo įgyvendinta, kasmet vykdavo šventės, tačiau savo ansamblio jose dar nebuvo, o taip norėjosi, kad į kitų tautų ir regionų dainų pyne įsipintų ir šio krašto dainos.“ Taigi išgirdusi moksleivius dainuojant M. L. Rėzos dainas, 2002 m. pavasarį A. Feser ėmė kalbinti muzikos mokytoją Audronę Buržinskienę parengti programą tos vasaros festivaliui.

„O su kuo dainuoti, kur tuos dainininkus rasti? – pasiūlymas mokytojai buvo kiek netikėtas. – Tai va tas, anas yra dainavęs, tas ten, tas šen gyvena, – juokiasi dabar A. Buržinskienė, prisiminusi, kaip vos ne po namus vaikščiodama kalbino nidiškius dainuoti. – Atėjo kelios mokytojos, mokinukės, per mėnesį išmokome dainas: „Išbėg išbėgo iš Rusnės kiemo“, „Parbėg laivelis“, „Šunys loja, čeveruoja“, ir pasirodė miesto bendruomenei bei svečiams.“

Tada, po sėkmingo pasirodymo, imta galvoti, kaip suburti draugėn daugiau dainuojančių ir grojančių žmonių, parengti repertuarą, kurį sudarytų Mažosios Lietuvos etnografiniam regionui būdingos dainos. Bendromis savivaldybės Kultūros skyriaus ir kultūros centro pastangomis buvo įsteigta pusės etato pareigybė ir A. Buržinskienei pasiūlyta tapti folkloro ansamblio vadove. Nors ir taip visokiomis veiklomis užsiėmusi, ji priėmė pasiūlymą ir įsitraukė į jai šiek tiek naują veiklos sritį. Ansambliui buvo suteiktas gražus „Giedružės“ vardas, kurį lėmė netoli Nidos esančios kopos pavadinimas.

Dar po 3 mėnesių, įveikusi aukštą atrankos į Pasaulio lietuvių dainų šventę kartelę, beje, Lietuvos liaudies kultūros centro komisijos palaikyta ir paskatinta, „Giedružė“ ėmė intensyviai ruoštis šiam viso pasaulio lietuvių suburiančiam renginiui, gludinti repertuarą ir rūpintis sceniniais drabužiais. Lėšų drabužiams įsigyti skyrė Neringos savivaldybė, o juos sukūrė kostiumų dailininkė Elena Matulionienė. Kai kurias kostiumų detales ansamblio moterys darė pačios: nusimezgė kojines, riešines, nėriniais išpuošė pasijonius, išsisiuvinėjo delmonus. Kai siūdinosi drabužius, kolektyve nebuvo nei vieno vyro. Tad kelis jų įkalbėjus ateiti „tik pasimatuoti“, įkalbinėti pasilikti ansamblyje jau neberekėjo. Dalyvių daugėjo, jie šiek tiek keitėsi: vieniems kolektyve labai patiko, kiti

Folkloro ansamblis „Giedružė”. Sėdi iš kairės: Ingrida Miliūnė, Kristina Vaičienė, Rovena Šerpetauskienė; stovi: Angelina Ivanova (Stabingienė), Jūratė Ruzveltienė, Algirdas Ruzveltas, Romualda Žičkienė, Janina Sudmantienė

Sēdi iš kairēs: Jolanda Truikienē, Aušra Feser, Maira Rimkuvienē; antroje eilēje: Nomeda Šiemulienē, Audronē Buržinskienē, Rasa Nagdasova, Igoris Miliūnas

neužsibūdavo. Ansamblio nariai atsivedė savo vaikus, atėjo ir daugiau moksleivių. Vienu metu ansamblyje buvo 12 dainuojančių ir įvairiais instrumentais grojančių „giedružiukų“.

Į „Giedružę“ suėję žmonės nori parodyti, kad ne tik savita architektūra ar unikalia gamta, bet ir išskirtinėmis dainomis ypatinga Kuršių nerija, kad jų išsaugojimas ir populiarinimas svarbus ne tik jų kraštui, bet ir visai Lietuvai. „Giedružės“ vadovė lig šiol stebisi, išgirdusi sakant, kad M. L. Rėzos dainos negražios, liūdnos, nuobodžios. A. Buržinskienei atrodo, kad tų dainų vaikus šeimose reikėtų mokyti: „Juk ką tada dainuoti, jei ne tai, kas brangiausia tam kraštui? Turi būti garbė jas dainuoti, reikia džiaugtis, didžiulis tokias turint...“

Ansamblio vadovė, paklausta, kokias dainas renkasi ir kaip jų mokosi, tikina, kad jos turi būti artimos sielai, o ir išmokstamos jos įvairiai: vienoms užtenka kelių repeticijų, kitos vos ne metus „zulinamos“. Dainos tiesiog „limpa“ arba ne. Dirbtinai nieko neišspausi. Kartais ansamblio nariai pasako, kad kokia nors daina nepatinka ir jos nedainuosią... Mokėsi žemaitiškų dainų, aukštaitiškų sutartinių, bet jos repertuare neišliko, nes joms dainuoti reikia stiprių, gerklinių balsų, o „Giedružei“ labiau patinka melodingos, tylios dainos, kurias dainuoja „lyg ant bangų suptumeis“. Dainuojama pritariant kanklėms, Mažosios Lietuvos arfai, lumzdeliui, būgnams.

„Kartais, – pasakoja vadovė, – prieš kokį nors pasirodymą būni parepetavęs, pirmąją pasirodymo dainą numatęs, o išėini į sceną ir supranti, kad ne ta atmosfera, ne ta energetika, kad pasirinkta daina netinka, ir užvedi kitą. Dainininkai akimirksniu sustingsta... ir tuoj „persijungia“. Jie viską moka, jaučia vienas kitą, aš galiu jais pasitikėti.“ O ansamblio nariai dalijasi patirtu džiaugsmu po sėkmingų koncertų: „Mes tada glėbesčiuojamės ir laukiame, kol vadovė pasakys, kad mus myli. Jei nepasako, žiūrime nustebę ir laukiame...“

A. Buržinskienės pažintis su liaudies kūryba prasidėjo, kai dar būdama paauglė ėmė dainuoti Lietuvos konservatorijos Klaipėdos fakultetų folkloro ansamblyje „Vorusnė“. Čia ji pirmąkart išgirdo M. L. Rėzos dainas, susidomėjusi klausėsi dėstytojų diskusijų apie lietuvininkų gyvenimo būdą, dar net neįtardama, kad pati kada nors vadovaus ansambliui, dainuosiančiam Mažosios Lietuvos dainas, kurs programas, populiarinančias Pamario krašto ir žvejų tradicinį gyvenimo būdą. Tapusi „Giedružės“ vadove ir vis labiau gilindamasi į lietuvių tautosakos paveldą, muzikos mokytojos ir chorinio dirigavimo specialybę turinti A. Buržinskienė ėmėsi folkloro studijų Klaipėdos universitete. Daug vertingų žinių gavusi iš savo dėstytojų, parengusi puikų baigiamąjį darbą „Pamario krašto žvejų darbų ir švenčių atspindžiai liaudies dainose ir papročiuose“, A. Buržinskienė ypač dėkinga prof. Irenai Nakienei, pagal šį darbą padėjusiai parengti scenarijų meninei folkloro programai ir konsultavusiai šią programą perkeliant į filmą „Ten, ant maračių“.

Gyvenimo laivas bures iškėlė Nidoje

Tarsi nulemdama savo likimą, A. Buržinskienė, dar mažytė tėvų atsivežta į Nidą ir visai nesuprasdama kokioje ypatingoje, unikaloje vietoje esanti, užtikrintai pareiškė: „Aš čia gyvensiu.“ Mama geraširdiškai šypsodamasi pritarė: „Taip, taip, gyvensi...“ Gal neatsitiktinai vėliau per gimtadienius dovanų vis gaudavo knygų ir fotoalbumų apie Kuršių neriją.

Gal lemtis buvo ir vyrą nidiškį Marių sutikti. Audronė – klaipėdietė, baigusi mokslus ir ištekėjusi, 8 metus gyveno Klaipėdoje. Atsiradus darbo vietai Nidos vidurinėje mokykloje, šeima atsikraustė į vyro gimtinę. Netrukus pasijuto sava, patiko darbas mokykloje, pamilo aplinką ir žmones, o ėmusi vadovauti „Giedružei“ taip įsisuko į darbų verpetą, kad laiką tekdavo minutėmis skaičiuoti. Bet viską, ką darė, darė iš širdies, su meile. Sūnus, nors ir „tikslukas“, irgi buvo ansamblio narys – grojo dūdmaišiu ir būgnais. Dauguma draugų – ansamblio nariai, tos pačios idėjos suvienyti, ta pačia veikla užsidegę. Visi kartu ne tik repetuoja, koncertuoja, bet ir kalendorines bei asmenines šventes švenčia...

Iš įvairių darbų sūkurio neištrūkstanti vadovė – darbšti ir atkakli. Nemokėjusi skambinti kanklėmis ir iš meno mokyklos kanklių mokytojos Irenos Kisarauskienės gavusi tik pradžiamokslį, savarankiškai išmoko jomis groti. Ansamblio nariai žino jos principingumą, reiklumą sau ir kitiems: jai svarbu, kad daina būtų preciziškai išmokta ir gražiai suskambėtų, kad kiekviena drabužių detalė nepriekaištingai atrodytų. „Giedružės“ vadovė jos narių labai mylima: „Jautri, nuoširdi, draugiška, rūpestinga... Ji – mūsų „grynuolis“. Viskas jos veide „užrašyta“ – matyti, jei kas blogai. Jei gerai – švyti. Švyti net virš galvos... Jos geros emocijos užkrečia visus.“

Būna, kaip pati vadovė sako, visokių silpnumo valandėlių ir nuovargis atslenka, bet ansamblio narių nustebimas ir klausimas „kaip mes be „Giedružės“?“ bematant jėgas sugrąžina. Atgaivina ir gamta. Geriausia poilsio ir įkvėpimo vieta A. Buržinskienei – prie vandens. Kur nendrės šnara. Regis, ten vienoda dainų melodijų ir gamtos garsų vibracija. Patirtus įspūdžius ir emocijas sudeda į kuriamus paveikslėlius, kuriems medžiagos – nendrių, bangų nugludintų akmenukų ir medžio šakelių – randa gamtoje.

Kitas įkvėpimo ir idėjų šaltinis – knygos. Visada ansamblio vadovei po ranka – I. Nakienės parengta krašto tautosakos ir papročių rinktinė „Eisim žvejoti“ bei M. L. Rėzos dainynas. A. Buržinskiene mėgsta pavartyti knygą „Lietuvininkai“ apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus XIX a., V. Gudelio „Lietuvos pajūrio žvejų marinistikos įvardą“, Dalios Kiseliūnaitės sudarytas „Pamario sakmes“ ar Z. Kelmickaitės, B. Kerbelytės ir N. Vėliaus parengtą „Lietuvininkų žodį“. Artimi Eduardo Jonušo pamąstymai, paskaitomi iš knygos „Vaizdai ir mintys“.

Didžiausia dovana – buvimas kartu

Į „Giedružę“ suėję skirtingų profesijų, charakterių, amžiaus ir požiūrių žmonės kartais net patys stebisi, kaip pavyko rasti tą tarpusavio jungtį, sukurti šiltus, draugiškus santykius, kai vienas kito džiaugsmus ir rūpesčius žino, kai prireikus sulaukia patarimo ar pagalbos, kai visai nesunkiai užgesinama kilusi nuovargio ar pykčio kibirkštėlė.

Viena ansamblio senbuvė A. Feser tikina, kad laiko be „Giedružės“ neatsimena, nors Nidoje gyvena beveik tris dešimtmečius: „Su ansambliu patirti patys stipriausi emociniai išgyvenimai. Sunku rasti kompaniją, kuria būtų galima taip pasitikėti. Kolektyve žmonės, kurie ne tik imti, gauti tikisi, bet ir save dalina. Vyksta kažkokia energijų apytaka, meditacija. Net po sunkiausios darbo dienos atėjus padainuoti viskas atlėgsta. Smagu būti ir su tomis

dainomis, ir su tais žmonėmis. Susibėgę į repeticiją, pirmiausia visi daug šnekame, daug triukšmo keliamo. Pamatę vieni kitus, norime apsikabinti, glėbesčiuotis, pasakotis.“

Angelina Ivanova (Stabingienė) dar buvo penktokė, kai atėjo į besiburiančią „Giedružę“. Ji dainavo, grojo kanklėmis, Mažosios Lietuvos arfa, lumzdeliu, net dūdmaišiu ir iki šiol dalyvauja jos veikloje. Tiesa, dabar gyvenanti Klaipėdoje ir į repeticijas retai atvažiuojanti, švenčių bei įvairių renginių žada nepraleisti. Angelina sako, kad „Giedružė“ lyg jos antroji šeima, jos gyvenimo dalis. Ir dainos jai savos. Nidoje gimusiai ir augusiai, jas lengva suprasti ir natūralu, kad dainuojamos jos monotoniškai, vienbalsiai ir nerėksmingai. „O linksmiausia man tai, – šypneli, – kad mano gimtadienis – birželio 22-oji – sutampa su Tarptautiniu folkloro festivaliu, tai savo šventę švenčiu arba repeticijoje, arba ant scenos. Ir juokauju, kad kolegos ir ansamblio nariai man kasmet surengia smagų trijų dienų gimtadienį.“

Janina Sudmantienė prisimena, kad pirmą kartą festivalyje „Tek saulužė ant maračių“ išgirdusi moteris dainuojant negirdėtas dainas, susižavėjusi klausėsi ir galvojo, kad labai norėtų patekti į kolektyvą. Kai pakvietė – džiaugsmu netvėrė. Nesuabejojo... „Giedružė“ man – kaip aspirino tabletė. Atėjus į repeticiją, pasveiksti nuo sunkių darbų, buities, problemų ir rūpesčių. Kol gyvuos ansamblis, būsiu ir aš. Išėisiu, kai jau balsas visai girgždės“, – juokiasi...

Panašios akimirkos nuotaiką perteikia ir Rovena Šerpetauskienė, pasakodama, kaip vieną vasaros pavakarę vaikštinėdama gimtosios Preilos pamariu išgirdo kažkokio ansamblio dainuojamas aukštaičių dainas: „Jos taip gražiai skambėjo vakaro tyloj, kad ūmai pagalvojau, jog labai norėčiau ir aš kur nors kada nors dainuoti. Mano pasiūstą žinutę lemtis išgirdo – netrukus mane pakvietė į „Giedružę“. Ir štai jau 11 metų esu „Giedružės“ šeimos narys. Šeimos, kurioje vieni kitus brangina, turi bendrą tikslą, kur gali būti savimi. Kai įsitraukiau į ansamblio veiklą, atėjo aiškesnis tapatybės suvokimas, pasididžiavimo jausmas, kad esame truputį kitokie. Kitokie mūsų drabužiai, kitokia dainų stilistika. Tas pojūtis ateina tada, kai subręsti savo vidumi, kai gali suprasti ir įvertinti. Mano pažintis su šiuo kraštu dvejoja: vienokią ją gaunu iš knygų, kitokią – iš gyvenimo, savo šeimos, aplinkinių gyventojų, kurių klausydamasi fiksuoju, renku po kruopelę visą įdomią informaciją, negirdėtą faktą. Ir dalinuosi tuo su visais, kuriems tai įdomu.“

Maira Rimkuvienė sako, kad net jeigu jos temperamentui „Giedružės“ dainuojamos dainos per lėtos, per liūdnos, ji nė už ką nenorėtų palikti ansamblio. Nors jai trūksta dinamikos, tačiau laikas atėjus į repeticiją niekad nepailgsta. Nes ateina dėl žmonių. O jie, pasak Mairos, nuostabūs: dėmesingi, jautrūs. Moka pabarti, moka ir atsiprašyti, priimti kito emocijas. O kolektyvo šventės, pasak jos, tai tikros širdžių atvėrimo akimirkos...

Algirdas Ruzveltas buvo vienas iš tų vyrų, kuris atėjo pasimatuoti siuvamų drabužių ir net nepajuto, kaip įtraukė ansamblio gyvenimas, sudomino negirdėtos dainos. Ansamblyje dainuoja abu su žmona Jūrate. Iš pradžių, sako, nebuvo lengva perprasti dainavimo subtilybes, bet pamažu įsijautė, atsirado didelis susidomėjimas tuo, ką daro. Kartais, atrodo, dainos melodija monotoniška, ramiai plaukia, o klausytojus „užkabina“, sudomina. Nes tekstai originalūs ir subtilūs.

Lietuvos dainų šventėje – folkloro diena

Folkloro festivalyje „Tek saulužė ant maračių“

Kristinai Vaičienei, į ansamblį atėjusiai rudenį, kai visi mokėsi kalėdinių dainų ir giesmių, „Giedružė“ asocijuojasi su Kalėdų laukimu ir yra lyg dovana. Jolandai Truikienei ansamblis – lyg senas, laiko patikrintas pyrago receptas. Kai viskas aišku ir paprasta. Bendrauti smagu, o dainuojant lengva išjausti dainą ir pagauti emociją. Panašiai sako ir Rasa Nagdasova, kaskart gaunanti gerumo ir draugiškumo porciją iš bendraminčių, patirianti dalijimosi džiaugsmą, o išsamiau išanalizuoti dainų tekstai padėjo geriau suprasti savo būdą, savotiškai tapatintis su stichijos grūdintomis, ryžtingomis ir stipriomis pamario moterimis.

Danutė Košienė ir Danutė Kaškevičienė – palyginti naujokės. Tačiau vienbalsiai tvirtina, kad jas abi sužavėjo išskirtinis ir savitas ansamblio požiūris į etninę kultūrą, senąsias Pamario krašto dainas, jų sklaidą. O svarbiausias argumentas – žmonės. Nors su dauguma jų dešimtmečiais pažįstamos, tačiau ansamblyje tarsi atradusios juos iš naujo, norisi su jais būti.

„Būna, – juokiasi vadovė, – susirenka į repeticiją, bet nėra kada dainuoti, šnekasi, receptais dalijasi, mežginių raštus aptaria, apie savo hobius pasakoja ar tiesiog gimtadienio tortą ragauja...“

Neša žinių apie savo kraštą

„Giedružės“ kūrybinėje biografijoje – autentiškos ir nuoširdumu žavinčios programos: „Kuršių kiemas“, „Legenda apie Neringą“, „Iš trijų rytų vėjužis pūtė“, „Dirbysu laivą“, „Eina saulelė aplinkui dangų“ ir kt. Prie kai kurių jų rengimo prisidėjo ir neringiškių liaudiškos muzikos kapela „Joldija“ bei šokių ansamblis „Kalnapušė“. Pačios gražiausios ansamblio dainos sudėtos į kompaktinę plokštelę „Iš trijų rytų vėjužis pūtė“.

„Giedružė“ – aktyvi tradicinių neringiškių švenčių: Stintapūkio, Žiobrinų, Užgavėnių, Atvelykio, dalyvė. Ansamblio ypač mėgstamos Rasos, Senųjų amatų dienos, rudens lygiadienis. Pats subtiliausias ir labiausiai „Giedružės“ narių laukiamas yra Advento vakaras. Jį kolektyvo nariai vadina padėkos vieni kitiems vakaru. Į jį kviečiasi draugus, bičiulius, laukia visų, kuriems svarbus tas susikaupimo ir apmąstymų metas prieš šv. Kalėdas. Vakare dainuojamos dainos ir giedamos giesmės, pasakojama apie to laikotarpio papročius, tradicijas, skaitomos pamokančios pasakos. O dar labiau visi ansamblio nariai laukia jaukaus pasisėdėjimo po koncerto, keitimosi dovanėlėmis. Beveik mėnesį ansambliciai, iš anksto burtais išsitraukę tą, kuriam teiks dovaną, suka galvas, ką gero padaryti, kad kitą nudžiugintum netikėta smulkmenėle, skanumynais, subtiliu pokštu, linkėjimų rašteliais, slapta įdėtu į palto kišenę ar rankinę ar paliktu ant darbo stalo. Ir tai nėra labai paprasta, reikia nemenko išradingumo, kad nebūtum pastebėtas, bet sukeltum malonią nuostabą, netikėtumo džiaugsmą.

Ansamblio nariai neužsidaro tik savo rate. Bičiulystės saitai ir gražus kūrybinis bendradarbiavimas „Giedružė“ sieja ir su kitais folkloro kolektyvais: „Mėguva“ iš Palangos, „Gondinga“ iš Plungės, Jurbarko sutartinių giedotojomis, „Viešia“ iš Kauno rajono, „Kuršių ainiais“ iš Klaipėdos. Smagių susitikimų būna įvairiuose folkloro festivaliuose, dainų šventėse, dalyvaujant TV projektuose.

Daug įdomios patirties ir gerų įspūdžių ansamblis parsiveža iš kelionių po tolimesnius kraštus. „Giedružės“ gastrolių maršrutai yra nutįsę į Vokietiją, Austriją, Vengriją, Italiją, Gruziją, Rusiją. Visur ji sulaukdavo susidomėjimo ir palaikymo. Pasak ansamblio narių, svarbus grįžtamasis ryšys: kai jauti susidomėjimą, matai atidžią auditoriją, ne tik prieš kiekvieną koncertą kylantis kojų drebulys apmažta, bet ir supranti, kokį svarbų darbą atlieki – neši žinių apie savo kraštą, jo kultūrą, tradicijas.

A. Feser prisiminė koncertą Berlyne, kuris buvo numatytas iškart praūžus naujamečiam šurmuliui. „Giedružei“ atsiųstame organizatorių laiške buvo apgailėstaujama, kad laikas nelabai tinkamas ir gali nesusirinkti žmonės. Tačiau iš lūpų į lūpas pasidalinę informacija apie iš Kuršių nerijos atvykstantį kolektyvą, žiūrovai vos tilpo pilnutėlėje salėje, buvo suneštos visos kėdės ir dar liko stovinčiųjų pasieniais.

„Giedružės“ subtilus, tylus, bet tuo ir patrauklus, negirdėtų dainų dainavimas didelį įspūdį praėjusį rudenį padarė Gruzijos klausytojams.

Didelių erdvių ir salių nemėgstančiai „Giedružei“ yra tekę koncertuoti ir 7 000 žiūrovų. Ansamblio nariai buvo nustebinti, kai Štutgarte po temperamentingo Kubos muzikantų pasirodymo klausytojai neišsivaikščiojo ir taip pat įdėmiai žiūrėjo jų programą.

2012 m. gautą aukščiausių Lietuvoje mėgėjų meno apdovanojimą „Aukso paukštė“ ir 2015 m. M. L. Rėzos vardo premiją „Giedružė“ priima kaip gražų jų veiklos įvertinimą, paskatinimą ir, žinoma, didelę atsakomybę. Tačiau pačiu didžiausiu apdovanojimu laiko jau antrą dešimtį metų skaičiuojančių ansamblio narių draugystę, sielų bendrystę, stiprų tarpusavio ryšį.

„Giedružė“ lieka ištikima savo misijai – pasakoti Kuršių nerijos istoriją per liaudies dainas, atgaivinusius papročius ir tradicijas. Dainų ir kitos tautosakos lobynai neišsenkantys, tad „Giedružė“ tikrai turės kuo džiuginti ir stebinti savo klausytojus...

DOORĖ

Iš praeities

DRAMA, ĮVYKUSI PRIEŠ 150 METŲ: *OCEAN QUEEN* SUDUŽIMAS

2006 m. balandžio pabaigoje viešėdamas Nidoje, užsukau pas Eduardą Jonušą. Besišnekučiuojant ir kalbai pakrypus apie nuskendusią laivų paiešką jūroje, Eduardas parodė prie namo sienos prikabinatą aiškiai senovinio laivo ažuolinį španto ar bimso gabalą.

Jis sakė radęs tą laivo detalę pajūryje, išmestą po štormo. Kaip įprasta panašiais atvejais, pirmas mano, archeologo, klausimas buvo: „iš kur tas radinys?“ Eduardas nupasakojo radimo vietą, aš pasibraižiau planelį ir parvažiavęs namo pasidėjau jį tarp kitų dokumentų. Pasidėjau ir primiršau, nes domėtis Nidos pajūrio radiniais vis nebuvo laiko...

2015 m. gegužės 23 d. netikėtai gavau elektroninį laišką iš visai man nepažįstamo žmogaus. Rašė anglas Andrew Mainwaringas. Jis viename mano straipsnyje internete perskaitė apie jūroje rastą nuskendusį senovinį burlaivį ir manęs, kad tai liekanos jo prosenelio laivo, kadaise sudužusio ties Nida. Nors greitai paaiškėjo, kad jūroje, ties Juodkrante, yra nuskendęs ne tas laivas, kuriam vadovavo mano naujojo pažįstamo prosenelis kapitonas Johnas Curry, tačiau anglo papasakota istorija mane labai sudomino. Mūsų susirašinėjimas su ponu A. Mainwaringu tęsėsi, ir netrukus gavau senų laikraščių iškarpas, kuriose buvo aprašyta visa prieš 150 metų įvykusi drama. 1867 m. liepos 5 d. laikraštyje *The Lincolnshire Chronicle and General Advertiser* pasirodė trumpa žinutė: „Praėjusių metų gruodį brigas *Ocean Queen*, plaukęs iš Rygos į Hartlepulą su lentomis, buvo užlietas vandeniū. Šeši iš aštuonių jūreivių žuvo. Išgyvenęs laivo kapitonas Curry ir jūreivis Fortisas buvo išgelbėti po dvylikos dienų baisių kančių ir ką tik grįžo į Angliją...“ Iš Andrew atsiųstų kitų 1867 m. laikraščių (*Morpeth Herald; The Shields Gazette and Telegraph; Newcastle Courant*) ir knygų (John Wallace. *History of Blyth*. 1869. Walter Runciman. *Windjammers and Sea Tramps*. 1902) žinių susidėjo visa vieno anglų laivo istorija, prieš 150 metų tragiskai pasibaigusi Nidos pakrantėje. Tuos įvykius laikraščiams papasakojo gyvi likę liudininkai: laivo *Ocean Queen* („Okeano karalienė“) kapitonas ir jūreivis. Šią istoriją ir perduodu skaitytojams.

Netoli Niukaslo esančiame Blytho uoste registruotas brigas (dvistiebis jūrinis burlaivis su tiesiosiomis burėmis ant abiejų stiebų ir įstrižąja bure ant grotstiebio) *Ocean Queen* 1866 m. rugsėjo 8 d. iš Didžiosios Britanijos išplaukė į Kronštata Rusijoje. Kita žinia apie šį laivą yra jau iš Rygos. Lapkričio 29 d. pakrauta lentomis *Ocean Queen* pakėlė bures ir išplaukė iš Rygos į Hartlepulą, uostą Anglijoje prie Šiaurės jūros. Brigui vadovavo jaunas, dar keturiasdešimties neturintis, bet jau 16 metų jūromis plaukiojantis kapitonas J. Curry. Be jo laive dar buvo 7 žmonių įgula. Vos išplaukę iš Rygos jie susidūrė su dideliu vėju ir bangomis. Vėjas buvo priešinis, tad brigas plaukė labai sunkiai ir lėtai. Po 12 dienų tokio plaukimo laivas prakiuro. Negana to, Gotlando platumoje kilo uraganas

LIST C.
No. 9
ACCOUNT OF CREW OF FOREIGN GOING SHIP, TO BE DELIVERED AT THE END OF THE VOYAGE TO THE SHIPPING MASTER AT THE ABOVE PORT.

NAME OF SHIP: *Ocean Queen*, 1874
 PORT OF DEPARTURE: *London*
 PORT TO WHICH DESTINED: *1861*
 REGISTERED TONNAGE: *198*
 NAME OF SHIPPER: *John Curry*
 NAME OF MASTER: *John Curry*
 TONNAGE OF SHIP: *2600*
 DATE OF DEPARTURE: *18th*
 FIRST PORT OF DESTINATION: *London*
 SECOND PORT OF DESTINATION: *London*
 DATE OF ARRIVAL: *18th*

ACCOUNT OF THE CREW AND OF OTHER PARTICULARS REQUIRED BY LAW, IN RESPECT OF THE ABOVE-MENTIONED VOYAGE.

Name	Rank	Age	Sex	Nationality	Place of Birth	Date of Birth	Date of Arrival	Date of Discharge	Place of Discharge	Remarks	Amount of Wages	
											£	s. d.
<i>John Curry</i>	<i>Master</i>	<i>38</i>	<i>M</i>	<i>English</i>	<i>London</i>	<i>1828</i>	<i>18th</i>	<i>18th</i>	<i>London</i>	<i>Wages for 18th</i>	<i>£ 100 0 0</i>	
<i>John Curry</i>	<i>Chief Mate</i>	<i>35</i>	<i>M</i>	<i>English</i>	<i>London</i>	<i>1830</i>	<i>18th</i>	<i>18th</i>	<i>London</i>	<i>Wages for 18th</i>	<i>£ 80 0 0</i>	
<i>John Curry</i>	<i>Second Mate</i>	<i>32</i>	<i>M</i>	<i>English</i>	<i>London</i>	<i>1833</i>	<i>18th</i>	<i>18th</i>	<i>London</i>	<i>Wages for 18th</i>	<i>£ 60 0 0</i>	
<i>John Curry</i>	<i>Third Mate</i>	<i>28</i>	<i>M</i>	<i>English</i>	<i>London</i>	<i>1836</i>	<i>18th</i>	<i>18th</i>	<i>London</i>	<i>Wages for 18th</i>	<i>£ 40 0 0</i>	
<i>John Curry</i>	<i>Fourth Mate</i>	<i>25</i>	<i>M</i>	<i>English</i>	<i>London</i>	<i>1839</i>	<i>18th</i>	<i>18th</i>	<i>London</i>	<i>Wages for 18th</i>	<i>£ 20 0 0</i>	

ACCOUNT OF APPRENTICES ON BOARD.

Name	Age	Date of Arrival	Date of Discharge	Place of Discharge	Remarks
<i>John Curry</i>	<i>15</i>	<i>1st</i>	<i>18th</i>	<i>London</i>	<i>Wages for 18th</i>
<i>John Curry</i>	<i>14</i>	<i>1st</i>	<i>18th</i>	<i>London</i>	<i>Wages for 18th</i>

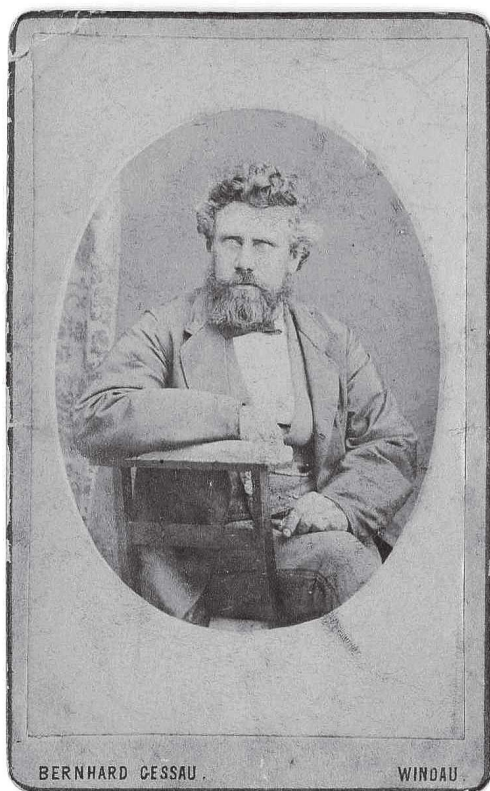
The Master has paid out the wages account of the whole of the crew from the 1st of August to the 18th of 1861.

John Curry

Dated at *London* the *18th* day of *August* 1861.

Received by *John Curry* Shipping Master.

Ocean Queen įgulos sąrašas, sudarytas 1867 m. Iš Andrew Mainwaringo asmeninio archyvo

Kapitonas Johnas Curry. Nuotrauka padaryta Ventspilyje (Windau), Bernhard Gessau fotosalone. Iš Andrew Mainwaringo asmeninio archyvo

iš vakarų. Žmonės sunkiai dirbo prie siurblių, bandydami išpumpuoti plūstantį vandenį. Gelbėdamasis kapitonas nukreipė laivą labiau pavėjui, į Gdanską. Nepaisant visų įgulos pastangų, vanduo triumuose greitai kilo, o didelės bangos vis šlavė denį. Žmonės kabinosi į takelažą. Laivas buvo taip užlietas, kad nebeklausė vairo. Po dienos laivas visai prakiuro. Apie septintą valandą vakaro pusiau užlietas brigas apsivertė stiebais į vandenį. Tai atsitiko apie 45 jūrmyles į vakarus–pietvakarius nuo Klaipėdos. Du iš įgulos – patyręs jūreivis Samuelis Turneris ir Johnas Petrie, mokinys iš Aberdino – nuskendo. Likę gyvi jūreiviai sulipo ant borto ir stengėsi išsilaikyti ant laivo, įsikabinę, kas kur gali. Po poros valandų lūžus stiebams, brigas vėl vertėsi ir išsitiesino. Lentomis pakrautas laivas nenuskendo, tačiau viskas denyje buvo nuplauta – nuo priekio iki laivagalio. Po 12 valandų audra šiek tiek aprimo. Laivui išsitiesinus, jame likę 6 gyvi jūreiviai neturėjo nei maisto, nei vandens. Vanduo vis užliedavo audringoje jūroje nešiojamą laivo korpusą, išsigelbėjusieji atropojo iki bugšprito, kur buvo saugesnė vieta, ir ten slėpėsi. Jūreiviai braidė iki kelių vandenyje, apledėdavo, prišaldavo vienas prie kito. Virš užlieto denio ištempę virvę, kai nuslūgdavo banga, bėgiojo įsikibę jos, kad sušiltų.

Po kurio laiko greta praplaukė kažkoks laivas. Bet kapitonas atsisakė padėti, sakydamas, kad jo laivo valtis prišalusi prie keltuvo ir jos negalima nuleisti. Vienas iš *Ocean Queen* jūreivių, neatlaikęs sielos ir kūno kančių, krito į jūrą. Praėjus dar dviem dienoms iš nuovargio ir alkio mirė kokas Robertas Hedley iš Blytho. Vėliau dar keli laivai matėsi jūroje, bet jie buvo toli: nepastebėjo bangų nešiojamo *Ocean Queen* korpuso ir nesuteikė jūreiviams pagalbos. Kasdien praplaukdavo laivai, kai kurie priplaukdavo visai arti, bet niekas iš jų užlieto laivo jūreiviams nesistengė padėti.

Ketvirtą nelaimės dieną du laivai – vienas švedų, kitas, atrodo, Klaipėdos (Mėmelio) – praplaukė rankos atstumu ir net kalbėjosi su *Ocean Queen* įgula, bet ir jie paliko anglius lemčiai. Įnirtingai kviečiamas švedų laivas priplaukė visai arti, tačiau, nepaisydamas anglių jūreivių maldų juos gelbėti, laivo kapitonas atsakė: „Aš netekau valties praėjusią naktį, todėl negaliu paimti jūsų į laivą.“ Į prašymą numesti virvę, kad jos įsitvėrus būtų galima bandyti pasiekti švedų laivą, kapitonas atliepė: „Aš per daug rizikuočiau bandydamas priplaukti taip arti prie jūsų.“

Ocean Queen ir vėl liko viena, vėjų blaškoma audringoje jūroje. Baisių alkio skausmų kankinami jūreiviai buvo priversti valgyti jų mirusių draugų kūnų dalis. Troškulį bandė numalšinti čiulpdami ledo gabalus ir gerdami jūros vandenį, nuo kurio karščiavo ir prarasdavo sąmonę. Septintą dieną po brigo apsivertimo mirė kapitono padėjėjas Robertas Oliveris iš Blytho. Jūreivis mokinys Jamesas Hamiltonas iš Škotijos mirė aštuntą dieną.

Visą laiką pūtė stiprus vakarų vėjas, vandeniui užpiltas laivas dreifavo atviroje jūroje, kol dvilyktą nelaimės dieną, gruodžio 21-ąją, jis užplaukė ant povandeninių akmenų netoli nuo kranto. Laivas trenkėsi į seklumą Prūsijos pakrantėje, prie Nidos žvejų kaimelio, 45 mylios nuo Klaipėdos. Tai atsitiko likus dviem valandoms iki aušros.

Iš aštuonių įgulos narių, kurie brigu *Ocean Queen* išplaukė iš Rygos, išgyveno tik du: kapitonas J. Curry ir portugalų kilmės jūreivis Julius Fortisas. J. Fortisas vėliau pasakojo: „Mes likome laive, kol jis perskilo į dvi dalis, tada bandėme pasiekti krantą ant palaidų

lentų. Po pusvalandžio tai pavyko. Aš neprisimenu, kaip mane išnešė iš čia, tik žinau, kad dvi dienas praleidau žvejo name.“ Kapitonas, kaip ir J. Fortisas, apžergė lentą ir su ja buvo išmestas į krantą. Abu vyrai buvo labai sušalę, kenčiantys alkį ir troškulį bei smarkiai karščiuojantys. J. Curry iššliaužęs į krantą dar pajėgė į sausumą išvilkti jūreivį nušalusiomis kojomis. Nežmoniškomis pastangomis pasiekę krantą, apsikasė smėliu kopos papėdėje, norėdami išsaugoti savo visai jėgų netekusių kūnų šilumos likučius. Taip pragulėjo kelias valandas. Jų galūnės buvo apšalusios, abu jūreiviai buvo pusiau praradę sąmonę. Išaušus nelaimėlius pastebėjo raitelis, kurį patraukė sudužusio laivo vaizdas. Raitelis tuojau pat nušuoliavo pagalbos. Pasakojama, kad kapitonas, esą, ir pats bandė ieškoti pagalbos, žvejai jį radę pagal pėdsakus rytinėje kopų papėdėje, kur jokios gyvenvietės nėra, tik lygūs smėlynai. J. Curry, pirmas atgavęs sąmonę, prisiminė, kaip jis ir dar neatsipeikėjęs J. Fortisas ant arklių nugarų kelių žvejų buvo nugabenti į Nidą (*Nidden*) ir netrukus atsidūrė po svetingų vietos žmonių stogu. Gyventojai buvę labai maloningi ir abu išsigelbėję jūreiviai buvo nidiškių, ypač smuklininko Blodės, kuris šiek tiek mokėjo angliškai, rūpestingai prižiūrimi. Nepaisant 7 mylių atstumo, buvo perduota žinia į Klaipėdą, ten ieškota gydytojo. Apie įvykį buvo informuotas ir Didžiosios Britanijos konsulas Klaipėdoje. Kitą dieną konsulas atvyko su gydytoju ir netrukus abu jūreiviai buvo išgabenti į Klaipėdą gydyti. J. Fortisas buvo paguldytas į ligoninę, o kapitonas J. Curry apgyvendintas privačiame būste. Kapitonas tvirtino Klaipėdoje sulaukęs visapusiško daktaro dėmesio. Esą, gydytojas tikėjosi pavyksiant išsaugoti jo apšalusius kulnus, deja, juos teko nupjauti. J. Fortisas buvo taip nušalęs, kad teko amputuoti abi jo pėdas ir abiejų rankų plaštakas.

Anglijos laikraščio *Newcastle Courant* jūros naujienų pranešimų skiltyje 1867 m. sausio 4 d. apie tą įvykį buvo parašyta taip: „Memel, gruodžio 22 d. – laivas *The Ocean Queen*, kapitonas Curry, plaukė iš Rygos į Hartlepulą, yra krante prie Nidden. Pagalba buvo suteikta, dalis krovinio bus išgelbėta. Laivas visai sudužęs.“

Kapitonas J. Curry, kai tik pasijuto galįs pakelti kelionę, 1867 m. balandžio 26 d. paliko Klaipėdą su laivu *Ancient Promise*. Jo kapitonui R. B. Stannardui išgelbėtas J. Curry pirmajam ir pasakojo apie jūroje patirtas kančias. Pagijęs J. Curry nepaliko jūros – jis plaukiojo laivais iki pat 1912 m. Jis buvodavo ir Baltijoje – tai liudija jo nuotrauka, padaryta Ventspilyje. Kapitonas mirė 1916 m., sulaukęs beveik 80 metų amžiaus, „būdamas dar stiprus ir sveikas“.

J. Fortisas Klaipėdos vicekonsulo į Angliją buvo išsiųstas Ščecino laivu *Chanticleer* ir pasiekė Londoną 1867 m. birželio pradžioje. Iš ten per Niukaslą sugrįžo į Blythą pas žmoną. Beje, J. Fortisas anksčiau buvo skendęs jau 4 kartus: vieną kartą Ramiajame vandenyne, kur jis praleido mažoje valtyje 49 dienas, kitą kartą prie Cape (gal tai Gerosios Vilties ragas?) ir du kartus prie Anglijos krantų. J. Fortisas mirė 1880 m., būdamas 45 metų.

Įdomus sutapimas. Pernai, praėjus 150 metų nuo *Ocean Queen* sudužimo, Blytho uoste, iš kurio į savo paskutinį plaukiojimą ir buvo išlydėtas laivas, svečiavosi Klaipėdos universiteto burlaivis *Brabander*, dalyvavęs Didžiųjų burlaivių lenktynėse Šiaurės jūroje. A. Mainwaringas, kapitono J. Curry proanūkis, aplankė Lietuvos burlaivį ir susitiko su jo kapitonu Valdemaru Vizbaru. Pokalbio metu buvo aptarinėjamos ir galimos prie Nidos

Senovinis burlaivis Blytho laivų statykloje
(<http://www.chroniclive.co.uk/news/...ystery-9002524>)

Danų škuna *Amager*, 1936 m. gruodžio 27 d.
užplaukusi ant seklos ties Nida (*Jūra*, 1936,
Nr. 11; 12 (15–16), p. 6)

sudužusios *Ocean Queen* paieškos. Rugsjūčio 29 dieną *Brabander* kartu su kitais burlaiviais pakėlė bures iš Blytho ir savo klasėje buvo pirmas, pasiekęs Geteborgo uostą Švedijoje.

Kur gali glūdėti šio brigo skambiu pavadinimu – *Okeano karalienė* – liekanos? Tikslėsi žinių kol kas neturime. Išsigelbėjęs jūreivis J. Fortisas papasakojo, kad atsitrenkęs į dugno akmenis laivas perskilo į dvi dalis. 1868 m., praėjus dvejiems metams po *Ocean Queen* sudužimo, Nidoje apsilankęs Ludwigas Passargė (už suteiktas apie tai žinias esu dėkingas doc. dr. Nijolei Strakauskaitei) aprašė įdomų vietinių gyventojų paprotį virš durų pakabinti sudužusių laivų detales. Prie nidiškių Lauros ir Martino namų jis matė ant žemės tebegulinčias sudužusio laivo *Ocean Queen* konstrukcijas (nei virš vienu durų jiems neatsirado pakankamai vietos), o šalia jų ramiai besiilsinčią kiaulę. Išėitų, kad vieną laivo dalį bangos išmetė į krantą, kur jos liekanas susirinko nidiškiai, o kita laivo dalis galėtų būti likusi po vandeniu.

2007 m. gegužę nidiškis Zigfridas Kairys (buriuotojas, laivo kapitonas, žvejys) pasakojo, kad maždaug prieš 10 metų jūroje už antros seklumos tinklai net kelis kartus buvo užsikabinę už kažkokios kliūtis. Esant skaidriam vandeniui maždaug 3 metrų gylyje jūros dugne gerai matėsi medinio laivo špantai. Ta vieta yra į šiaurę nuo Nidos. Z. Kairio nuomone, už antros seklumos gulinčios laivo liekanos galėjo priklausyti „olandų laivui, vežusiam medieną“.

Neringos muziejų direktorės pavaduotoja Indrė Žigeu man neseniai pasakė, kad nidiškis Gediminas Dikšas prieš kokius 4–5 metus atvežė į muziejų senovinio laivo lentą, kurią rado paplūdimyje tarp Nidos ir Preilos. Ten jis anksčiau buvo radęs ir jūros išmestų laivo brašpilio detalių. Apie tai, kad toje vietoje apie 8 metrų gylyje žvejams už kažko kibdavo tinklai, jam yra minėjęs buvęs Žuvininkystės ūkio direktorius Zigmas Bakaitis. Bet ar čia guli *Ocean Queen* liekanos? L. Passargė rašė Nidoje prie namų sienų matęs ir kitų sudužusius laivus primenančių ženklų. Tai buvo laivų *Vulcan* ir *Advance* detalės. Su kokia vėliava plaukiojo tie laivai, kada ir kur jie sudužo, žinių neturiu.

O gal nidiškių žinomoje vietoje po vandeniu matosi danų škunos *Amager* duženos? Ši 1879 m. pastatyta tristiebė škuna 1936 m. gruodžio 17 d. išplaukė iš Skelskoro į Gdynią su geležies kroviniu, tačiau šio lenkų uosto taip ir nepasiekė. Staigiai užkluptas štormo laivas buvo genamas link kranto. Nepadėjo ir laive jau įtaisytas variklis, nes buvo pasibaigęs kuras. Gruodžio 27 d. bangos škuną išmetė į seklumą ties Nida. Įgulą išgelbėjo Nidos gelbėjimo stoties gelbėtojai, tačiau laivas sudužo. 1936 m. paskutiniame žurnalo *Jūra* numeryje buvo įdėta ir šios bangų daužomos škunos nuotrauka.

Tai gi, kam priklauso tie nidiškių po vandeniu matyti laivo likučiai? Tai *Ocean Queen*, *Vulcan*, *Advance* ar *Amager* konstrukcijos? O gal žvejai prie Nidos matydavo dar kokio kito sudužusio laivo griaučius? Ščecino sudužusių laivų gelbėjimo draugijos sudarytame Prūsijoje nuskendusiu, sudužusių ir į krantą išmestų laivų žemėlapyje randame, kad 1851–1864 m. ties Nida patyrė nelaimę du, o ties Juodkrante net devyni laivai.

Reikėtų surasti to žvejų minimo, po vandeniu netoli kranto esančio laivo griaučius ir juos ištirti. Paieškos priekrantės vandenyse šoninės apžvalgos sonaru tikrai padėtų išaiškinti ne tik laivo, nuskendusio ties Nida, vietą, bet ir kitus prie Kuršių nerijos krantų sudužusius laivus. Ištyrus ir datavus laivų liekanas, gal galėtume atrasti ir *Ocean Queen* korpusą.

Raimonda Ravaitytė-Meyer

APIE BIBLIOTEKĄ IR PREILĄ

Stasės Smolskienės prisiminimai

Kai nidiškę Stasę Smolskienę aplanko sapnai, tai jie būna susiję su knygomis ir biblioteka. „Knygos – mano pašaukimas“, – sako moteris, dirbusi Preilos ir Nidos bibliotekose, vėliau – Nidos knygyne. Iš to laiko liko ne tik ryškūs prisiminimai, bet ir užrašai, nuotraukos, dokumentai (didžioji dalis jų perduoti Neringos muziejams). S. Smolskienė turėjo įprotį užsirašinėti visa, kas svarbu. Ji yra sukaupusi ir bibliotekai perdavusi segtuvus su straipsniais apie Neringą, kuriuos rinko daug metų. Paraginta bibliotekos direktorės S. Smolskienė užrašė Nidos ir Preilos bibliotekų susikūrimo istoriją, sudarė visų darbuotojų sąrašą ir tarsi nusiramino – jautė atlikusi pareigą. Iš jos sukaupto archyvo sužinojome, kad 2016 m. suėjo lygiai 60 metų nuo pirmojo įrašo Nidos bibliotekos inventorinėje knygoje, nors bibliotekų ištakos pokario Neringoje dar gilesnės – berods, 1947 m. Nidoje jau veikė klubas-skaitykla.

Izba-čitalnia

Stasei Stirbytei (vėliau – Smolskienei) buvo septyniolika metų, kai ji peržengė Preilos klubo-skaityklos slenkstį, o į Preilą iš Viešvilės atvyko dar jaunesnė – vos penkiolikos, 1953 m. rudenį. Žvejybon į Preilą užverbuotam broliui Stasiui Stirbiui ir kartu atvykusiai seseriai Irenai Stirbytei prireikė pagalbos. Irena, pradžioje šeiminkavusi namuose, susirado darbą – tapo duonos vežėja. Kiekvieną dieną iš Nidos kepyklos į Preilos parduotuvę arkliu gabendavo duoną. Tad namai liko be šeiminkės: nebuvo kam pečiaus pakurti, valgio išvirti, ožkos pamelžti. Pasitarę tėvai išleido nepilnametę Staselę į svetimą kraštą – pagelbėti saviesiems.

Namas (šiandien – Preilos g. 57), iš kurio iškėlus klubą-skaityklą, čia buvo įkurtas Preilos vykdomasis komitetas, paštas, medpunktas. Jo kieme arčiau marių buvo atkeltas ir perstatytas pasieniečių namas, kuriame įsikūrė gyvenvietės biblioteka

Klube-skaitykloje prie šaškių lentos – žveju dirbęs Antanas Smolskas ir felčerė Berta Tautrimaitė

Preiloje, kaip ir Viešvilėje, namai buvo apgriuvę, neremontuoti, negana to, negrįsti keliai – duobėti, vanduo – iš šulinio, tačiau jaunos mergaitės tai neišgąsdino. Preila jai niekada nebuvo užkampis. Gal dėl to, kad čia akims gražiau nei aname krante ir širdžiai mieliau: nerijos kraštovaizdžiai ir sutikti žmonės visam gyvenimui įkrito į širdį.

Preiloje klubas-skaitykla, vadinta *izba-čitalnia*, atsiradė apie 1950 m. Jam iš pradžių vadovavo emigrantė iš Novgorodo Zinaida Mitrofanova. Iki praėjusio amžiaus šeštojo dešimtmečio (kai atvyko užverbuoti lietuviai) Preiloje gyveno tik rusai ir senieji gyventojai kuršininkai. Ant Preilos kalno buvo nedidelis pasieniečių dalinys. Visa raštvedyba – ir skaitykloje, ir gyvenvietės Vykdomajame komitete – tik rusų kalba. Pradinė mokykla buvo taip pat rusiška, todėl senieji gyventojai neblogai išmoko rusiškai.

Kai S. Stirbytė pravėrė pirmosios darbovietės duris, *izba-čitalnia*, įsikūrusi gyvenamajame name, Preilos 85, atrodė taip: du dideli pereinami kambariai, iš kurių tik pirmasis šildomas krosnimi, jame – trys ilgi stalai, uždengti audeklu, ant jų – krūvomis laikraščiai, daugiausiai rusiški. Ant langų – raudonos naktinės užuolaidos, ant sienų – Lenino, Stalino, Sovietų Sąjungos politbiuro narių portretai, plakatai, sienlaikraštis – tipiškas raudonasis kampelis. Nešildomame kambaryje buvo knygų lentynos. Iš inventorinės knygos sužinome, kad turėta 148 pavadinimų rusiškų knygų ir 73 pavadinimų – lietuviškų (pastarąsias Stasė netruko perskaityti). Knygas išduodavo ir į namus. Skaitė visi, kas tik mokėjo skaityti.

Stasė niekada nepamiršo, kaip komjaunimo organizacijos sekretorė jai pasakė: „Nedirbsi, nes esi ne komjaunuolė.“ „Puoliau į ašaras: kaip aš galiu stoti į komjaunimą, kai visi giminės ištremti į Sibirą?! Parašiau tėvams ir išdėčiau padėtį. Šie atrasė: „Stok, niekur nesidėsi, privalai prisitaikyti.“ – pasakojo S. Smolskienė, priverstinai tapusi komjaunuole, kaip ir jos sesuo Elena (į Preilą atvykusi vėliau paskui brolių ir dvi seseris).

Retas anais laikais išgalėjo užsiprenumeruoti laikraštį ar žurnalą (paštą laiškinių pėsčios atnešdavo iš Nidos kartą ar du per savaitę), todėl klubas-skaitykla buvo vienintelis šviesulys kaime. Žmonės čia ne tik skaitydavo, bet ir žaisdavo domino, šaškėmis ir šachmatais. Visas kaimo jaunimas sueidavo, čia skirdavo pasimatymus, bendraudavo. Ir pasienio kareivėliai užsukdavo. „Nebuvo kada nuobodžiauti, darbas man labai patiko“, – tvirtino bibliotekininkė, įstaigos duris atrakindavusi 13 valandą, o užrakindavusi 22 valandą (poilsio diena – tik sekmadienį).

Klubų-skaityklų darbuotojams Klaipėdoje buvo organizuoti privalomi lietuvių liaudies šokių kursai, juos baigusi Staselė Preilos jaunimą išmokė šokti „Kepurinę“, „Gyvatarą“, „Kubilą“, „Lenciūgėlį“ ir kita. Pradinės mokyklos mokytoja Adolfina Stonytė-Zurlienė buvo subūrusi nedidelį moterų vokalinį ansamblį. Iš savo sąsiuvinėlio Stasė vardija per 10 metų Preiloje pastatytus spektaklius (jų buvo net 22!): J. Paukštelio, V. Miliūno, J. Grušo, Žemaitės, M. Čechovo ir kitų vienaveiksmės pjesės, linksmos intermedijos. Rengti spektaklius, šventines programas buvo kultūros darbuotojų prievolė. Be bibliotekininkės, režisuoti teko mokytojai Jadvygai Venskienei, padėjo Vykdomojo komiteto sekretore dirbusi Stasės sesuo Elena (po santuokos – Mitrofanova). Visos kartu piešdavo dekoracijas, o rekvizitą gyventojai sunešdavo iš namų. Artistais daugiausiai būdavo mokytai preiliškiai.

Šventiniai renginiai vykdavo senojoje mokykloje. Ten buvo įrengta nedidelė scena, išnešus į lauką suolus klasė tapdavo žiūrovų sale. Po kiekvieno spektaklio – „artistų“ baliukai ir šokiai iki ryto. Su spektakliais važiuodavo į Nidą, Juodkrantę, Pervalką, Ventės ragą ir kitur.

Atsiradus dorėms Preilos jaunimas plaukdavo į šokius Ventės raga. Preiliškės merginos, Staselės žodžiais, „nubėgdavo“ į šokius Pervalkon, nes ten buvo geresni muzikantai. Pokario kartos žmonės, užgrūdinti nepritekliu, buvo labai draugiški, neišdidūs, linksmi, pasižymėjo neišsenkančiu entuziazmu.

Preilos era

Preiloje, anot S. Smolskienės, šeštajame–septintajame dešimtmetyje gyveno apie 200, o Pervalkoje – 100 žmonių. Daug po karo atvykusių rusų išsivažinėjo: kas atgal į namus, kas į Kaliningrado sritį, kas į Nidą. Senųjų kuršininkų gerokai daugiau buvo likę Pervalkoje nei Preiloje. Ilgainiui visur įsitvirtino lietuviai, jie irgi migravo: atvažiuodavo, išvažiuodavo.

Būdama dvidešimties S. Stirbytė tapo Preilos ir Pervalkos „galva“ – ją išrinko Preilos vykdomojo komiteto sekretore. Pirmininkavo baltarusis Eugenijus Chmilnikovas, kuris, Stasės teigimu, turėjo antspaūdą ir pasirašydavo, kur reikėjo. Iš to laiko likę gyvenvietėje pasodinti šilkmedžiai, kuriuos E. Chmilnikovas iš kažkur atvežė siekdamas pagražinti Preilą.

Preilos atgimimas, anot Stasės, prasidėjo 1957 m., čia įkūrus žvejų kolūkį „Neringa“ (iki tol abiejų mažųjų gyvenviečių žvejai priklausė Juodkrantės kolūkiui „Baltijos aušra“). Tais pačiais metais išsikraustė pasienio dalinys, ant kalno palikęs didelį tuščią namą, kuris kolūkio rūpesčiu buvo išmontuotas ir perstatytas prie marių (buvęs – Preilos 59). Į jį buvo perkelta Preilos biblioteka Nr. 2 (1956 m. visų gyvenviečių klubai-skaityklos reorganizuotos į bibliotekas, jas koordinavo Klaipėdos viešoji biblioteka). 1957 m. pastatytas naujas klubo pastatas.

Kolūkio „Neringa“ kontorai įsikūrus buvusiose klubo-skaityklos patalpose – Preiloje prasidėjo nauja era. Po ranka visada buvo sunkvežimis, „gaziukas“, kolūkio pirmininkas Bronius Vilimas – sukalbamas žmogus. Jei reikėdavo, automobilį gaudavai visada. Nerijos gyvenvietes administravo Klaipėda, todėl reikalų atsirasdavo nuolat. Kolūkis tapo vietinės valdžios ramsčiu, ypač sprendžiant ūkinius reikalus. Bibliotekai jis padovanojo naujų knygų, saviveiklininkams – tautinius kostiumus, o vietos šviesuomenė gaudavo sunkvežimį (tentą nuo vėjo pasiuvo vietos siuvėja), kuriuo nusigaudavo iki Smiltynės ir nukakdavo į Klaipėdos dramos teatrą. Staselė pasakytų, kad gyvenimas ėjo į priekį.

1958 m. balandį Preiloje atidarė pašta, kuriame nuo pradžių dirbo Monika Jankauskienė. Pašte – vienintelis telefonas, todėl „vaikščiojančiu“ telefonu išliko paštininkė, iš namo į namą nešiojusi raštelius: kada repeticija ar koks susijėjimas. Pirmąjį televizorių nupirko žvejų kolūkis – jo žiūrėti eidavo šeimomis, kaip į atlydus.

Be žvejybos, vyrai dirbo lentpjūvėje, miškų ūkyje. Darbų netrūko. Apie poilsiautojus niekas nieko dar nebuvo girdėję. „O kur jie glaustųsi? – nusišypsojo Stasė. – Ar tuose lūšnynuose?“ Ir papasakojo, kaip gyvenant pirmajame jų šeimai skirtame bute ant jos vos neužkrito perdanga – vos spėjo iš geležinės lovos iššokti. Dabar, kai nesimiega, kartais susapnuoja košmarą iš apgriuvusių Preilos namų...

Aštuoniolikmetė Staselė, tik ką pradėjusi dirbti bibliotekininke, 1956 m.

Su broliu Stasiu ant pirmojo motociklo Preiloje, 1957 m.

Su paskutiniaisiais Preilos kuršininkais (iš kairės): Isabelė Šimkonienė (kaimo siuvėja) su dukra Onute, Stasė Stirbytė, Heinas Jakaitis, Janina Mickevičiūtė, Friedrichas Jakaitis, stovi Hansas Jakaitis, jų mama Marija Jakaitis

Dvidešimtmetė Stasė Stirbytė – Preilos vykdomojo komiteto sekretorė

Preilos jaunimas su svečiais iš Baltarusijos Nidoje: iš kairės ketvirtas – Eugenijus Trimailovas, už jo – Erna Rudies, Marija Trimailova, už jos – Liesbeth Sakuth-Peleikis, Ilja Koval, Danguolė Vaidilaitė, Anelė Simonavičiūtė, Marija Trimailova, Heinas Jakaitis, Antanas Smolskas, Kurtas Rudies. Antroje eilėje – Fritzas Jakaitis (antras iš dešinės), kiti – neatpažinti preiliškiai

Bičiulystė

Geriausia draugė Preiloje buvo Liesbeth Sakuth, vietinė kuršininkė, vyresnė, iš kurios Staselė daug perėmė: pagal jos receptą iškepė pirmąjį pyragą (paprastą – trupininį), iš jos išmoko plaukti... Liesbeth, kurios vardo naujakuriai neištardavo ir vadino ją tiesiog Liza, dažnai sėdėdavo bibliotekoje iki uždarymo, o po to abi draugės pėdindavo namo, nes gyveno kaimo gale. Sakučių namas buvo pirmasis nuo Pervalkos (jo vietoje šiandien – Preilos 1), jame Staselė ne kartą svečiavosi. Su senaisiais gyventojais kalbėdavosi lietuviškai, o žvejyboje vyrai tarpusavyje šnekėdavosi kuršiškai. Šios kalbos neblogai buvo pramokęs Stasės brolis Stasys, kuris žvejojo vienoje grandyje su vietiniais Ernstu Sakuth, Liesbeth broliu, ir Hansu Kakies.

Kuršininkai, anot Stasės, buvo dorovingi: ne melagiai, ne vagys, ne apkalbinėtojai, ko nepasakysi apie daugelį naujakurių. Draugei lietuvei Liesbeth tarstelėjo, kad jų tikėjimas ir papročiai neleidžia aprangoje išryškinti figūros, suknelė turinti būti laisva. Joms buvo svetimas rusakalbių merginų paprotys pernelyg ryškiai dažytis, susikelti didelius kuodus, o einant į šokius į liemenėlę prisidėti vatos.

Senieji gyventojai laikėsi tradicijos namuose melstis. Kartą Staselė ne laiku užėjo pas senąją Mariją Jakait. Ši sėdėdama prie stalo tik pakėlė akis ir vėl įniko į knygas – garsiai meldėsi. Tyliai uždariusi duris mergina išėjo ir suko ratus aplink. Sugrįžusi po pusvalandžio buvo maloniai sutikta ir pakviesta prie stalo.

Nors senieji gyventojai ir nemėgo sovietų valdžios, tačiau išliko tolerantiški: nekėlė jokių riaušių, nekonfliktavo, nesiginčijo, buvo viskam pakantūs. Kai juos kalbindavo tapti gyvenvietės deputatais, visi sutartinai atsisakydavo. „Gal tėvai draudė?“ – svarstė S. Smolskienė ir prisiminė, kad Preiloje senieji gyventojai nebuvo skriaudžiami: Elzė Sakuth trumpai dirbo sekretore Preilos vykdomajame komitete, įsikūrus kolūkiui, Liesbeth Sakuth buvo priimta sąskaitininke, o Gerhardas Rudies – vairuotoju.

Dramatiškiausias buvo jų išvykimas 1958 m. (tie, kurie laikė save vokiečiais, pagal valstybių susitarimą įgijo teisę nekliudomi išvykti į Vakarų Vokietiją – R. R.-M.). Kadangi Stasė tuo metu dirbo Preilos vykdomajame komitete, jai teko parengti išvykstančių preiliškių ir pervalkiškių dokumentus. Iki šios dienos ji saugo mažytes užsilikusias vietinių nuotraukas, skirtas dokumentams – negali jų išmesti. Prisimena, iš Hildos Kubillus (su kuria bičiuliausi) tėvų pigiai nusipirkusi grindų takus, puodynes (jas dar turi), rankinę siuvimo mašiną, dar kažką. Kai reikėjo eiti išlydėti ir tarti paskutinį „sudie“, to neįstengė – žinojo, kad širdis plyš iš skausmo, o ašarų tada niekam nereikėjo.

Seseriai Elenai ir jos vyrui Piotru Mitrofanovui preiliškis Jonas Rudies nuosavybės teise užrašė savo namą (jis stovi iki šiol) ir už tai paliko savo sergančią, mirties patalę gulinčią mamą, kuri atsisakė kelti koją iš savo tėviškės ir išreikšė paskutinįją valią būti palaidota prie savo tėvų Preilos kapinėse. J. Rudies skubėjo išvykti dėl to, kad baigėsi vizos galiojimo laikas, o Piotru, su kuriuo kartu žvejojo vienoje grandyje, pasitikėti galėjo. Mitrofanovai davė žodį, mirus senolei, iš karto išsiųsti telegramą šeimai į Vokietiją, o ją garbingai palaidoti ir pastatyti paminklą. Elenos ir Piotro dukra Violeta iki šiol tęsi tėvų duotą pažadą ir prižiūri J. Rudies šeimos kapą. Tarp saugomų S. Smolskienės dokumentų

yra pirkimo–pardavimo sutarties tarp J. Rudies ir P. Mitrofanovo nuorašas, kurioje nurodyta sumokėta pinigų suma – pramanytas dalykas.

Kai Stasės svainis Piotras nuėjo paimti raktų nuo dovanotojo namo, tai J. Rudies jau sėdėjo mašinoje, o jo vaikai zujo aplink namą slapstydami ir lyg tyčia nenorėdami paklusti tėvams. Niekas nenorėjo išvažiuoti ir niekas nežinojo, kad vieną dieną keliai į tėviškę vėl atsivers.

Pasak S. Smolskienės, preiliškė L. Sakuth, ištekėjusi už vietinio Fritzo Peleikis, visą okupacijos laikotarpį jai rašė laiškus: iš pradžių rusiškai, po to – vokiškai, dargi mažą šilko skarelę tarp atvirukų buvo atsiuntusi. H. Kubillus rašo iki šiol.

Vėl savo draugę Liesbeth ir jos vyrą Fritzą Staselė pamatė po 34 metų – 1992 m., kai vietiniai Kuršių nerijos gyventojai sugrįžo į atgautos Nidos evangelikų liuteronų bažnyčios pašventinimą. Apsikabinusios abi verkė, neištardamos nė žodžio.

Po daugelio metų sugrįžusi į tėviškę L. Sakuth skubėjo aplankyti Preilą, o joje susirado rusę Antaniną Andrejevą (Liudos Filatovos mamą), kuriai norėjo padėkoti už gerumą ir ištiestą pagalbos ranką. Istorija buvo tokia: 1948 m. preiliškė L. Sakuth sugrįžo į savo tėviškę viena su keturiais vaikais: Heinu, Ernstu, Elze ir Liesbeth, vyras žuvo fronte. Namus rado tuščius, išplėštus – ką buvo palikę, viskas prapuolė. Tada juos į savo namus parsivedė rusė Antanina ir ant stalo padėjo viską, ką turėjo: sriubos, bulvių, duonos. Taip L. Sakuth su vaikais prasimaitino kelias dienas – to nei ji, nei jos vaikai niekada nepamiršo, netgi gyvendami toli, Vakaruose.

XXX

S. Smolskienės atmintyje išliko ne tik kuršininkų, bet ir daugelio preiliškių bei pervalkiškių pavardės, gimimo metai, ji žino, kas kuriame name gyveno, su kuo susituokė, kur išvažiavo, kada amžinojo poilsio atgulė... Preilą ji prilygina savo tėviškei Eržvilke, nors ten gyveno tik dešimt metų. O Preiloje praėjo kur kas svarbesnis gyvenimo laikas – čia ji tapo tuo, kuo šiandien yra: išmoko bendrauti su žmonėmis, savarankiškai gyventi ir dirbti, sutiko savo vyrą Antaną Smolską, už jo ištekėjo ir susilaukė dviejų sūnų: Gintauto ir Arvydo, išsimokslino (turi bibliotekininkės diplomą). 1964 m., gavę naują butą, Smolskai persikėlė į Nidą ir tapo nidiškiais. Šeimą papildė dukra Daiva.

„Viską gyvenime užgyvenau savo rankomis, niekam nesu skolinga“, – patikino Staselė, niekada nestokojusi optimizmo ir apie gyvenimą linkusi kalbėti šviesiai. Neringoje ji surado savo tikruosius namus, kuriuose buvo ir yra laiminga.

Naujai pastatyti Preilos namai kaimo pietinėje pusėje, 1959 m. Į paskutinįjį namą pas Smolskus nutekėjo Stasė Stirbytė. Arčiausias namas – šiandieninės „Kuršmarių vilos“ pirmtakas

Kultūros darbuotojų branduolys (iš kairės): mokytoja Jadvyga Venckienė, klubo-skaityklos vedėja Stasė Stirbytė, jos sesuo, Preilos vykdomojo komiteto sekretorė Elena Stirbytė-Mitrofanova

Preilos vaikai su mokytoja Jadvyga Venckiene (sėdi pirma iš dešinės) prie mokyklos

DORĒ

Viktorui Miliūnui – 100

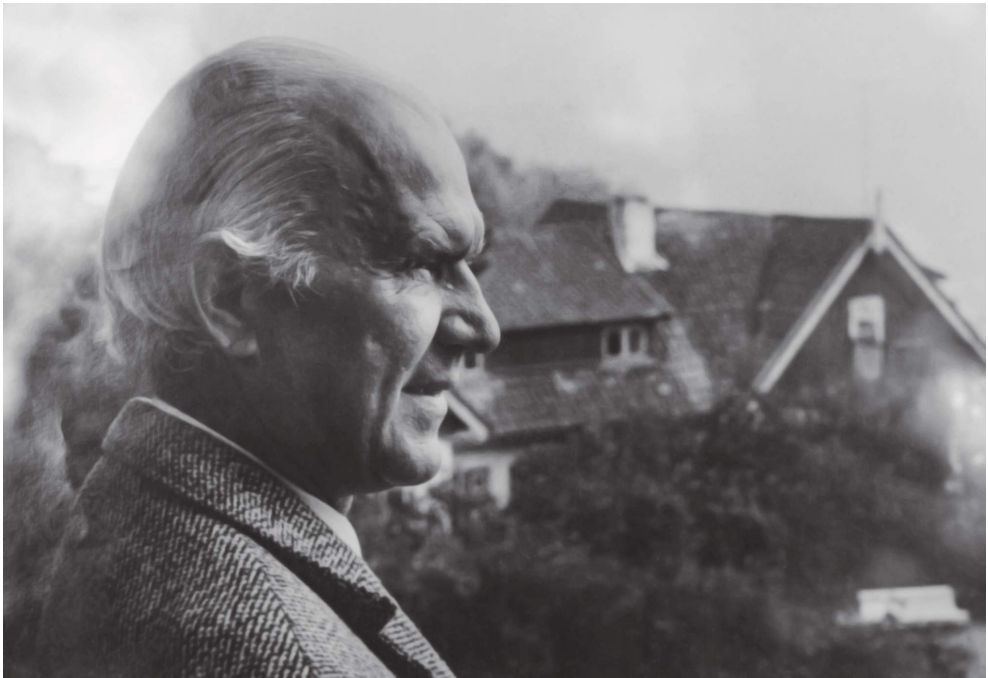
Raimonda Ravaitytė-Meyer

BALTASIS NIDOS METRAŠTININKAS

2016 m. vasario 16 d. dramaturgui, prozininkui, vertėjui Viktorui Miliūnui būtų sukakę 100 metų. Dvidešimt penkeri jo gyvenimo metai neatsiejami nuo Nidos ir jos žmonių.

Iš medžio išdrožęs atminimo lentą V. Miliūnui prie jo namo Nidoje, dailininkas Eduardas Jonušas nebuvo tikras dėl užrašo. Patarimo kreipėsi į poetą Algimantą Baltakį, kuris nedvejodamas pasakė: „Rašyk, kad čia gyveno baltasis Nidos metraštininkas.“

Neoficialus „rašytnamis“

G. Kuverto gatvėje atminimo lenta stovi iki šiol. Už jos – tas pats dviejų galų žvejo namas. Pusę jo 1961 m. lygiomis dalimis nusipirko dvi draugės daktarės: Angelė Miliūnienė ir Birutė Ignatavičiūtė. Rašytojas tuo nebuvo patenkintas. Nesuprato, ką sumanė jo apsuksioji, sugebanti greitai sprendimus priimti žmona. Išviliotas iš Vilniaus, V. Miliūnas dar nežinojo, kad Nida jam taps viskuo – naujai atsivėrusiu smėlynų ir miškų pasauliu tarp jūros ir marių, kuriame jis suras save, ramybę, kūrybos įkvėpimą bei jam artimus pamario žvejus. Kartą V. Miliūnas yra pasakęs, kad iš Nidos sugrįžus į Vilnių „jam ir nesirašo, ir nesimiega, net prapuola noras gyventi“.

Pirmasis iš lietuvių inteligentų įsikūręs Neringoje, V. Miliūnas Nida „užkrėtė“ ir kitus: lietuvių ir rusų rašytojus, teatralus, dailininkus... Parūpindavo jiems leidimus (be jų sovietmečiu į Neringą neįleidavo), priglaidavo po savo stogą. Kol ant Urbo kalno nebuvo pastatyti Rašytojų kūrybos namai, Miliūnų pastogė vadinta neoficialiu „rašytnamiu“ – kultūros žmonių susitikimų ir pokalbių vieta. Albinas Žukauskas, Algimantas Baltakis, Kazys Saja, Mykolas Sluckis, dailininkų Uogintų šeima, Juozas Miltinis ir Vaclovas Blėdis, maskvietė Bela Zalevskaja ir jos vyras Jegoras – tai tik keletas pačių artimiausiųjų. Amžininkai liudija, kad V. Miliūnas turėjęs „ypatingą būdo broužą, gal net ryškesnį už rašytojo talentą: aplink save skleidė kažkokią miliūnišką, atlaidumu ir humoru sušildytą ramybę“.

Atkėlusį vartelius (iš Pamario gatvės) takeliu pro suvešėjusius želdinius einu ieškoti ko nors, kas primintų rašytoją ir jo laiką. Mane pasitikęs dabartinis namų sergėtojas Miliūnų žentas vilnietis Viktoras Žakaitis uošvį švelniai pavadina „tėveliu“ ir sako „negalys jo išleisti nei iš savo atminties, nei iš širdies“. Šiuose namuose išaugo abu pirmieji V. Miliūno anūkai: Darius ir Jonas (pastarasis, pasukęs senelio pėdomis, šiuo metu rūpinasi savo pirmosios knygos išleidimu). „Čia praūžė kaip vėjas jaunystė, kuri buvo žavi“, – ištars V. Žakaitis ir tęs pažintį su namu: „Antai tas pats šulinys, maitinęs visų aplinkinių namų gyventojus. Iš jo semdavo šalimais gyvenęs mielas žvejys Stasys Vainauskas, artimiausia Miliūnui siela. Brandžios obelys gerokai apgenėtos. Ten, kampe, po vyšniomis, stovėjo rašytojo juodoji „Volga“. O čia, kieme, mėgdavo sėdėti Miliūnienė. Ji savo vyrą pragyveno 29 metus ir iki pat mirties kasmet atvykdavo į Nidą.“

Siaurais laipteliais kylame į darbo kambarėlį. Langas. Prie jo – darbo stalas, kėdė. „Vagonke“ iškaltos sienos, ant jų – paveikslai. Viskas – kaip rašytojo gyvenimo metais. „Kūrybos ir meilės kambarėlis – lyg sau, lyg toms tuščioms namų sienoms“, – pasako V. Žakaitis. Gaila, vaizdas pro langą – jau ne tas. Didžiulis namas priešais užgožia anksčiau žaliavusį sodą. Nida labai pasikeitė nuo to laiko, kai rašytojas įžengė į šį nedaug civilizacijos patogumų turėjusį kaimelį. Niekas tada į ją nesiveržė.

„Anuo metu ungunys kainavo tris rublius, bet Miliūnas nėra nusipirkęs nei vieno ungunio – būtų nusikaltimas! Jį žvejeliai mylėjo, jis juos taip pat, – pasakojo V. Žakaitis. – Miliūnas buvo neišpasakyto kuklumo. Nieko sau nereikalavo. Visas – savyje. Kartais sėdėdavo, rymodavo neištardamas nei žodžio. Nemėgo pljurpti. Atgydavo tik išgėręs alaus ar „jaučio kraujo“ (anuomet buvo toks populiarus vynas), tada noriai su žvejeliais bendraudavo.“

V. Miliūno darbo kambaryje – viskas kaip rašytojo laikais: tas pats stolas, kėdė, tik vaizdas pro langą – kitas

Miliūnų obelys susilygino su namu

Viktoro ir Angelės Miliūnų namai Nidoje dar mena savo šeiminkus

Tas pats šulinys, maitinęs visų aplinkinių namų gyventojus

Pro šiuos vartelius iš Pamario gatvės traukė svečiai „užsiregistruoti“ pas Miliūnus

Užrašinėjo žmonių istorijas

V. Miliūno sūnus Kęstutis (sovietmečiu pro geležinę uždangą prasibrovęs į Lenkiją, o vėliau – į Ameriką, kur gyvena iki šiol) sakė Nidoje pažinojęs kone visus vietinius. „Mama atvykdavo tik mėnesiui, gavusi atostogų (ji dirbo Stomatologijos skyriaus vedėja Vilniaus vaikų ligoninėje), o mudu su tėvu Nidoje leisdavome ištisas vasaras. Tėvas buvo nuostabus pasakotojas. Eidavau šalia jo išsižiojęs ir ištempęs ausis. Kai siausdavo audra, žvejai būriuodavosi bufetuose (vadintuose televizoriais). Pritrūkę pinigų, eidavo pas Miliūną – žinojo, kad pastatys taurelę. Miliūnas pastatydavo, tačiau mainais prašydavo papasakoti apie savo gyvenimą, šeimą, gimines, kaimynus... Su išgėrusiais kalba buvo trumpa, susitardavo susitikti kitą kartą. Nežinau kaip, tačiau tėvas sugebėdavo vyrus taip nuteikti, kad jie sugrįždavo blaivūs ir su juo šnekučiuodavosi. Ilgainiui pasklido kalbos, kad už papasakotą istoriją pas rašytoją galima taurelę išlenkti“, – šypsojosi Kęstutis. Jis jautė, kokią didelę pagarbą tėvas buvo pelnęs tarp nidiškių.

„Miliūnas buvo didysis Nidos metraštininkas, ją pažinojęs iš vidaus, o ne epizodiškai. Jo mirtis mums visiems buvo netikėta. Per ankstyva – sulaukė vos 71-erių...“ – apgalvestavo Vitalija Jonušienė, kurios vyras dailininkas su rašytoju bendravo nuo pat savo atsikraustymo į Nidą 1972 m. – Visas vasaras, rudenius, pavasarius E. Jonušo kelio galas vedė pas Miliūnus – tai buvo nepaprastai vaišinga, šilta, nuoširdi šeima. Susitikęs gatvėje V. Miliūnas sakydavo: „Tai ko neateinate obuolių? Nejau aš jums turiu atnešti?“ Kvepiančių obuolių nuo trijų obelių užteko visiems. Sklido kalbos, kad abu Miliūnai buvo aistringi grybautojai. Kol nesusirinkdavo savo grybų, į Vilnių neišvažiuodavo.“ Kartą su jais išėjusi rinkti baravykų prie Bulvikio V. Jonušienė prisiekė niekada to daugiau nedarysianti: „Jie tik deda vieną baravyką po kito, o aš kuo toliau, tuo labiau nieko nerandu. Miliūnienė, pagailėjusi manęs, įdėjo kelis iš savojo krepšio.“

Iš atminties neišdilo literatūriniai vakarai po medžiais Miliūnų kieme. V. Jonušienė ten matydavo nuolat ateinančią režisierę ir aktorę Kazimierą Kymantaitę. Kartą kalba nukrypo apie Motiejų Valančių ir Simoną Daukantą. Ji tik nutilo, akimirką patylėjo susikaupusi ir be jokio pasiruošimo iš galvos išklojo visą Adolfo Sprindžio novelę „Daukantas ir Valančius“... Turėjo fenomenalią atmintį! Paklausta, kaip jai tai pavyksta, atsakė kiekvieną dieną išmokstanti nors nedidelį tekstą atmintinai.

Nidos inteligentas

V. Miliūno knygas Nidoje skaitydavo visi – nuo mažo iki didelio. Net žvejai. Jose jie atpažindavo save. Daugelį metų bibliotekoje, o vėliau Nidos knygyne dirbusi Stasė Smolskienė prisimena, kaip vietiniai puolė skaityti V. Miliūno „Vestuves Paryžiuje“. Džiaugdavosi, jei buvo pavaizduoti iš gerosios pusės, ir pykdavo – jei iš blogosios. S. Smolskienė prisiminė, kaip ant rašytojo buvo įsiutę pasieniečiai. „Švyturio“ žurnale jis atspausdino šaržuotą pasakojimą, esą pasieniečiai Nidoje daugiau laiko praleidžia ne sieną akylai stebėdami, o pro žiūronus grožėdamiesi pusnuogėmis moterimis paplūdimyje.

Nidiškiai nėra pamiršę ir ažiotažo, kurį sukėlė spaudoje pasirodžiusi V. Miliūno novelė „Piknikas Grabšto rage“. „Visi perskaitė ir pažino save, o pretenzijų pareikšti negali. Jei ką pasakysi, išsiduos, kad save atpažinai. Pyktis liejosi per kraštus: „Kaip išdrįso?!“ – šypsojosi V. Jonušienė. – Jei dabar tokį metraštiniųką turėtume, nebūtų nuobodu...“ Minėtame apsakyme pavaizdavęs buvusį Vykdomojo komiteto pirminką rašytojas netyčia davė jam esančiojo vardą – Juozas. Nida nesitvėrė juokais!

D. Kuverto gatvėje E. Jonušo sukurtą medinę atminimo lentą šeima išliejo iš metalo

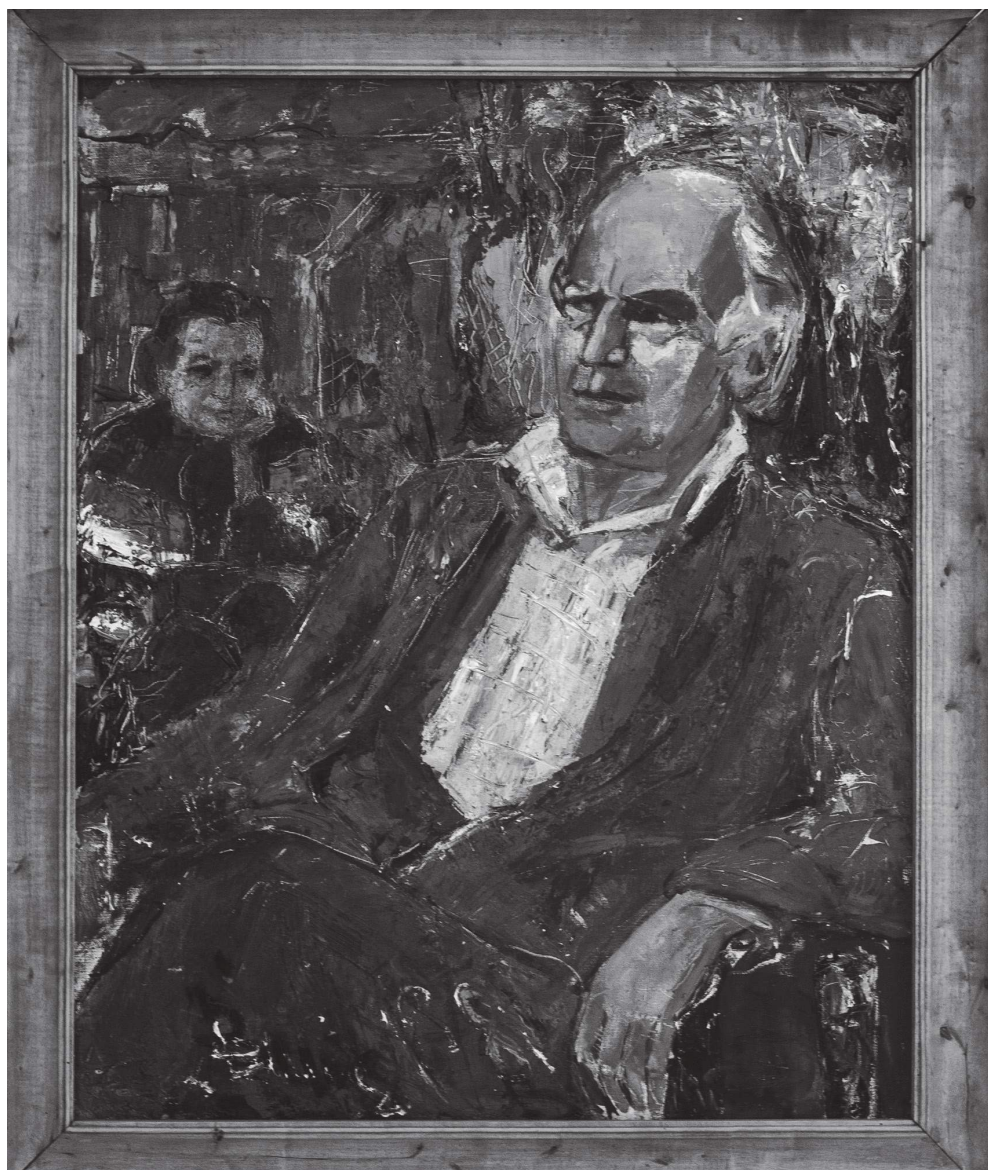
V. Miliūnas Nidoje buvo figūra! Kai eidavo per miestelį, jo nepastebėti buvo neįmanoma: tiesus, lieknas, gražaus stoto, visada elegantiškas. Tikras Vilniaus inteligentas! Iš jo lūpų nėra išsprūdęs joks rusiškas keiksmažodis. Sovietmečio retorika prie jo nelipo. Visiems buvo vienodai malonus. Stebina, kad jį – visiškai priešingą anuometiniam Nidos koloritui – itin uždara pusiasalio bendruomenė įsileido ir priėmė. Tarsi nuodėmklausiuvi atvėrė savo širdies kertes. V. Miliūno valia paprasti nerijos žmonės atsidūrė literatūros scenoje. Iš gausios V. Miliūno kūrybos brandžiausiais laikomi būtent neišgalvoti Nidos gyvenimo aprašymai, sugulę į apsakymus ir noveles.

2007 m. naujai išleistos dvi prozos rinktinės: „Evalduko metai“ vaikams ir „Žaidimas be taisyklių“ suaugusiesiems. Pastarojoje kreipdamasis į skaitytoją K. Saja apie plunksnos ir gyvenimo bičiulį taikliai parašė: „Tais (sovietiniais) laikais daug kam būdavo sunkiau išlikti žmogumi, negu sukurti reikšmingus kūrinius.“

Vietoje pabaigos

Paskui save uždarydama vartelius į Miliūnų kiemą, dar ir dar kartą išgirstu V. Žakaičio žodžius: „Ši gryčia, kiemas su šuliniu man yra vertybė. Turėta minčių čia įkurti rašytojo namus, kurie, kaip ir anuomet, trauktų ir burtų žmones. Ten, toli, ant kalno – Thomas Mannas, o čia galėjo būti Viktoras Miliūnas.“ Tačiau tuo atveju būtų reikėję iš kitų savi-ninkų išpirkti visus butus ir gelbėti vis labiau žemėn smengantį namą – architektūros paminklą. Taip neįvyko. Namas ir toliau „sėda“, o Viktoro Miliūno vardas prieš dešimt metų buvo suteiktas Neringos viešajai bibliotekai. Jis ryškiais raidėmis užrašytas ant bibliotekos fasado nuolat provokuos paklausti: „O kas jis buvo – Viktoras Miliūnas?“ Kiekviena karta į šį klausimą privalės atsakyti iš naujo.

Bronė Mingilaitė-Uogintienė. Rašytojo Viktoro Miliūno portretas. Drobė, aliejus. 1981 m., Nida (Miliūno šeimos dovana Neringos savivaldybės rašytojo vardo viešajai bibliotekai)

Algimantas Baltakis

Iš ciklo „Nida. Ruduo“, skirto Viktorui Miliūnui

TRAUKIA PAUKŠČIAI

Susiliejo ir tikrovė, ir sapnai,
Nieko nebeliko – tik sparnai, sparnai.
Net ir jūros amžiną ošimą
Aš girdžiu kaip tūkstančio sparnų šniokštimą.

Traukia paukščiai. O su jais sykiu,
Rodos, į pietus ir aš lekiu.
Nuo plunksnuočių debesies pajuosta
Tarp vandens nutįsus kopų juosta.

Kelias tolimas. Mums lėkti teks ilgai.
Lydi mus, mažus, pesliai ir vanagai.
Skrendam pažeme, kad vėtra pikto pokšto
Neiškrėstų, jūron nenublokštų.

Skrendame – ar giedra, ar lietus –
Į pietus, tik į pietus, pietus.
Traukiam trikampaiais, vorelėm skrendam,
Lekiam vieniši, jei pulko nesurandam.

Susiliejo ir tikrovė, ir sapnai,
Nieko nebeliko – tik sparnai, sparnai.
Paslaptingas, gaivalingas vyksmas.
Gobia Neringą laukinis paukščių klyksmas.

1968 m. spalio–lapkritis

RAŠYTOJO IR POETO BIČIULYSTĖ

Sielių artuma

Algimantas Baltakis, kilęs iš Leliūnų, gimnaziją baigęs Kaune, į Vilnių atvyko pradėjęs filologijos studijas Vilniaus universitete. Viktoras Miliūnas – senas vilnietis... Abu – plunksnos broliai, nepaisydami nemažo amžiaus skirtumo, tapo gerais bičiuliais. A. Baltakis, 1955 m. debiutavęs su eilėraščių rinkiniu „Lietučiui dulkiant“, turėjo talentą ne tik kurti eiles, bet ir bendrauti. Jis tuo metu vadovavo Rašytojų sąjungos jaunųjų poetų sekcijai, V. Miliūnas dirbo dramaturgijos konsultantu, tad vis pasitaikydavo progų susitikti. Pasak poeto, V. Miliūnas labai globojo kūrybingą jaunimą, patardavo jam, turėjo ypatingą gebėjimą rasti įdomių pokalbio temų.

Dar artimiau kūrėjai susidraugavo 1957 m. su turistų grupe keliaudami į Egiptą. Kaip sakoma, kelionės – puiki proga pažinti žmogų ir pasitikrinti jį įvairiose situacijose. Per trijų savaitžių kelionę A. Baltakis neturėjo nei menkiausios priežasties suabejoti bičiulio patikimumu. V. Miliūno santūrumą, gebėjimą saugoti paslaptį, ramiai reaguoti į situaciją rodo pažinties su Aleksandrijos universiteto profesoriumi Algirdu Juliumi Greimu epizodas. A. Baltakis prisimena įdomius pokalbius su garsiuoju semiotiku ir universitete, ir keliaujant jų turistiniu autobusu, ir viešbučio kambaryje. Mokslininkui buvo įdomios

A. Baltakis su anūke leva ir V. Miliūnu Nidoje 1984 m.

visos žinios iš Lietuvos, jis klausinėjo apie tautinės kultūros situaciją, domėjosi rašytojų gyvenimu. Po šio susitikimo A. J. Greimas parašė straipsnį „Medžiaga sovietinio lietuvių fenomenologijai“. Jame vakarietiško mentaliteto mokslininkas šaiposi iš tarybinį žmogų kausčiusių stereotipų. Tačiau straipsnio pabaigoje reziumuoja: „Nežiūrint visko, mano pasitikėjimas lietuvių tautos ateitimi nepalaužtas. Sovietiniam režimui neišvengiamai lemta dėl vidinių priešasčių vystytis nuolatinio liberalėjimo kryptimi, kokia nepalanki beatrodytų tarptautinė politinė konjunkтура. Reikia tik kantrybės. Lietuviškas atsparumas, o drauge ir sugebėjimas prisitaikyti prie bet kokių istorinių sąlygų – abu šiuos bruožus mačiau gyvus mano sutiktuose tautiečiuose – yra tikriausi lietuviškosios ateities garantai.“ A. Baltakis apgailėstavo, kad šis abiem įdomus straipsnis „Sietyno“ almanache pasirodė 1989 m., kai V. Miliūno jau nebebuvo.

Vieną kelionės vakarą V. Miliūnas slapta viešėjo Greimų namuose. „Pasirodo, V. Miliūnas buvo pažįstamas su A. J. Greimu, kartu mokėsi, – mena poetas, – tačiau nors mes su Viktoru buvome bičiuliai, o viešbutyje gyvenome viename kambaryje, apie tai jis nei žodeliu neprasitarė.“ Priežastis neviešinti savo pažinties lengvai nuspėjama.

Rašytojų draugystę stiprino ir gyvenimas viename name. Beje, prie rašytojų namo Antakalnio gatvėje atsiradimo V. Miliūnas nemažai prisidėjo. „Jį, kaip suvalkietiško kraujo turintį, praktišką ir organizuotą žmogų, Rašytojų sąjungos valdybos pirmininkas Eduardas Mieželaitis įpareigojo prižiūrėti statybą. Daugelis mena, kaip sovietmečiu vyko statybos: reikėjo statybines medžiagas „pramušinėti“, rasti, kaip prie įtakingo asmens prieiti, varstyti Vykdomojo komiteto duris, įtikinėti ir pan. Už tas pastangas V. Miliūnui leido išsirinkti patinkantį butą. Viktoro išsirinktame bute antrame aukšte ir parketas buvo kokybiškesnis, ir kruopščiau paklotas, – juokiasi A. Baltakis. – Kaimynystėje pragyvenome 23 metus. Kartu švęsdavome gimtadienius (A. Baltakis gimęs vasario 15 d., V. Miliūnas – vasario 16 d.), rūpesčiais, džiaugsmiais dalinomės, dėl vaikų bėdų išgyvendavome. Kai Viktorui būdavo sunku, sielodavosi dėl sūnaus reikalų, atėdavo pas mane pasėdėti, patylėti. Į „dūšią“ nelįsdavau, solidarizuodavausi su juo tylėdamas.“

V. Miliūnas buvo žmogus, nemėgęs konfliktų, neturėjęs pavydo jausmo, į daugelį dalykų žvelgęs su humoru. A. Baltakis pasakoja, kaip V. Miliūnas derėjosi su Panevėžio dramos teatru dėl savo pjesės pastatymo. Esą sakęs, jei jo drama bus pastatyta, režisieriui dovanosiąs dvidešimt butelių konjako. „1970 m. Vaclovas Blėdis pastatė „Karuselę“. Premjeros dieną lekiamo mes juoda Miliūno „Volga“ į Panevėžį. Po spektaklio švęsti rinkomės J. Miltinio namuose. Vos mums įžengus į namus, režisierius nužvelgia nedidelį V. Miliūno portfelį ir klausia: „Tai kur tas konjakas?“ Viktoras šypsodamasis traukia iš portfelio dvidešimt mažų (50 g) buteliukų...“

„Beje, – šypteli A. Baltakis, – dar apie juodąją V. Miliūno „Volgą“. Visur su ja – ne tik į premjeras, ir į Nidą važiuodavome. Kartą kelyje rašytojas partrenkė karvę. Susikrimtęs dėl įvykio ir būdamas sąžiningas bei teisingas žmogus, V. Miliūnas sumokėjo kaimiečiui už prarastą gyvulį. Bet nepagalvojo, kad šis dar turės naudos, pardavęs ar pats suvartojęs jo mėsą (juk karvė ne pati krito, o nelaimė įvyko). Vėliau patenkintas kaimietis sakė: „Ponuli, kai kitą kartą važiuosi, vėl numušk mano karvę.“ Ilgai dar juokdavomės ir erzindavome V. Miliūną dėl to įvykio. Aš ir anekdotą apie tai sukūriau.“

Su įsigytu suvenyru A. Baltakis ir V. Miliūnas

Viešint Egipte. Iš kairės: grupės gidas, V. Miliūnas, mokslininkas A. J. Greimas, žurnalistė R. Žičkytė, kalbininkas J. Balčikonis, žurnalistas D. Šniukas, A. Baltakis

Kalbėdamas apie V. Miliūno kūrybą, A. Baltakis prisimena jį parašius nemažai įdomių dramos kūrinį, tačiau daugeliui netikėtai „atšalusį“ nuo dramaturgijos. „Aš sau aiškinu tu, kad ta kūryba ne tik nuo autoriaus priklauso, kad tai, ką parašai, režisierius gali interpretuoti savaip, o ne kaip autoriui norėtusi. Dar yra scenografas, kompozitorius. Žodžiu, nesi pats sau valdovas, – svarsto poetas. – Teatras sovietmečiu buvo labai kontroliuojamas.“

A. Baltakis bičiulį prisimena buvus korektišką, mokantį save kontroliuoti, santūrų ne tik elgesiu, bet ir apranga žmogų: „Viktoras, dar matęs „smetoninės“ Lietuvos tvarką ir įpročius, visuomet būdavo pasitempęs, bet kaip apsirengusio jo neišvysi. Jo ir kalba buvo švari, gražus balso tembras. Ir pasaulėžiūra buvo šviesi: net kai rašydavo apie tamsius dalykus, kūrė neigiamus personažus, nieko kategoriškai nesmerkė. Ir gyvenime jo patarimai buvo draugiški, neužgaulūs. V. Miliūnas nepriklausė jokiai partijai, mokėjo išlaviruoti, nekonfliktavo su valdžia. Jis buvo santaikos žmogus.“

Daug įdomių akimirų, širdingų pasikalbėjimų, netikėtų ar juokingų situacijų iš atminties išblukino laikas. O net ir bandydamas kažką sakyti, poetas ūmai numoja ranka: „Nesvarbu, aš jau neatsimenu...“ Ir tik apgailėstauja, kad išsiskyrė neatsisveikinęs su V. Miliūnu. Poetas pasakoja, kad rašytojui jau sunkiai sergant, užsiminė A. Miliūnienei apie norą aplankyti draugą, bet ši netrukus perdavė vyro atsakymą: „Aš nenoriu, kad jis mane tokį matytų. Tegul atsimena mane Nidoje – linksma, su vyno taure rankoje.“

„Taip ir neatsisveikinome, – atsidūsta poetas, – bet esu sau pažadėjęs, kol gyvas būsiu, vesti visus V. Miliūno atminimo vakarus.“

Meilė Nidai

Paskutinį vasaros mėnesį Nidoje jau būna ne tokia alinanti kaitra ir šiltesnis jūros vanduo. Gaivi ryto vėsa ir įkvepianti vakaro ramybė. Geriausias laikas vaikščioti po drėgnus pušynus ar sėdėti prie marių, žvilgsnį ir mintį paleidus tolyn link melsvos horizonto juostos.

Tą vasaros brandos metą mėgo ir poetas A. Baltakis, su šeima atvažiudavęs į Nidą. Kasmet. Mėnesiui, dviem savaitėms, šešioms dienoms. Atostogos trumpėjo, kylant kainoms... Paskutinįkart važiavo, regis, 2013 m. Ne tik dėl brangumo, jau ir sveikata nebe ta...

„Vaikščiojau pajūriu, – prisimena vieną tų rugpjūčio dienų poetas, – maudytis buvo šalta, tad tik braidžiau. Bangos, vydamos viena kitą, ritosi į krantą, užliedamos mano kojas, o aš, prisiminęs Maironio eilėraštį „Nuo Birutės kalno“, perfrazavau jo eilutes. „Išsisupus plačiai vakarų vilnimis, kulniukus man užliek savo šalta banga“, – juokiasi poetas. Ir čia pat atsidūsta: „Tai buvo mano atsisveikinimas su jūra. Labai jos pasiilgstau... Pasiilgstau Nidos. Sapnuoju. Tai mano sakralinė vieta. Tokia ji buvo ir mano bičiuliui V. Miliūnui. Tai jis man atskleidė tikrąją Nidą, – tarsteli poetas. – Nors patį pirmą kartą į nedidelį žvejų kaimelį – dar studentai – mes atvažiavome su Alfonsu Maldoniu. (Ir dabar nesmagumas apima, prisiminus čiuožimą ant užpakalių nuo Parnidžio kopos. Kiek smėlio su savimi žemyn nutempėme. „Durni“ tada buvome, nesupratome, ką darome...) Vėliau

mums su Maldoniu siūlė pirkti namą pamary – nesusigundėme. Nykus pasirodė tas žvejų kaimelis, apleistas siūlomas namas, o dar pasienio zona ir dėl to visokie draudimai. Vakarais prie jūros eiti nebuvo galima: išvagodavo vikšrinis traktorius visą paplūdimį ir tai buvo įspėjimas, kad kiekviena tose vėžėse įsispaudusi pėda bus pastebėta... O V. Miliūnas susigundė. Jo šeimai nusipirkus namo dalį, kasmet važiuodavome atidaryti ir uždaryti sezoną, – pasakoja A. Baltakis. – O jis ilgas būdavo – V. Miliūnas Nidoje gyvendavo nuo ankstyvo pavasario iki vėlyvo rudens...”

Kol rašytojai neturėjo savo kūrybos ir poilsio namų, atvažiavusi į Nidą A. Baltakio šeima apsistodavo pas V. Miliūną. O ir vėliau, gyvendamas „rašytnamy“, poetas vos tik atvažiavęs skubėdavo „užsiregistruoti“ pas jį. Net kai V. Miliūno jau nebuvo, jo žmona Angelė svetingai priimdavusi, taurelę įpildavusi, obuoliais nuo saldinės obels pavaišindavusi.

Miliūnų namuose per vasarą nesiliaudavo klegesys, nesibaigdavo viešnagės ir intelektualūs pokalbiai. Užsukdavo ir vietiniai žvejai: kas šiaip šnektelti, kas kokią bėdą išsakyti, pasiguosti. V. Miliūnas su jais sutarė, mokėjo išklausti, jei galėdavo, ir padėdavo. Tie santūrus, mažakalbiai žmonės, jų tarpusavio santykiai, stichijos užgrūdinti charakteriai, išgyvenamos dramatos ir tragedijos buvo rašytojo kūrybos versmė. Nors V. Miliūnas retai imdavo į rankas meškerę, bet yra jam tekę ir traleriu jūrą vagoti, ir mariose tinklaičius traukti, gaudykles kratyti. Nes tik matęs sunkią žvejų kasdienybę, bendravęs su jais galėjo sukurti įtaigius personažų portretus, nutapyti sodrius supančios gamtos paveikslus. Kaip viename „Interviu su pačiu savimi“ yra sakęs V. Miliūnas, „kūrybinę medžiagą gaunu iš pirmų rankų“.

A. Baltakis smagiai pasakoja Nidoje prabėgusių vasarų epizodus, apie lankiusį įkvėpimą, pažintus žmones, bet paklaustas apie kokius įdomesnius nutikimus ar pakvailiojimus, trukteli pečiais. Bėgo prabėgo tas laikas. Užsimiršo kai kas... O kad buvo, tai buvo. Ir pasisėdėjimų su žvejais („Žuvis – jūsų, *šnapsas* – mūsų“), ir sėkmingos žvejybos mariose, ir nutrūktgalviškų poelgių. „Štai, kartą, – ištraukia iš atminties epizodą, – jau plonėjant marių ledui, susiruošėme automobiliu į poledinę žūklę. Lekiamo per marias dureles atsidarę, linksma, ledas traška, prie mašinos plūdūrą prisirišome: jei įlūšime, kad žinotume, kur mašina paskendo...” Tiesa, čia pat pasako, kad V. Miliūnas retai prie tokių abejotinių nuotykių prisidėdavęs, dažniau laukdavo tų pramogautojų grįžtančių... Nors mena rašytoją turėjus azartiškumo. Pavyzdžiui, labai mėgo lažybas. Lažindavosi su žvejais, provokuodavo juos. „Esame ir mes kartą susilažinę, – pasakoja poetas. – Vieną 1983 m. rugpjūčio dieną mus „Urbo kalne“ aplankė Miliūnai. Šnekučiomės gurkšnodami vengrišką bikaverį ir aš prasitariau, kad laukiame žinių apie atžalos sūnaus šeimoje gimimą. Viktoras spaudžia mane: „Lažinamės iš trijų butelių vyno, kas gims.“ Aš sakau, kad mergaitė, o jis įsitikinęs, kad berniukas. Besėdėdami sulaukėme sūnaus skambučio, kad gimė dukra. V. Miliūnui teko bėgti tų trijų butelių.“

Kaip vieną gražiausių savo patirčių Nidoje A. Baltakis prisimena V. Miliūno kvietimą eiti ant Parnidžio kopos stebėti išskrendančių paukščių. „Tai buvo neapsakomas jausmas, kai ramų vidurnaktį, šviečiant mėnesienai, užlipę ant kopos, pamatėme šimtus paukščių, nepaliaujamai plazdančių sparnais, nerimastingai klykaujančių, besirikiuojančių ilgai kelionei... Iš to stipraus išgyvenimo gimė eilėraštis „Traukia paukščiai““

Mažasis nidiškis Matas svečiuose pas rašytoją V. Miliūną Nidoje

V. Miliūnui lyrikas yra skyręs eilėraščių ciklą „Nida. Ruduo“. Jame, be jau minėto – dar trys eilėraščiai: „Tikroji Nida“, „Kapas vidur miško“ ir „Kuršmarių vasalas“. Na, o V. Miliūnas, kada bepaklaustas, koks poetas jam labiausiai patinkas, atsakydavęs tą patį: „A. Baltakis. Kaip buvo, taip ir liko. Tik galėtų daugiau rašyti.“

Aptardamas V. Miliūno kūrybą, A. Baltakis tikina jį rašius to meto skaitytojui, o ne ateities kartoms. Ir ne vieną vagą, pasak poeto, variusį: V. Miliūnas rašė pjeses, apsakymus, yra ir eilėraščių sukūręs, puikių kūrinių vaikams. „Vaikus jis labai mylėjo. Mokėjo juos sudominti savo pasakojimais, buvo jautrus, pastabus, vaikai irgi buvo prie jo prisirišę, neatsitraukdavo. Žmona vis man jį pavyzdžiu rodydavo: „Žiūrėk, kaip su anūkais reikia bendrauti.“ Man būdavo gražu žiūrėti, žavėjauosi, aš taip nemokėjau, – atsidūsta poetas.“

Laikas – pokyčių meistras, ir tai, ko neliko realybėje, liko V. Miliūno kūrinuose. Jautriai užfiksuoti praeities fragmentai, mažų žmonių didelių dramų epizodai, vaizdinga kalba nutapyti gamtos grožio paveikslai. Taigi, norintiesiems prisiminti ar pirmąsyk perskaityti įtaigiai, jaudinančiai ir vaizduotę pažadinančiai aprašytus anuomečio pamario gyvenimo epizodus, tereikia atsiversti vieną iš baltojo metraštininko, rašytojo V. Miliūno knygų.

MEILĖ

Ne visiems meilė ateina laiku. Kai esi jaunas, kai gyveni savo gyvenimo pavasarį, ji ateina netikėta, bet laukta, labai seniai laukta. Neseniai! Tik taip atrodo. Todėl kad nebuvo dar laiko jos palaukti.

Ateina meilė ir gyvenimo vidurdienį. Ateina ir saulėlydyje. Bet ne apie saulėlydžio meilę šis pasakojimas.

Elzei meilė atėjo gyvenimo vidurdienį. Netikėta ir nelaukta. Todėl kad Elzė mūsų žvejų gyvenvietėje niekuo nekrito į akis. Nuo pat jaunų dienų. Ji buvo žemo ūgio, tvirtai sudėta, apvalaus, sveiko, bet negražaus veido, tik akys, geros ir tyros. Ir jeigu būtų kas nors galėjęs visą laiką žiūrėti vien į akis, ji būtų sulaukusi savo meilės kur kas anksčiau.

Vieną rugsėjo sekmadienio rytą marios plytėjo ramios, saulėtos, šiltos, po karštos vasaros dar neatvėsusios. Ji atsikėlė ir atsisėdo prie seno, neaiškiai rodančio veidrodžio. Žiūrėjo į save ilgai, parėmusi kumščiu smakrą, ir nei liūdna jai buvo, nei linksma. Tik galvojo: „Na, va, ir trisdešimt metų man.“ Veidrodyje ji matė dulsvą savo veidą. Ji atrodė jaunesnė negu buvo. Todėl kad dar nebuvo pažinusi meilės ir kad turėjo į valias sveikatos. Nors kitam atiduok. Ji būtų atidavusi. Bet niekas neėmė. O darbas žuvies gamykloje – darbas buvo jai grynas juokas, kaip ir atlyginimas, kurį ten gaudavo. Bet jo užteko jai ir jos motinai, reumato susuktai senutei.

Elzė sėdėjo ir žiūrėjo. Dulsvas jos atvaizdas veidrody visai išskydo ir ji nieko nematė. Sėdėjo ranka pasirėmusi ir tiek. Šiandieną jai trisdešimt, atrodo ji gal kaip dvidešimt penkerių... Kas iš to?

– Elze, ei, Elze, ar tu namie?!

Ji pakilo lėtai, nustebusi, netikėdama, abejodama: tikrai ją šaukė ar tik pasigirdo?

– Kas ten gerklę plėšo? – sukarkė iš lovos motina.

Vadinasi, tikrai šaukė! Ji skubiai susisėgė palaidinukę, perbraukė pirštais standžius plaukus ir basa išėjo į lauką.

Vidur kiemo su popirosu dantyse, rankas į kelnių kišenes susibrukęs, stovėjo Puzinas, Evaldas Puzinas, geriausias mūsų Žuvininkystės ūkio žvejys ir smarkiausias stikliuko mėgėjas. Vyras kaip suomiška dorė. Stambus, tvirtas, didžiagalvis, grublėto tamsaus veido... Ne iš dailių, teisybę sakant. Bet ar kada kas reikalavo iš vyrų dailumo? Ne. Svarbiausia – būk vyras. Puzinas buvo.

Išvydęs Elzę (iš vakaro jis gerai pauliojo ir dabar Elzė bežiūrėjo tiek, kiek ji pati save prieš valandėlę miglotame veidrody), Evaldas sugriaudė, lyg užrėkdamas įsiūžusią jūrą:

– Elziut, žuvele... Taigi aš pas tave... Vaišink... Mylėk! Atėjau, vadinasi... Neužmiršau. Tavo gimimo diena.

Motina supyko, o ji vaišino. Ji nubėgo ir atnešė butelį.

– Gerkl, Evaldai! Ak, šiandien ir tavo gimimo diena? Už tai mane prisiminei? Vis tiek man. Žmogui malonu, kai jį atsimena. Mama, būk gera, patylėk... Evaldai, nežiūrėk manęs, gerkl, aš negeriu... Na, vieną į tavo sveikatą galiu.

Seniai Englinų namas neregėjo tokios linksmybės ir negirdėjo tokio griausmingo vyro balso. O gal iš viso niekas čia niekad nesilinksmino ir garsiai nekalbėjo. Velionis Englinas buvo tylesnis už žuvį. O svetimų nesimaišė. Nebuvo čia gražių dukterų. Dabar net musės, rudeninės, leisgyvės, vos slankiojančios lango stiklais, sukruoto, sujudo, ėmė zyzti ir net skristi kėlėsi.

– Elze, kodėl tu neteki?

Elzė šypsojo, droviai, kaltai.

– Nori už manęs? Nebijosi, kad aš geriu, ką? Jei nebijosi... Dar yra, negailėk... Jei nebijosi, ką? – užsivertė, išlenkė stikliuką ir užmiršo pasakyti, kas bus, jeigu ji nebijos.

Ji nebijojo. Taip atėjo meilė. Nelaukta, netikėta, vėlyva. Vieną dieną, jau vakare – tai buvo po geros savaitės, kai jūroje siautė štormas, dorės riogsojo krante ir žvejai neturėjo ką veikti – jis vėl užsuko pas ją. Šį sykį blaivus. Pasakė:

– Labas vakaras. – ir atsisėdo neprašytas. Pagaliau čia tokio įpročio nė nebuvo – prašyti sėstis.

Elzė padėjo ant stalo valgyti. Paklausė:

– Nori, aš nueisiu?

– Ne, – atsakė.

Motina iš savo lovos surizeno:

– Pasaulio pabaiga, kad Evaldas butelio nenori!

Neatsikirto. Sušlavė, kas buvo padėta ant stalo, ir ačiū nepasakęs išėjo.

Viduržiemį Šimkaus Vilius gavo tokį niuksą, kad vyrai jį ilgai gaivino, kol atmerkė akis. Evaldas stovėjo šalia. Kai Vilius atsimerkė, jis pasakė jam:

– Jei dar sykį taip losi, užsisakyk ligoninėje vietą.

O Vilius buvo pasakęs piktai, pašaipiai biliardinėje, kur tvyrojo tabako dūmų debesis ir buvo arti puskapio žvejų:

– Evaldas, vyrai, gudrus... Ėda ir geria iš Elzės ir užsimerkia, kad apetitas nepraeitų. Jei žiūrėtų, kąsnio žaltys nenurytų!

Pasakė – ir atsidūrė po biliardo stalu.

Pavasarij senis Puzinas tarė sūnui, smaluodamas dorės dugną, išsipaišinęs it velnias:

– Ar tu vesk Elzė, ar kas...

Jų name pasidarė ankšta: jaunėlis Puzinas, Edmundas, atvedė žmoną. Evaldas pasidarė atliekamas.

O senoji Englinienė, atvirkščiai – persekiojo dukterį kas žingsnis:

– Galva pasimaišė? Tai kas, kad jis geras žvejys? O pijokas dar geresnis! Viską per gerklę perleidžia. Ne gyvenimą, bet vargą turėsi!

Elzė viena sau galvojo: „Tegu... Aš jį myliu... Su manim gyvendamas jis pasidarys kitas.“

Gyvenvietėje pasklido gandas: Evaldas ir Elzė sutarė vestuves. Gandas išėjo iš Puzinų namo. Žvejiėnės neleido Elzei praeiti:

– Ką sau manai, už tokio girtuoklio eidama?!

Žvejai dantis galando į Evaldą, nepiktai, su linksmais žiburiukais akyse:

– Nusibodo senberniaut? Pamėgink, pamėgink vedusio duonos. Sužinosi, kokia ji sprangi!

Sutarė vestuves, bet vestuvių nebuvo. Nei tą pavasarį, nei vasarą...

Rudenį Evaldas vedė vienaakio Simonaičio dukterį Jonę. Kodėl Jonę, o ne Elžę? Todėl, kad Simonaitis gyveno gerai. Tai ne Elžė su motina. Pagaliau Jonė už Elžę buvo ir jaunesnė, ir dailesnė. Nedaug, bet vis tiek. Nors, aišku, jaunumas ir dailumas čia niekuo dėti. Čia kaltas geras Simonaičio gyvenimas. Ir paskui tėvų ir bičiulių liežuviai... Sveikam žmogui galima įkalbėti ligą, o Simonaitis negailėjo vaišinti būsimo žento.

Elžė neverkė. Kai motina ėmė bjauriausiom pamazgom pilti Evaldą, ji tepasakė:

– Nereik, mama...

Motina nesuprato, ko nereik, ir šaukė ant jo galvos visus perkūnus. Ji dar nežinojo svarbiausio. Jei tuo metu ji būtų žinojusi, ką žinojo Elžė, ji būtų kėlus iš lovos ir kretėjusi teisybės ieškoti. Gal būtų suardžiusi vestuves, bet ar būtų išgelbėjusi laimę savo dukteriai? O meilės nė tiek. Todėl Elžė tylėjo, nesakė, kas laikui bėgant ir be sakymo visai gyvenimui paaiškėjo.

Vasario pabaigoj Elzei gimė duktė. Dukters tėvas buvo Puzinas. Niekas neabejojo. Visi laukė, ką darys Elžė. O kad žinotų, kas daryti, žuvies gamyklos darbininkės negailėjo jai patarimų:

– Nebūk kvaila, paduok į teismą! Tegu jis moka tau...

Kai Elžė tylėjo, jos kalbėjo. Kai Elžė prabilo, jos nutilo, žadą užkando. Neiškentė viensyk Elžė ir paleido balsą, rydama ašaras, visu kūnu drebėdama:

– Ko jūs norit iš manęs?! Ne Evaldas mano dukters tėvas... Ne! Ne! Ne!

Ji rėkė labai garsiai, bet tuo riksmu neįtikino moterų, kad ne Evaldas jos Ramunės tėvas. Neįtikino, bet burnas užčiaupė.

Tai buvo vėl rugsėjis. Tik ne toks rytas kaip anuomet, kai jis atėjo pasveikinti jos gimimo dieną. Mariomis skriejo žemi, sunkūs debesys, protarpiais pratrūkdami sūdriu lietumi. Nuo jūros užlėkęs vėjas traškino pušis ir, įsigavęs į marių vandenį, baltom bangų keterom griuvo į aną krantą, kurio pro drėgną rūką, it šlapią vilnonę pilką skarą, nebuvo matyti.

Ramunė sirgo, Elžė sėdėjo prie jos lovytės galvą nuleidusi, akis įsmeigusi į prakaituotą galvutę. Ji negirdėjo, kaip Evaldas įėjo ir sustojo ties durimis. Stambus, kiaurai perlytas. Ji pajuto po kurio laiko kambary esant žmogų. Atsigrėžė ir nieko nepasakė. Tik pasižiūrėjo į jį gailiom akim, o jis nusišypsojo ir ji suprato, kad jis išgėręs.

– Nu, kaip tu? Gyveni, ką? Neužmiršau... Šiandien tavo gimimo diena... – jis pasakė.

Ji nususuko į sergančiąją. Jis pamanė, kad ji labai ant jo pyksta, ir pasiteisino:

– Žinoma, aš... kiaušė... Bet ką darysi... Gyvenimas... supranti... toks... Su tavim gal būčiau kitas...

Iš virtuvės išslepsėjo senoji Englinienė. Žodžių ji nerinko. Drėbė juos tokius, kokie ant liežuvio užėjo. Žodžio daugiau netardamas, Evaldas girtojo žingsniu priėjo prie Elžės ir savo dukters, kurią dabar matė pirmą kartą, pastovėjo ir išdūlino namo. Tykus. Ne toks kaip visad.

Su Jone jis nepasidarė kitas. Jis buvo ir liko geras žvejys, bet žmogus – nekoks. Niekas nepadėjo: nei žmonos ašaros, nei metams bėgant gimę sūnūs ir dukterys, nei žuvininkystės ūkio direktoriaus prašymai, o paskui gąsdinimai, nei pagaliau draugų žvejų reikalavimai: „Susitvarkyk, Evaldai!“

O Elzė, sustiprėjus Ramunėlei, tarsi atgimė. Buvo žmogus, menkas, gailus, negražus, ėjo, sau po kojomis žiūrėjo, lyg pamesto pinigų ieškotų, ir staiga – ne tas, neatpažįstamas! Žmogus ėmė pasitikėti savimi, pajuto savo vertę, panūdo kitaip gyventi. Žvejų gyvenvietė tiesiog aikčiojo: „Kas tai mūsų Elzei nutiko?! Kas galėjo pamanyt, kad ji tokia?!“

Elzė – žuvies gamyklos garbės lentoje. Elzė į savo rankas paėmė žuvies rūkymą. Atrado būdą, kaip paspartinti darbą. To negana. Vieną dieną apie ją parašė laikraštyje. Ir fotografiją įdėjo. Ir toje fotografijoje ji atrodė jauna ir nieko sau, nors jai buvo jau trisdešimt aštuoneri. Dabar jai pasipiršo našlys Gavutis, gamyklos meistras, vyras dar pačiame pajėgume, jūros grūdintas, druskos persigėręs. Tokio jokia liga neima. Namas Gavučio naujas, visko jame yra. Vaikai dideli, apie juos nereikės šokinėti, o ir Ramunę jis priima kaip savo dukterį.

Elzė – ne.

– Ko tu, Elze, lauki? Gavutis – žmogus geras, ne girtuoklis. Kur tu geriau surasi?

– Ne! Atstokite nuo manęs!

Ji nesakė, kas jai. Ji buvo laiminga su savo Ramunėle, kuri jau ėjo į mokyklą, ir su motina, kuri surietė į ožio ragą gyvenvietės gydytoją: tas buvo jai nuskyręs daugiausia pusmetį gyventi, o ji girgžda, reumato susukta, jau devinti metai. Devinti metai nuo tos dienos, kai Evaldas pirmąsyk atėjo pasveikinti Elzė gimimo dieną.

Simonaitis, mokydamas žentą gyvenimo, nusidangino į smilčių kalnelį. Paliko žmogus, ką buvo užgyvenęs, dukterį, keturis anūkus ir girtuoklį žentą.

Moterys! Ak, jos niekad neužmiršta, kas kada buvo! Ne kartą sakė Elzei:

– Tai gerai, kad ne už Evaldo išėjai... Ne gyvenimą Jonė turi – ašaras. Niekas jo nepataisys, nebent grabas.

Niekas negirdėjo, kad Elzė būtų kada nors smerkusi Puziną. „Žinoma, ko jai smerkti, – malė moteriškos, – pagyventų su juo, tada kitaip giedotų!“

Evaldas per tuos metus sukrito. Kietas darbas jūroje, sunkus gyvenimas krante apgniuždė ir jį: giliom raukšlėm išvagojo veidą, išbaltino plaukus, padarė kažkokį apsileidusį, visam kam abejingą... Kas jam buvo? To klausė jį ne tik dorės draugai. Šnekėjo su juo, norėjo padėti jam ir kiti žvejai. Jis klausėsi, tylėjo ir buvo matyti, kaip žodžiai nepasiekia jo sąmonės.

Ir staiga... staiga pasimaišė mirtis. Ilgai nesidairiusi, stvėrė Jonę, be laiko suvargusią, be laiko sveikatos netekusią. Stvėrė ir paguldė šalia tėvo smilčių kalne. Liko Evaldas ir keturi mažyliai.

Parėjo giedrą spalio pavakarę iš kapų, atsisėdo, it pakirstom kojom sustojo prieš jį vaikai ir ilgai žiūrėjo jis į juos, jie į jį, savo tėvą. Marikė, vyriausioji septynerių metų šviesiaplaukė, į velionę motiną panaši, neiškentusi pasakė:

– Tėveli, mes norim miego...

Jis tik linktelėjo galvą: eikit ir gulkit. Vaikai nuėjo miegoti, o jis liko sėdėti, kumščiu parėmęs žandą, įdūręs prieš save akis. Seniai ir jam reikėjo miegoti, bet jis nemiegojo.

Nemiegojo nė Elzė. Ji buvo laidotuvėse, matė, kaip žemė priglaudė karštą, matė keturis mažičius, susibrukusius aplink tėvo kojas... Ji nepakėlė akių, nepažiūrėjo, kaip Evaldas atrodo. Paskui ji parėjo, paguldė Ramunę, kažką jai pasakojo, – ką, neatsimena; pasakojo, o maštė ką kita. Ramunėlė užmigo, ji sėdėjo ir galvojo: „Tai šit... Evaldas vienas... Ir keturi jo vaikai... be motinos... Kaip jis gyvens?“ Ji krūptelėjo, su išgąščiu pasuko galvą į duris... Durys neatsidarė. Pro langą ant grindų prie josios kojų krito mėnesienos lopas... „Ką jis dabar veikia? Ką vaikai? Kas juos pavalgydino ir paguldė?“ Atsistojo ir išėjo į kiemą. Spindėjo aukštas, šaltas dangus. Sidabrinis mėnulio kelias driekėsi per visas marias nuo ano kranto iki šito. Beprasmiškai blykčiojo švyturys – ir taip buvo šviesu.

Elzei knietėjo nueiti ir pasakyti: „Aš atėjau, Evaldai...“ Ne. Dar eglėšakiai tebegulėjo prie slenkščio. Dar ne.

Bet kitą dieną, giedro, skambaus, pašalvenusio sekmadienio rytą, ji skubiai apsirengė ir pasakė motinai:

– Greit nepareisiu.

– Kur dabar taip anksti?

Neatsakė. Tvirtai statydama koją, nuėjo jau nebeišdžiūstančiu, suplaktu pamario smėliu. Pagrindinė gyvenvietės gatvė tuščia. Krautuvė dar uždaryta. Į jūrą šiandien niekas neplaukia. Galima ilgėliau pagulėti. Elzė praėjo autobusų stotelę, praėjo žuvies gamyklą – vis tokiu tvirtu žingsniu. Antai pamary namas... Dar tebesimėto eglėšakiai. Jie nesustabdė jos. Atidarė duris ir įėjo į vidų... Evaldas sėdėjo, kumščiu parėmęs žandą, niaurus kaip naktis.

– Nelaukei? – Elzė paklausė tyliai ir pajuto, kad reikia judėti, ką nors veikti, kad nepravirtų.

Jo tik akys atsakė:

– Ne.

– Ir aš tavęs anuomet nelaukiau, bet tu atėjai.

Ji nuėjo į kitą kambarį. Mažasis Evaldukas miegojo nusispardęs. Apklojo. Vikriai kiek aptvarkė ankštą pajuodusiom sienom kambarį, pravėrė langutį. Paskui sugrįžo į virtuvę, priėjo prie krosnies. Evaldas dar tebesėdėjo prie stalo.

– Kur čia kas pas tave yra, Evaldai? Pataisysiu pusrytį.

Ir dabar jis nieko neatsakė. Tik didelės, gauruotais antakiais užkritisios akys žvelgė į Elzę su padėka.

Kai Elzė ėjo namo, visa žvejų gyvenvietė žinojo, iš kur ji ėjo. Prie krautuvės Pileikienė sustabdė ją ir užtraukė aukštu balsu, net visa gatvė skambėjo:

– Jergau, ką tu sau manai?! Vaikų krūva, pats gula ir kelia su buteliu – pražūsi! Kaip Jonė galą su juo be laiko gavo, taip ir tu!

Pro krautuvės duris išlingavo Pileikis, cigaretę įsikandęs, paėmė saviškę už rankos – bet taip, kad ji nutilo – ir tarė, neišimdamas iš burnos cigaretės:

– Nepaisyk jos, Elze, tos mano ilgaliežuvės!

Elzė nepaisė. Ji žinojo, kad kitaip nė būti negalėjo.

Kn.: Viktoras Miliūnas. Koncertas muziejuje: Apsakymai. Rinktinė. – V.: Vaga, 1986. 493 p.

Viktoras Miliūnas

Piknikas Grobisio rezge

Piknikas (angl. picnic) - pra-
cuopini iškyla; prigus ore, cen-
grauva iš šios kompanijos, pap-
rastai su uškančiais ir pirmiais

Tarptautinis, sodis, sodymas

Jo rankose buvo pinigai, ir jis džiūgavo
širdimo kairynės. Kėsiop kvela galvės-
kai neklaūsi; tik neįėjus, bendrū nety
ny ^{ny} apparūnta keturū, veį, gėuolū skulp-
tūre bus saizadesni nelakuota, ~~pa~~
~~reps~~ bandū mūlakas; kūrū dlabai ji
bli agijs kairū dūus nosi, ~~ta~~ pasimaisiū
kvaikas palygūrimas, tas bli apersy jātū
netū, žėrdi alū, ir jis kairū kelūntū
kairū per pastarūras dvenū pajūto
bjaery nepasidėlinūnus sūvianū, pal ap-

DORĒ

Kūryba, kūrėjai

Dailininkas Vaclovas Kaminskas ir režisierė Regina Vosyliūtė

„Aplinkiniams nuolat kildavę klausimų, kaip būdami tokie skirtingi, jie galėjo kartu sugyventi.“

Nijolė Oželytė

DAILININKAS IR REŽISIERĖ

Nijolė Oželytė pasakoja apie Vaclovą Kaminską ir Reginą Vosyliūtę

R. Vosyliūtė ir N. Oželytė

„Tie įžymūs menininkai, kurie gauna nacionalines premijas ir kurių vardus mini visi – kad ir kokie geri jie bebūtų – tampa viešosios erdvės šou elementais ir linksmintojais. Tačiau yra ir kiti – juos pavadinčiau esminiais kultūros lauko žmonėmis – jie kaip žemė, dirva, ant kurios išauga anie – šlovingieji“, – sako kino aktorė, Nepriklausomybės akto signatarė Nijolė Oželytė, kalbėdama apie jos gyvenime sutiktus du mažai kam žinomus kasdienybės pasišventėlius: kino režisierę Reginą Vosyliūtę-Kaminskienę ir dailininką Vaclovą Kaminską. Nė akimirką nesuabejojau: būtent ji – N. Oželytė – yra tos lūpos, kurios gali geriausiai papasakoti nesumeluotą, spalvingą bei gyvą Dailininko ir Režisierės istoriją.

Iš R. Vosyliūtės rankų gavusi pirmąjį vaidmenį, dvidešimt vienerių N. Oželytė ilgam atėjo į kiną ir visam laikui – į režisierės gyvenimą,

tapdama jos numylėtine, artimiausia šeimos nare. „Nijolė! Mano raudonplaukė mergaitė“, – neslėpdavo emocijų R. Vosyliūtė, kai prie jos namų slenksčio Juodkrantėje išdygdavo N. Oželytė, pakeliui važiuodama į „savo“ Pervalką. „Kai ji atvažiuoja, man širdį tokiu gerumu užlieja. Galvoju, vis tiek nesu dar visiškai užmiršta“, – šių eilučių autorei yra sakiusi R. Vosyliūtė, visada buvusi tos pačios nuomonės: „Nijolė yra tikra artistė!“ R. Vosyliūtė tvirtino, kad N. Oželytė – vienintelė, turinti galią jos vyrą „pastatyti“ į vietą: „Ką ji pasako, Vaclovui – šventa, o kai išvažiuoja, kurį laiką dailininkas būna ramus.“ „Mudu su Vaciu vienas kitą labai gerai jautėme ir be žodžių, kadangi mūsų temperamentai vienodi“, – paaiškino aktorė.

N. Oželytės mintis apie Kaminskus suskirsčiau į tris dalis: pirmoji – „Po vienu stogu“, antroji – „Dailininkas“, trečioji – „Režisierė“.

Po vienu stogu

„Apie R. Vosyliūtę ir V. Kaminską kalbėti skyrium būtų nesuprantama. Aplinkiniams nuolat kildavę klausimų, kaip būdami tokie skirtingi jie galėjo kartu sugyventi. „Tyliai ramiai suseno“ – ne, ne, tai ne „pagal Kaminskus“, jiems tiko kitoks scenarijus: kiekvieną dieną nuo ryto ligi vakaro – konfliktas! Nei vienas pasakytas žodis nenuskambėdavo šiaip sau – jį būdavo reaguojama gyvai. Regina galėjo jį pamokyti visame kame, o jis nieko nemokydavo, buvo tarsi kosmoso pilietis. Ji nelinkėjo niekam nieko blogo, bet dažnai viena sau paburbėdavo, buvo kritiška, o Vaciuokas – visada džiaugsmingas (nors išoriškai atrodė rūstus ir paniuręs – R. R.-M.).

Taisyklės buvo griežtos. Patiekiant Vaciuokui arbatą, ji turėjo būti tokios temperatūros, kad jam nereikėtų pūsti. Ir nei laipsniu karštesnė! Antraip jis išsiplikydavo gerklę, o tada Regina jam pasakydavo: „Nueik ir pasižiūrėk į pasą, kiek tau metų!“ Ir taip – be atvangos. Iš juoko galėjai po stalu pakristi! Stebint juos, mintyse rašėsi įdomiausio filmo scenarijus (Janina Lapinskaitė apie Kaminskus yra sukūrusi dokumentinį filmą „Moteris, kuri rėdosi žaliai“ – R. R.-M.).

Vienintelis dalykas, dėl kurio jie absoliučiai sutardavo ir kur niekada nekildavo jokių ginčų – tai Lietuvos Nepriklausomybė ir Vytautas Landsbergis. Vaciuokui girdint nebuvo galima apie V. Landsbergį pasakyti net mažiausios kritinės užuominos. Būtų atsikėlęs ir išėjęs iš kambario arba dar blogiau – išvaręs sukritikavusįjį lauk iš namų.

Iki gyvenimo pabaigos abu mažai keitėsi. Jie vienas prie kito taip ir nepriprato. Nenurimo. Kol gyva, nepamiršiu, kaip Regina nuoširdžiai pyko ant Vaciuoko, kad jis pirmasis

Kaminskų namų svetainė, kurią jie vadino paveikslų galerija

numirė. Paskambino man ir sako: „Įsivaizduoji, kaip jis išdrįso?!“ Tada aš ją paguodžiau: „Moterys yra stipresnės. Ką jis be tavęs vienas būtų veikęs?“ Šventa tiesa – be jos jam būtų buvę nepakeliama.“

Dailininkas

„Vaciuko gyvenimo istorija – sukrečianti. Jo žmogiškoji patirtis tokia didžiulė! Nežinau, ar ji kada nors buvo atskleista, išsakyta. Dailininko paveikslai nėra siužetiniai ir jo tikrosios patirties neperduoda.

Būdamas Dailės instituto studentas V. Kaminskas kartu su bendramoksliais sumanė mokytis anglų kalbos. To užteko, kad visi būtų suimti ir apkaltinti bendradarbiavimu su priešiškomis tarnybomis, esą jie tunelį į Londoną sumanę rausti ir pabėgti iš Sovietų Sąjungos. Šiandien tai skamba idiotiškai, tačiau Vaciukas už tai gavo 25 metus Pečioros lageryje. Jis buvo ne tremtinys, bet politinis kalinys.

Tai, ką jis man papasakojo, niekada neįstengsiu pamiršti. „Įsivaizduok, mus, menininkus, suima ir įkiša į KGB kalėjimą Vilniuje. Ten tardo, spardo, kankina, o mes nesu-prantame, ko jie iš mūsų nori. Pykstame ant jų, ašarojame, puolame į neviltį, norime tiesiog numirti. Mūsų kameroje daug tokių. Tarp jų vienas buvo kitoks: po tardymo baisiai sumuštą ir suspardytą įmesdavo į kameros kampą. Atsigavęs jis sėdėdavo tame kampe ir garsiai juokdavosi. Jo juokas varydavo mus iš proto: atrodė kaip beprotis, neatlaikęs kankinimų. Kartą mes prie jo priėjome ir sakome: „Arba pats užsičiaupsi, arba mes tave užčiaupsime!“ Tada jis prašneko ir prisipažino esąs partizanas: „Iš ko aš juokiuosi? Jie daužo mane vieną ir nieko nelaimi, o aš jų tiek paklojau...“ Nuo tos akimirkos Vaclovas visiems laikams tapo Lietuvos patriotu ir antisovietiniu „elementu“. Kai žinai, dėl ko tave daužo, tampa tvirtas kaip plienas.

Prisimenu ir kitą jo nemažiau šiurpų pasakojimą. Pečioros lageryje jis išbuvo septynerius metus. Vieną kartą, nežinia dėl ko, pasišakojo (charakteris jo buvo ugningas!) ir jį uždarė į karcerį. Tai buvo net ne kambarėlis, o dėžė kaip grabas – tik stačias, kojų sulenkti nebuvo įmanoma. Tave ten įkiša ir kankiniesi negalėdamas net susmukti. Ir taip išties dešimt dienų! Nuo sumušimų, žaizdų, nejudėjimo ant kūno susiformavo pūliniai, audiniai ties dubens kaulu ir viena koja ėmė apmirti. Skausmas buvo nebepakeliamas, sąmonė aptemo. Kai atidarė karcerio duris, V. Kaminskas išgriuvo ant grindų, pūlinys prasprogo ir išsiliejo. Niekada toje vietoje raumenys nebeataugo, liko kyšoti kaulas, kurį jis visada jautė. Nebegalėjo ant to šono miegoti, jam reikėjo specialaus čiužinio.

Nė vieną sekundę Vaclovas nesuabejojo savo kančių prasme. Žinojo, kad kenčia už Lietuvą – ne sovietų valdomą, o laisvą. Jam dažnai prieš akis iškildavo sutikto partizano vaizdas ir jis lygiai taip pat kvatodavo, nes jau žinojo, dėl ko jis čia yra.“

P. S. Anūko Reginijaus Raškevičiaus liudijimu, visą likusį gyvenimą dailininkas niekada nieko raudono (netgi obuolio!) į rankas nepaėmė. Raudona spalva jam kėlė priešišlumą ir šleikštulį bei priminė raudoną Kremlių ir pralietą nekaltų žmonių kraują.

Režisierė

„Skaudu, kad Reginos Vosyliūtės pavardė žmonėms nieko nesako, nes kine ji buvo antroji režisierė ir liko pirmųjų šešėlyje. Tačiau be jos lietuviškajame kine šiandien nebūtų daugelio pavardžių – ne tik Algimanto Puipos, bet ir kitų. Aktorių – taip pat.

Regina darydavo kino bandymus ir filmams parinkdavo aktorius. Ir štai rengiamasi pirmajam A. Puipos filmui „Nebūsiu gangsteris, brangioji“. Regina kažkur buvo mačiusi mano nuotraukas, nes kartą nusifilmavau televizijoje. Ji įsikalė sau į galvą, kad turiu vaidinti aš – ir niekas kitas! A. Puipai tai buvo priimtina. Tačiau mano vyras pasakė „ne“, kadangi mūsų pirmagimei levai nebuvo nei metų. Reginos tai nesustabdė: ji tol vaikščiojo pas mano vyrą gerti arbatos, kol jį įtikino. Dabar pagalvoju, koks jai turėjo būti skirtumas: juk ne filmo autorė – tik antroji režisierė?! Ši situacija – ne apie mane, o apie ją ir jos matymą. Regina turėjo ypatingą nuojautą ir jautrią akį: sugebėjo įžvelgti, kokiam filmui kokie aktoriai tinka ir su kokiais charakterio bruožais.

Aikštelėje ji niekada nedominavo. Buvo kaip oras, kuriuo kvėpuoji ir nejauti, tačiau kai jo pristinga, pradedi dusti... Kine Regina buvo kukli, nustebau sužinojusi, kad ji galėjo ir labai gerai rašyti (vienas paskutiniųjų filmo „Žuvies diena“ scenarijaus variantų – jos autorystė – R. R.-M.) – liko jos novelės (dalis publikuojama šioje „Dorėje“ – red. past.) ir šūsniš užrašų.

Reginos prigimtis – inteligentiška. Ji buvo Telšių daktaro dukra, vienintelis vyresnių tėvų vaikas šeimoje. Gimnazijoje sėdėjo viename suole su Alma Adamkiene. Tik dabar, būdama brandaus amžiaus, galiu suvokti, ką jai, subtilios vidinės struktūros, gilaus mąstymo žmogui, reiškė gyventi vulgariame iškreiptų vertybių sovietiniame pasaulyje!

Po filmo „Nebūsiu gangsteris, brangioji“ prasidėjo N. Oželytės karjera kine. Filmo kadre – kartu su aktoriumi Kostu Smoriginu

Filmavimo aikštelėje: R. Vosyliūtė ir A. Puipa

nenorėjo mirti“ surado Regimantą Adomaitį ir Juozą Budraitį, kurie nebuvo aktoriai. Kaip ir Gediminą Girdvainį ar mažąją Liną Braknytę, su kuria, kaip ir su kitais vaikais, nuo pradžios iki galo triūsė kuriant Arūno Žebriūno „Paskutinę atostogų dieną“. Po to sekė kiti šio režisieriaus filmai: „Mažasis princas“, „Gražuolė“. Bendradarbiavo kuriant Algirdo Dausos ir Almanto Grikevičiaus „Jausmus“, Marijono Giedrio „Vyry vasarą“ ir „Herky Mantą“, Algirdo Aramino „Laimingą laimės neradusį“, Algimanto Dausos „Vaikiną iš Darbo gatvės“, Gyčio Lukšo „Žvangutį“, Raimondo Vabalo „Rungtynes nuo 9 iki 9“. Anot režisieriaus A. Puipos, R. Vosyliūtę vadinti antrąja režisierė – per maža. Filmuojant jo „Moterį ir keturis jos vyrus“ R. Vosyliūtė dirbo kaip prodiuserė, daug padėjo kuriant „Elzę iš Gilijos“, nors jau nebedirbo kine, be to, filmavimo metu Regina niekada neatsisakydavo parašyti epizodą scenarijui. Kartu sukurta ir „Velnio sėkla“. „Ne tik mano, bet ir kitų režisierių filmai būtų daug netekę, jei ne R. Vosyliūtės atsidavimas kinui“, – teigė A. Puipa.

Palikimas

Filmuojant Juodkrantėje „Jausmus“ R. Vosyliūtė su vyru V. Kaminsku nusipirko žvejo sodybą su didžiuliu sodu. Buvo priversti nugriauti seną namą. Vietoje jo pasistatė mūrinį dviaukštį su dailininko ateljė. Kelis dešimtmečius tai buvo kinematografininkų Meka, kurioje viešėjo gausybė garsiausių to meto kino žmonių. Čia abu sutuoktiniai, išėję į pensiją, pragyveno bene gražiausius savo gyvenimo metus, Juodkrantę vadinę „auksine vieta senatvei“, „rausvųjų saulėlydžių stebuklu“. Amžinojo poilsio jiedu atgulė Juodkrantės kapinėse šalia vietos žmonių, kuriuos gerai pažinojo ir kuriems jų namų durys buvo visada atviros.

2017 m. vasario 19 d. R. Vosyliūtei būtų sukakę 90 metų, o tų pačių metų lapkričio 9-ąją V. Kaminskui – 95-eri.

R. Vosyliūtės archyvas, kaip ir V. Kaminsko paveikslai, yra likę jų namuose Juodkrantėje. Čia gyvenantis anūkas R. Raškevičius dar nežino, ką reikėtų daryti su gausiu palikimu (vien paveikslų – per šimtą). Jo noras būtų dailininko V. Kaminsko kūrinius išlaikyti kaip vientisą kolekciją ir viešai rodyti ne kur kitur, o Juodkrantėje. Jei čia atsirastų tam tinkama vieta.

Ji, kaip ir jos vyras, buvo matę tikrąjį sovietų veidą, tačiau privalėjo susitaikyti ir prisitaikyti – kokia beprotiška vidinė drama!

Ir jai, ir Vaciuokui menas buvo vienintelis išsigelbėjimas. Neformalūs santykiai tarp kolegų, kalbos apie esminius gyvenimo dalykus. Menininkų terpėje jie išliko savimi.“

Post scriptum kūrybinei biografijai

R. Vosyliūtė dirbo su visais didžiaisiais lietuvių kino režisieriais: iš pradžių – režisieriaus asistente, nuo 1964 m. – antrąja režisierė. Vytauto Žalakevičiaus filmui „Niekas

„Kine ji praėjo ugnj ir vandenj... Dirbo su visais didžiaisiais režisieriais.“

Algimantas Puipa

Regina Vosyliūtė

MOTERIS, KURI RENGIASI ŽALIAI

Sekant Vytautu Žalakevičiumi

Jis jėjo į pirmą namą kaime, kurį numanė esant „linksmąjį“. Prietemoje degė žvakės. Stalą apsėdę šnabždėjo juodai apsilvilkę giedotojai. Kitame kambaryje gulėjo pašarvotas numirėlis.

Nuo stalo pakilo mažutė, juodai apsitaisiusi moteris, šlubuodama priėjo prie vyresniojo, ilgai žiūrėjo jam į veidą žvakių šviesoje, bet nieko nesakė. Žiūrėjo tarytum ieškodama kokio panašumo, tarytum laukdama kokios geros žinios. Vyresnysis neišgalėjo užduoti klausimo, dėl kurio taip toli buvo ejęs, nes jis čia nebetiko. Moteris, tarsi žinodama, ko jis nori paklausti, paėmusi jį už rankos vedėsi tolyn nuo sodybos, vis su ta pačia paslaptingo žinojimo išraiška veide. Kai jau buvo gerokai nutolę nuo trobos, vyresnysis ryžosi ištarti, ar nepažįstanti ji moters, kuri rengiasi žaliai?

Senoji, stovėdama greta, žiūrėjo jam į veidą taip, lyg pati norėtų išgirsti, ar jis nežinąs, kur gyvenanti moteris, besirengianti žaliai. Prabilo be įžangos, tartum jis viską seniai būtų žinojęs:

– Nenoriu, kad mane mirusią šalia jo paguldytų. Visą amžių šalia pragulėjau, o numirusi nebenoriu... Aš žinau juos visus, jie padarys taip, kaip prigulminga. O tu padarysi taip, kaip aš prašau. Tik tiek man ir būsi skolingas...

Įbruko pinigą jam į delną, nusišypsojo ir nelaukdama nei priesaikos, nei pasižadėjimo nuskubėjo į pakalnėje juoduojančią sodybą. Pusiaukelėje atsigręžė ir šūktelėjo:

– Moteris, kurios ieškai, gyvena tenai... – mostelėjo ranka nežinoma kryptim.
Vyresniojo delne žibėjo didelis auksinis pinigas.

SVETIMOS SKOLOS

Kalėjimo karietoje sėdėjo dviese: tėvas ir sargybinis. Karietą plukdė keltu į kitą marių pusę. Pro langus šmėžavo žuvėdros. Smalsesnės stabtelėdavo ties langu ir žiūrėdavo vidun blizgančiu akies karoliuku.

Prietemoje tėvo akys blizgėjo. Jis sėdėdamas ant suolo lingavo pirmyn atgal ir kalbėjo pats su savimi:

– Nežinau, kiek, kam ir už ką esu skolingas, ar didelė mano skola...

– Visi mes mokame savo skolas, – staiga pravirko sargybinis.

Žuvėdros sklandė lango šviesoje ir atrodė kaip šventosios dvasios – baltos, permatomos, sustingusios.

– Išmušiau iš dukters kūno nekaltai pradėtą vaikelį. Atėmiau kaip šunytį, išvežiau ir palikau nebeatmenu kur. O ji, kamaroje uždaryta, šaukė jį visais vardais, kuriuos žinojo. Buvau negailestingas, širdis kieta kaip akmuo... Ir gyvenu su tokia širdimi visą gyvenimą... Gal tas vaikas atsilygins žmonėms geru, jei nepaveldėjo mano kietos širdies? Ar nežinai, tamsta?

Galvodamas apie savo bėdą, tėvas paklausė:

– Ar nežinai, kiek man davė?

– Aš praklausiau. Teisėjas visada taip greit kalba.

– Aš irgi praklausiau, – pasakė tėvas, – iš nepapratimo labai jaudinausi.

– Mano draugužis tarnauja teisme, galiu jo paklaust.

– Būsiu tau dėkingas.

Keltas, matyt, pasiekė krantą, nes žuvėdros pro langą nebesklandė.

RYTE

Pilką brėkšmos valandą kopomis ėjo dviese – vyras ir mergaitė. Buvo dar maža, bet ėjo dideliais žingsniais priekyje, o vyras, paskendęs mintyse, žingsniavo kiek atsilikęs. Vakaro šviesa nudažė kopas ir jūrą keista spalva, kokia būna tik šioje vietoje, susitikus marioms ir jūrai.

Mergaitė staiga stabtelėjo prie žydinčio rožių kero ir žiūrėjo jūros link, paskui užsidendė rankomis akis ir parklupo po krūmu. Vyras, gal nenorėdamas būti pastebėtas, irgi pritūpė po laukinės rožės krūmu. Rausvi žiedai keistai rausvoje vakaro šviesoje švytėjo. Mergaitė žiūrėjo vyrui į akis laukdama paaiškinimo.

Vėjas pūtė nuo sausumos ir tai, kas vyko pajūryje, rodėsi tartum nebylių vaidinimas. Nė vienas žodis neatsklido iš ten, o gal bangų mūša užslopino garsą. Būrelis žmonių darbavosi vikriai ir sutartinai kaip žvejai jūroje. Kartuvės čia buvo suręstos anksčiau, o žmogus su maišu ant galvos viską vykdė nuolankiai ir nesipriešindamas, matyt, suprato, kad neturi jokios vilties.

– Žinojau, kad jis tuo ir baigs. Negerai svetimo turto gvieštis. Tokiems tokia ir smertis... Bet aš nenoriu prie to būti prigulmingas, ir tu niekada svetimo daikto nesiek, matai, kuo tai gali baigtis.

Kai juodu vėl pakilo eiti, kartuvių stulpus jau beveik siekė vanduo. Vyras nusileido nuo kopos ir nuskubėjo prie pakaruoklio, lyg norėdamas jam padėti. Šį kartą mergaitė ėjo atsilikusi. Kai ji prisiartinė, vyras jau buvo nupjovęs mažąjį pakaruoklio pirštą.

Paėmęs mergaitę už rankos, nežiūrėdamas į akis, vedėsi tolyn ir aiškino, o gal tik garsiai mąstė:

– Jei pakaruoklio pirštą prie tinklų pririši, žuvies neturėsi kur dėti.

Jo veidas buvo raudonas nuo vakaro atšvaitų.

Buvo pilnatis, jūros vanduo pamažu vis kilo, panaikindamas visus pėdsakus. Mergaitė ėjo įsikibusi į vyro ranką, nuleidusi galvą, nesidairydama ir, regis, neklausydama jo kalbos.

JUODOJI TARP BALTŪJŲ

Jau buvau besirengianti namo, bet pamačiau lėtai einančią tamsiai apsitaisiusią moterį. Ėjo basa, apavą nešėsi rankoje ir, rodė, dairėsi tarp gausybės nuogų moterų nerasdama vietos nei sau, nei savo bateliams. Nudžiugo pamačiusi mane ir prisėdo.

Senyvos moters akys lydėjo kiekvieną jauną, gražiai sudėtą moterį:

– Dailiai sutvėrė Dievas, tik kažin kokią dūšią bus įdėjęs...

– Nežinau, bet, atrodo, turėtų būti meili.

– Ir aš taip sakau, – atsakydavo galvodama jau apie ką kita ir toliau tęsdavo: – Ir kaip nebūsi daili taip besimaudydama... Reik būti dailiam. Mano žmogus tik per Kalėdas ir per Velykas, ir tai tik kubile – vandens neturėjom. Ežeriukas toks uždurpėjęs buvo, kai jauna būdama nusprendžiau įsokti, tai varlės ant kranto sulipo, – prisiminusi juokėsi tyliai, visu veidu.

Pro šalį praėjo nuoga storulė, užsivožusi tik mažutę vaikišką panamą.

– Ai, ai, ai, kokius tris kvartūgus pasikabinusi. Kaip anos kojelės atlaiko, – pagailo senajai storulės. – Na, būsiu ir prisimaudžiusi, ir prisižiūrėjusi... Ir negalvojau tiek daug bepamatyti... – patylėjusi pridūrė: – vandens. Ir siūbuoja, siūbuoja... kiek jau tūkstančių, o gal milijonų. Tai mat... Ir man tuo siūbavimu mažumėlę pasidžiaugti leido, – atsisuko į mane ir vėl nusišypsojo. – Persiprašau, tamstos ramybę sudrumstusi būsiu. Neradau geresnės vietos prisėsti, o labai jau pavargusi buvau. Ilgai tų moterų maudyklių ieškojau. Taip norėjau nusimaudyti. Dabar jau galėsiu ramiai namo kulniuoti...

– Tai kaipgi? Pėsčia ir eisit?

– Ale eik, eik... Ar kas dabar pėsčiom vaikšto, nieks nebevaikšto, – vėl atsisuko į mane ir stengėsi sugauti mano žvilgsnį. – Persiprašau, pradėjau nepažįstamą žmogų tujinti. Kas čia man pasidarė? Gal nuo to vandens didumo užėjo. Dovanok, tamsta.

– Kaip čia kitaip ir besikreipsi, visos plikos sėdim, visai ir ne ponios.

– Ar sakai? Gerai sakai. – ir vėl nusijuokė, tik šį kartą skambiai, kaip jauna.

Mikliai atsistojo, nuėjo prie vandens, truputį prilaikydama juodą sijoną įbrido ir stovėjo. Bet neilgai.

– Rengsiuosi. Jau laikas, – lėtai avėsi batus. – O gaila, taip gerai pataikiau atsisėsti. Gražiai pašnekėjom... Ačiū tamstai.

Ir lengvais žingsneliais, truputį raišuodama nuskubėjo tilto link. Plažė pasidarė lyg tamsiau. Gaila buvo nuėjusiosios. Lyg ir kokia graužatis įsimetė širdin, kad nepalydėjau. Bet bijojau sudrumsti jos atsiminimų dieną.

PASIVAIKŠČIOJIMAS TAMSOJE

Juodi šešėliai, užėję ant balto tilto, ilgėjo. Šešėliai laukė, kol praeis širdies gėla. Ji neskubiai žingsniavo ir pagaliau įėjo į tamsą.

Vaikinas, aukštas ir jaunas, pasivijęs paklausė:

– Ar nešalta?

– Ne, – atsakymas atšaldė ir jį.

Aplenkęs greit nutolo į tilto galą, kur mirgėjo žvejų žiburėliai.

Kai ji grįžo, jis pasivijo ir vėl pašnekino:

– Matyt, kad šalta, apsimuturiavot...

– Ne dėl to.

– Dėl to, dėl to... Pamatysit, kai sušalsit, iki šviežių bulvių, kaip sakoma, nedatrauksit.

– Galiu ir nedatraukti...

Moteris sustojo prie tilto turėklų. Prisiglaudė ir pajuto, kaip bangos, atsimušdamos į polius, drebina tiltą. Drebjė ir širdis.

Jos sūnus tąkart irgi pasakė:

– Matyt, iki šviežių bulvių nedatversiu.

Ilgai stovėjo pasirėmusi į turėklus. Jūros ošimas ramino.

Šiaurės Atėnai. – 2007 m. spalio 20 d., Nr. 39

Kaminskų svetainės koliažas: rakandai iš jų senojo nuversto namo Juodkrantėje

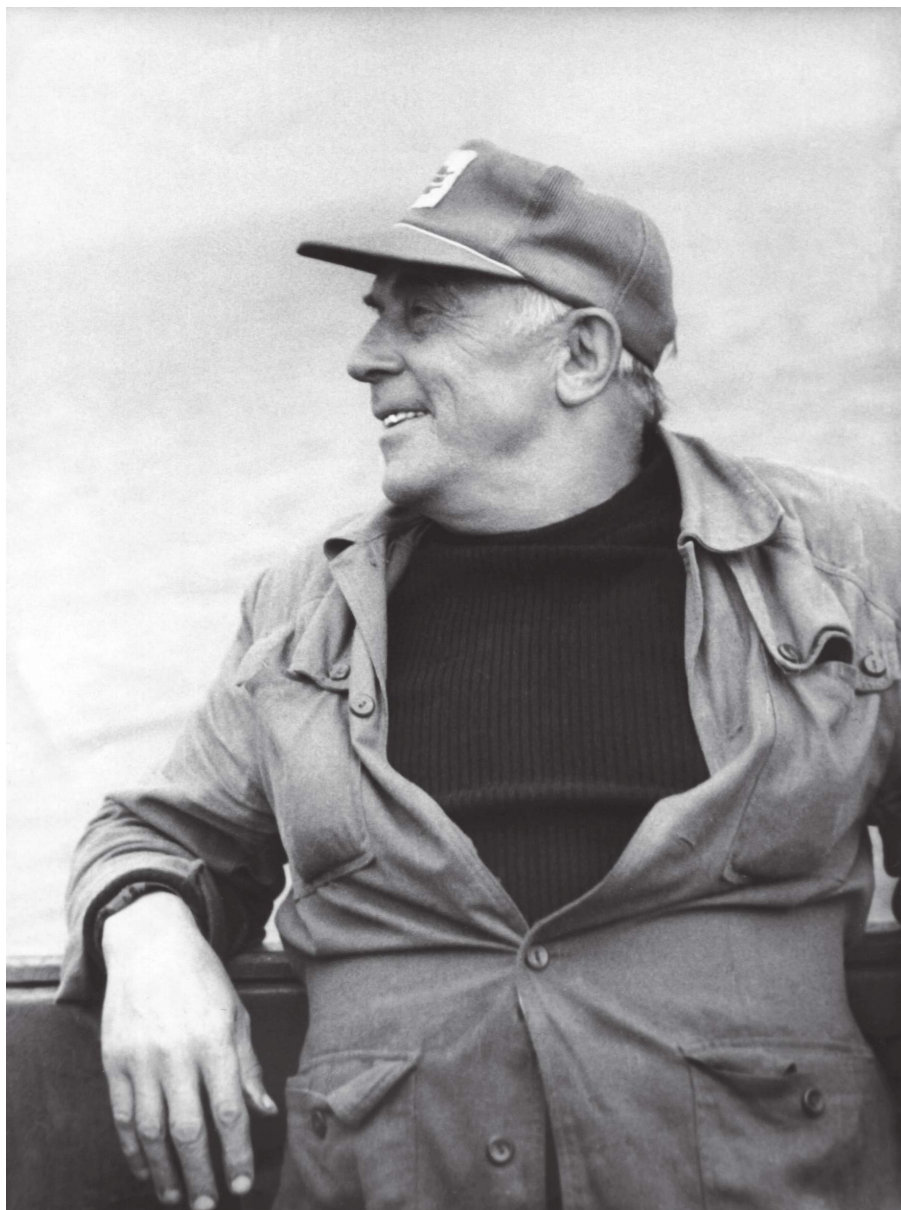
Interjero detalė

V. Kaminsko molbertas, kuriuo nešinas jis išeidavo tapyti iš natūros

Vaclovas Kaminskas

- V. Kaminskas gimė 1922 m. lapkričio 9 d. Šiauliuose neturtingų tėvų šeimoje.
- Su pagyrimu baigė Šiaulių berniukų gimnaziją. Savarankiškai pasirengęs įstojo į Dailės instituto Grafikos skyrių.
  - Studijas nutraukė areštas ir tremtis. Nuteistas 25 metams, iš jų septynerius praleido Pečioros lageryje. Padedant žymiam vitražistui prof. Stasiui Ušinskiui beveik po dešimt metų pertraukos buvo vėl priimtas į Dailės instituto Vitražo klasę.
  - Baigęs studijas visą gyvenimą dirbo Vilniaus dailės kombinate dailininku. Reiškėsi plakato ir vitražo srityse.
  - Nuo 1993 m. su žmona R. Vosyliūte-Kaminskiene iš Vilniaus persikėlė nuolat gyventi į Juodkrantę. Intensyviai tapė, dalyvavo bendrose parodose.
  - Prie molberto širdis sustojo 2002 m. lapkričio 30 d.

„Vaclovas buvo labai stiprios sveikatos. Net Sibiras nesugebėjo jo palaužti. Sveikata buvo jo varomoji jėga. Be darbo jis negalėjo, bet darbu pripažino tik tapybą.“

Regina Vosyliūtė, dailininko žmona

Grēsmīga jūra. 2002 m., alieļus

Ekvinokcija. 1991 m., aliejus

Šokanti arka. 2001 m., aliejus

Miegančioji. 2000 m., aliejus

Mindaugas. Lietuvos karalius. 1999 m., aliejus

Be pavadinimo. 1999 m., aliejus

DOORĖ

M. L. Rėza ir Karvaičiai – dailėje

Ketvirtą kartą Neringos meno mokyklos surengtas respublikinis konkursas-festivalis „Ritin kalne smiltatę“ buvo skirtas Martyno Liudviko Rėzos 240-osioms gimimo metinėms. Tris mėnesius dalyviai gilinosi į duotą temą – „M. L. Rėza ir jo gyventas laikotarpis Kuršių nerijoje“, o jai atskleisti rinkosi jiems artimą techniką. Iš maždaug šimto dailės kūrinių, eksponuotų Juodkrantės Liudviko Rėzos kultūros centre, kiekvienoje amžiaus grupėje (jų buvo keturios) atrinkti trys geriausiai. Autoritetingą komisiją sudarė: pripažinti dailininkai iš Klaipėdos Edvardas Malinauskas, Arūnas Sakalauskas, Daiva Ložytė, neringiško dailininko Eduardo Jonušo žmona Vitalija Jonušienė, Kuršių nerijos nacionalinio parko direktorė Aušra Feser, įsteigę savo apdovanojimus. Neturėdami siekio paminėti visus nominuotuosius, išrinkome keletą darbų, kurie istoriniame žanre ryškiausiai atskleidžia temą.

Be diplomų, konkurso laimėtojai gavo keraminį atminimo kūrėną su M. L. Rėzos portretu burėse, kurį sukūrė vienas iš konkurso sumanytojų – dailės mokytojas Albertas Danilevičius.

Vilma Varžaitienė „L. Rėzos vaikystė“, pastelė, 1 vieta (suaugusiųjų grupė)

Neringos meno mokykla, mokytojas A. Danilevičius

*Milana Damulevičiūtė (11 m.) „Žvejai kentė smėlio audrą“, smėlio koliažas, 1 vieta
Juodkrantė (pasirengė savarankiškai)*

*Deividas Damulevičius (7 m.) „Karvaičiai – žvejų kaimelis“, smėlio koliažas,
Kuršių nerijos nacionalinio parko nominacija*

Neringos meno mokykla, mokytojas A. Danilevičius

Urtė Marija Burkšaitė (8 m.) „Liudvikas Rėza“, mišri technika, 2 vieta
Neringos meno mokykla, mokytoja Monika Urbonavičienė

*Herkus Markauskas (10 m.) „Liudviko Rėzos portretas“, akrilas.
Skulptoriaus A. Sakalausko nominacija. H. Markausko smėlio koliažas
„Smėlio audra Karvaičiuose“ laimėjo 1 vietą*

Neringos meno mokykla, mokytojas A. Danilevičius

Tauras Kisarauskas (7 m.) „Sodai Karvaičiuose“, keramika

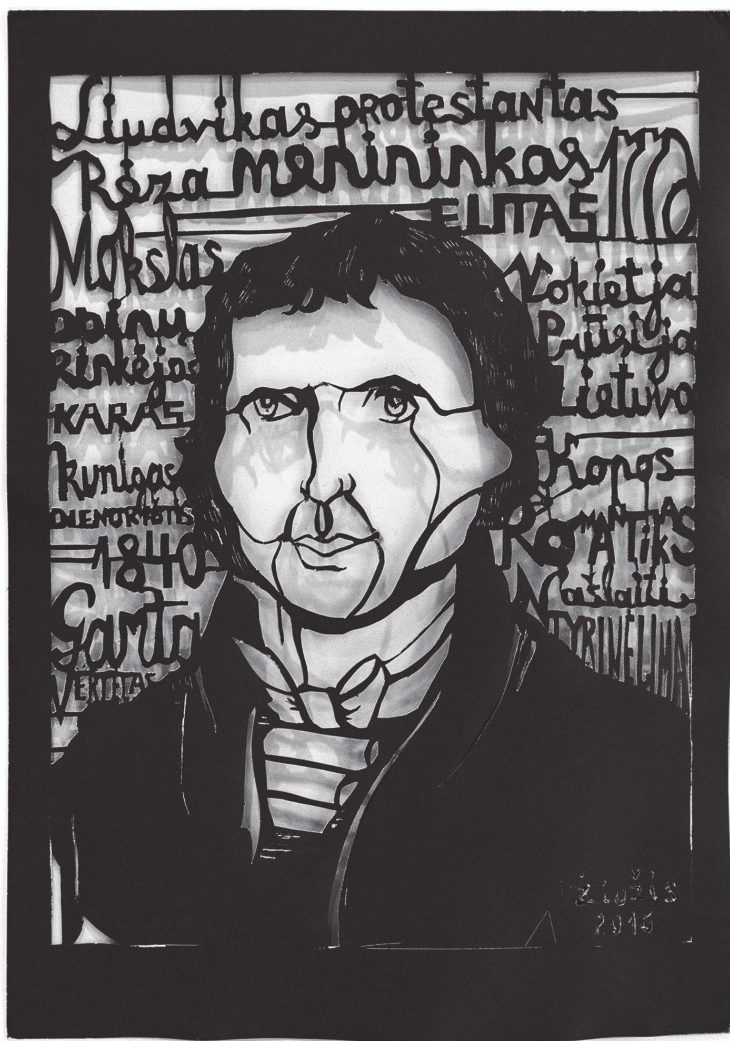
Neringos gimnazija, mokytojas A. Danilevičius

Marija Shramkova (8 m.) „Sodyba Karvaičiuose“, keramika

Neringos gimnazija, mokytojas A. Danilevičius

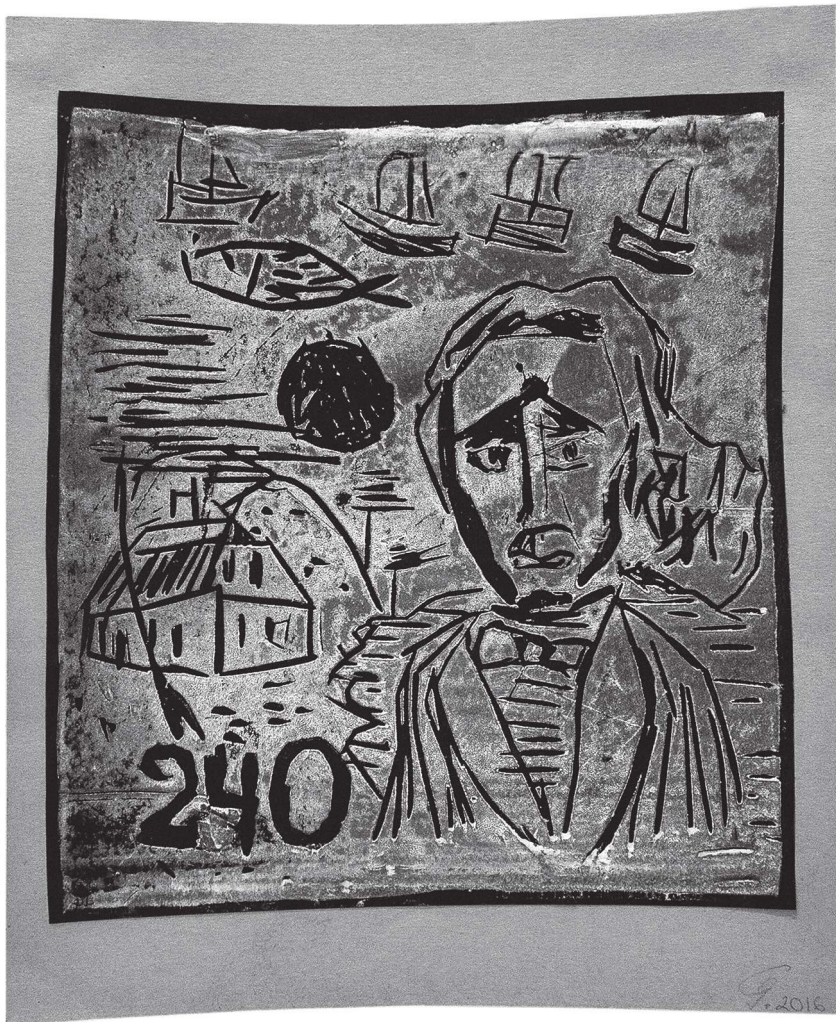

Birutė Pociūtė (17 m.), „L. Rėza“, karpinys, 1 vieta
Klaipėda (pasirengė savarankiškai)

Austėja Daukšaitė (15 m.) „Liudvikui Rėzai – 240“, grotąžas
Palangos Stasio Vainiūno meno mokykla

Gabrielė Griciūtė (16 m.) „Prisimenant L. Rėzą“, lino raižinys

Rietavo Mykolo Kleopo Oginskio meno mokykla,
mokytojas Tomas Danilevičius

DOORĖ

Tikros istorijos

GYVENIMAS PRIE KURŠIŲ MARIŲ: TIKROS ISTORIJOS

Ilgaamžiškumo paslaptis

Prie Kuršių marių gyvenimas nebuvo lengvas nei Kuršių nerijoje gyvenusiems, nei Nemuno deltos kaimų žmonėms, nes visi jie buvo susiję su žvejyba ir mariomis, kur nestigo pavojų bei sunkaus darbo. Visgi žmonės čia buvo prisitaikę prie nelengvo gyvenimo ir neretai sulaukdavo arti šimto metų. Apie tai įtikinamai bei su humoru rašė ir šio krašto spauda. 1878 m. spalį 98 metų karo invalidas iš Laukiškių (Labguvos /Labiau apsk.) vedė 56 metų nuotaką. Jaunikis paklaustas, kodėl tokiame solidžiame amžiuje nusprendęs vesti, atsakė, jog taip Dievas parėdęs, pridurdamas, kad jo tėvas paskutinį kartą vedė turėdamas daugiau nei šimtą metų („Mags schon gehen, wie Gott es beschlossen hat: mein Vater war bei seiner letzten Verheiratung über 100 Jahr alt.“). Beje, šios istorijos herojui tai jau buvo ketvirta santuoka.

Marių sąstai

1879 m. lapkričio pabaigoje laikraštis *Königsberger Hartungsche Zeitung* informavo skaitytojus apie itin didelę nelaimę pietinėje marių pakrantėje ir tikrą dramą gelbstint žvejų gyvybes. Netikėtai paspaudus šalčiui, daug žvejų iš Labguvos apskrities atsidūrė ledo sąstauose: 29 laivai iš Labagynų (Labagienen) ir 13 laivų iš Nemunyno (Nemonien). Žvejai bandė gelbėtis patys: paliko laivus ir plonu ledu, pasitikrindami medinėmis kartimis jo stiprumą, patraukė link kranto. Kai atrodė, jog jiems jau pavyko, staiga pamatė nuo kranto skiriantį platų vandens ruožą. Žvejams teko grįžti atgal prie laivų, bet čia jų laukė nemaloni staigmena – bangos sulaužė ledą ir nunešė tolyn laivus. Po kurio laiko dalį žvejų išgelbėjo atskubėję su nedidele valtimi nuo kranto gelbėtojai, kurie tai stūmė valtį plonu ledu, tai plaukė per vandenį, Tiesa, jie tegalėjo paimti po du žvejus, tad jiems teko net penkis kartus įveikti šį pavojingą vandens – ledo kelią. Vis dėlto, gelbėjimo darbams užtrukus, vienas žvejys sušalo mirtinai. Taip baigėsi tik dalies įšalusių kurėnų komandų gelbėjimo darbai. Norint išgelbėti likusiuosius, buvo iškvieistas ledlaužis iš Königsbergo, tikintis, kad žvejams pavyks išverti ledo gniaužtuose, kol atskubės pagalba.

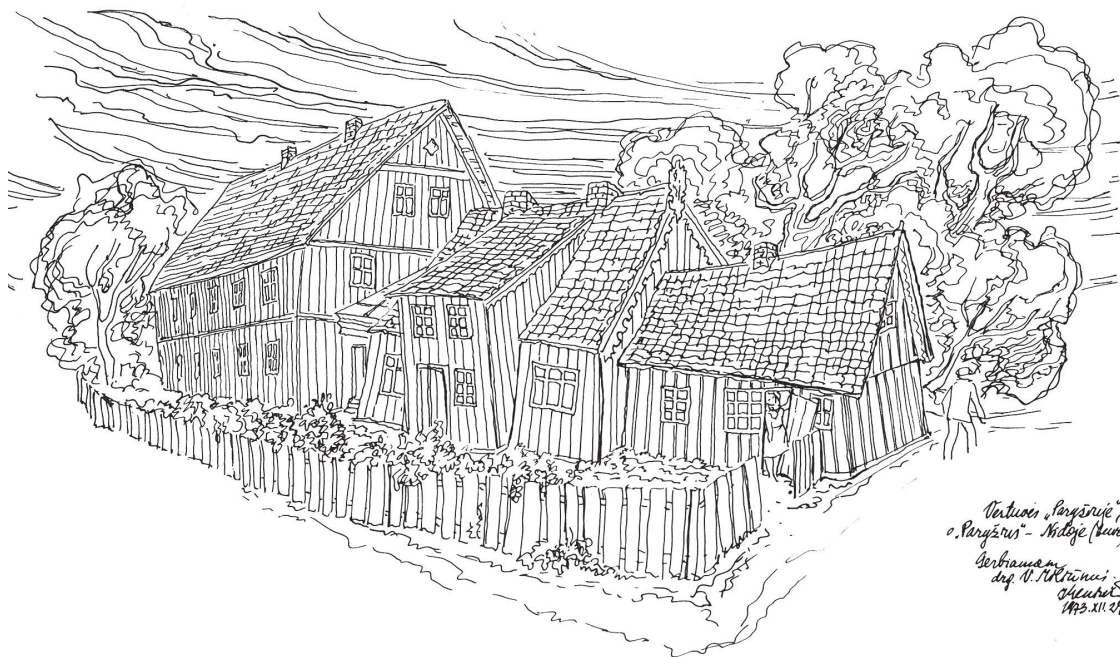
Gamtosaugos aktualijos XIX a.

Nuo XIX a. pradžios Prūsijos valdžios pastangomis pradėta kova su pustomu smėliu Kuršių nerijoje reiškė ne tik didžiulio masto apželdinimo darbus, pareikalavusius daugelio žmonių sunkaus darbo ir milijoniškų finansinių išteklių, bet ir griežtas gamtosaugos priemones, kad šios titaniškos pastangos nenuėitų veltui. Spauda, remdama šias kilnias pastangas, viešino pažeidimus. 1879 m. Kalėdų išvakarėse laikraštis *Ostpreussische Zeitung* informavo skaitytojus apie Kuršių nerijos gamtosaugos aktualijas, susijusias su dviem teismo procesais. Posėdininkų teisme (*Schöffengericht*) buvo išnagrinėtos dvi bylos: kaltinamieji iš kito marių kranto buvo sučiupti prie Kuršių nerijos pakrantės, įtariant miško vagyste. Jie pažeidė 1834 m. valdžios priimtą įstatymą, draudžiantį ne

Kuršių nerijos gyventojams su laivais švartuotis prie nerijos krantų dėl galimo medžių ir nendrių kirtimo bei vagysčių. Šis teismo procesas pasižymėjo kuriozišku įtariamųjų išsiskyrimu: abu vagyste kaltinti asmenys buvo užklupti tą pačią rugpjūčio 1 d. ir tuo pačiu laiku netoliese buvusiose marių įlankose. Aiškindami savo atsiradimo prie nerijos kranto priežastis, akcentavo oro sąlygas, teigdami visiškai skirtingus dalykus. Vienas sakė, jog ten atplaukė slėpdamasis nuo baisios audros, o kitas teigė, jog jo laivas stovėjo įlankoje dėl visiško štilio, laukdamas palankaus vėjo, todėl ši spaudos informacija baigėsi sarkastišku klausimu – koks gi oras buvo rugpjūčio 1 d. toje Kuršių marių dalyje? Juk negalėjo būti skirtingų oro sąlygų tuo pat metu?

Užrašė doc. dr. Nijolė Strakauskaitė

PARYŽIUS – NIDOJE

Nidos Paryžiumi vadintas namas, kuriame iškeltos garsiosios vestuvės. Nežinomo autoriaus piešinys – iš rašytojo V. Miliūno archyvo, saugomo Neringos savivaldybės viešojoje bibliotekoje

Ir šiandien Nidoje gali išgirsti vyresnės kartos žmones sakant: „Einu į Paryžių.“ Paryžių Nidoje? – nustembi, o jie paaiškina, jog tai yra naujasis Paryžius, mat senojo Paryžiaus nebėra. Jis išnyko kartu su keistoku, savo dydžiu išsiskyrusiu namu, prie kurio buvo „prilipinti“ mažesni nameliai. Stovėjo jis toje vietoje, kur dabar yra poilsio namai „Zunda“. Nebesantis namas ir buvo pavadintas Paryžiumi.

Garbaus amžiaus nidiškė Justina Šlimienė, su vyru apsigyvenusi didžiąjame name 6-ajame praeito amžiaus dešimtmetyje, pasakojo, jog Paryžiumi jį praminė Nidoje gyvenę kareiviai. Dviejų aukštų namo su mansarda antrasis aukštas naudotas bendrabučiui, ten buvo daug mažų kambarių, kuriuose apgyvendintos žuvininkystės ūkyje dirbusios merginos (daugiausiai rusakalbės). Į svečius pas jas dažnai užklysdavę kareiviai, merginas pavadinę „paryžietėmis“.

Ir nors po kurio laiko kareiviai ir merginos iš Nidos išvažiavo, Paryžiaus vardas prie namo lipte prilipo. O kai namą nuvertė ir ten gyvenusias šeimas iškėlė į pirmuosius Kopų gatvės daugiabučius už pašto, tai kartu su jais nukeliavo ir vardas – Paryžius, tik naujasis.

Įdomu, jog apie šį Nidos namą yra įrašas 1933 m. „Nidos mokyklos kronikoje“: „Retai kada mūsų kaime vyksta tokios intensyvios statybos kaip šiais metais. Ypač reikėtų paminėti didžiulį panelės Gertrūdos Blode statinį (pensionatą) ir medinį kepėjo Haako namą. Pastarasis, išdygęs priešais jaunimo turistinę bazę, atrodo baisiai ir gadina kaimo vaizdą.“ Šis „baisiai“ atrodantis namas ir yra mūsų aptariamas Paryžius, o „sulipdytų“ pastatų virtinė matoma ir prieškariniame Nidos plane. Iš 1943 m. reklaminės skrajutės sužinome, jog galimai tas pats Heinrichas Haakas Nidos centre turėjo svečių namus – išnuomodavo devyniolika lovų, siūlydavo pusryčius arba pilną maitinimą.

J. Šlimienės tvirtinimu, aukštojo pastato viename gale „rusų laikais“ buvo kepama duona, o ji su vyru gyveno ten, kur buvusi maitinimo patalpa. Vėliau atsikėlę gyventi Stanaičiai kepyklos pečių išgriovė ir įsirengė butą. Už jo sienos gyveno senoji Šikšnienė. Po to atsikraustė gausi Jankevičių šeimyna, jų vaikai, sukūrę savas šeimas, taip pat liko gyventi name. Ir kas tik jame negyveno! Minėtasis namas, o tiksliau ten vykusios didelės vestuvės patraukė ir rašytojo Viktoro Miliūno akį. Jis parašė tikru įvykiu paremtą novelę „Vestuvės Paryžiuje“, taip įamžindamas šiandien nebesantį namą, jo skambų vardą ir, žinoma, – gyventojus.

Užrašė Raimonda Ravaitytė-Meyer

Nidos senbuvis Mikis Engelinas

KAIP MIKIS ENGELINAS TAPO METEOROLOGU

„Mosfilmo“ kino studijos grupė, atvykusi į Nidą filmuoti, susidūrė su nemenu iššūkiu – permainingu ir nenuspėjamu vietos oru.

Nidoje išaušta gražus, saulėtas rytas. Filmavimo grupė, skubiai susikrovusi aparatūrą, išskuba į kopas. Šalia gyvenęs senbuvis žvejys Mikis Engelinas įspėja – lis! Tačiau režisierius numoja ranka – to negali būti!

Netrukus grupė sugrįžta atgal – visi permirkę iki paskutinio siūlo, pikti. Po kelių dienų nevykusių bandymų patiems nuspėti orą, režisierius galiausiai suprato – be M. Engelino jis neišsivers. Kreipėsi į senąjį nidišką pagalbos ir susitarė, kad šis spės kiekvienos dienos orą.

Išėjęs rytmetį į kiemą, M. Engelinas pakeldavo akis į dangų, po to įsitikindavo, iš kurios pusės pučia vėjas, ir pranešdavo režisieriui, ko galima tikėtis: giedros, debesų, lietaus ir pan. „Sutartis“ galiojo iki filmavimo pabaigos.

Papasakojo Vitalija Jonušienė

SUNKI RASIULIENĖS NAŠTA

Impresija

Buvo dešimta valanda vakaro. Ruduo. Sausa, šilta. Petronėlė Rasiulienė nunešė į parduotuvę Lenai skolą ir grįžo namo. Staiga virš beržyno dešinėje kelio pusėje pastebėjo švytėjimą. „Gal mašina kokia važiuoja?“ – pagalvojo. Švytėjimas artėjo, buvo aiškiai matyti balta vyriškio figūra. „Na, palauk, tu mane dar gąsdinsi“, – paspartino žingsnį. Balta figūra ilgais plaukais, ilga barzda. Kai jų keliai priartėjo, Rasiulienė aiškiai pamatė drobulę, permestą per pečius, ir dešinę ranką, kairiajame šone žaizdą, baltas baltas žaizdotas kojas. Vyriškis buvo aukštas, labai aukštas. „Kokie du metrai.“ Susitiko jie ant kelio, kairėje buvo tvora. Rasiulienė žiūrėjo į tą baltą švytėjimą, į jo veidą, žaizdotas kojas. Tai buvo Kristus. Taip, ji pažino jį iš karto. Kristus parodė ranka ir tarė: „Čia reikia pastatyti kryžių ir uždegti žvakę.“ Po to tolo, tolo ir išnyko.

Rasiulienė tekina parbėgo namo, trinkt trinkt vienom, kitom durim. Vyras: „Kas gi tave užvijo?“ Nuo to laiko ji prarado ramybę. Mintis, kad turi pastatyti kryžių, jos nebe-paleido. Kreipėsi Nidoje į valdžią. Komunistai funkcionieriai tik pasišaipė. Padirbdino ji metalinį kryžių, tvorelę (darė Kolia) ir pastatė savo darže. Bet ne, ne toje vietoje, kur nurodė Kristus. O tuo metu K. Bimba dirbdino kryžių Juodkrantei. Kažko jis ten netiko, tai valdžia pastatė tą kryžių Pervalkos kapinėse, už tvoros, už tualetų ir krūmų. „Ir koks gi ten kryžius?! Kažkokia marmuzelė išskobta. Sunku suprasti, kad kryžius...“

Stovi vienas kryžius po Rasiulienės langu, kitas kapinėse, bet ne ten, ne ten, kur nurodyta. Sunki našta tebeslegia Rasiulienės širdį. Ji padarytų dar vieną, antrą kryžių, kad tik kas leistų pastatyti toje vietoje, kur liepta.

Kas nuims Rasiulienės našta?

*Užrašė dr. Arūnė Arbušauskaitė
1992 m., Pervalka*

Kryžius Pervalkos kapinėse

DOORĖ

Knygų nameliai-švyturiai

KNYGŲ NAMELIAI-ŠVYTURIAI

Neringoje yra du jūriniai švyturiai, o nuo praėjusių metų – ir dvi juos simbolizuojančios skulptūros – lauko bibliotekėlės, kuriose visą parą galima pasiimti knygų ar jas čia palikti. Nameliai-bibliotekos įtrauktos į Pasaulinį nemokamų bibliotekėlių žemėlapij, randamą interneto puslapyje <https://littlefreelibrary.org>

IDĖJA. Abi lauko bibliotekėlės – juodkrantiško skulptoriaus Alberto Danilevičiaus kūriniai. „Idėja – ne mano, – pasakojo skulptorius. – Ją išgirdau iš dviejų nidiškių Neringos meno mokyklos mokytojų Levos Pumputytės ir Aido Macevičiaus, kurie internete man rodė visokių pasaulyje esančių lauko bibliotekėlių pavyzdžius ir buvo tikri, kad mes turime kažką panašaus padaryti ir Neringoje.“ Praėjusiais metais, švenčiant Nidos švyturio jubiliejų, Neringos tarybos nariui Arūnui Burkšui kilo mintis įamžinti švyturį – vieną ryškiausių nerijos simbolių. Neringos Viktoro Miliūno viešosios bibliotekos direktorė Dalia Greičiutė abiem idėjoms pritarė, o švyturio ir knygos susijungimas jai atrodė labai harmoningas: jei švyturys rodo šviesos kelią jūroje, tai knyga yra prilyginama ir šviesai, ir dvasinei žmogaus kelionei, trunkančiai visą gyvenimą. D. Greičiutė džiaugėsi ir tuo, kad Neringos savivaldybė palaikė bei finansavo sumanymą, ir skulptūros buvo pastatytos 2016 m., šalyje pažymint Bibliotekų metus. Ažuolo medienos bibliotekėlėms pagaminti parūpino Kretingos miškų urėdija.

NIDOS ŠVYTURYS-BIBLIOTEKA simbolizuoja du Nidos švyturio „gyvenimo“ etapus. Pirmasis švyturys, statytas vokiečių, veikė 70 metų ir paskutiniojo karo pabaigoje buvo susprogdintas. Antrasis, sovietmečiu iškilęs maždaug toje pačioje vietoje ant Urbo kalno, yra iki šiol ir padeda orientuotis laivams jūroje jau taip pat 70 metų.

Šios dvi „sukaktys“ skulptoriui „pakuždėjo“ meninį sprendimą. Skulptūros kompozicija sukurta simetrijos principu. Kairėje pusėje vaizduojamas šešiakampis vokiškas švyturys, dešinėje – šiandieninis sovietinis. Juos derinant vienas prie kito buvo koreguojamos proporcijos. Kadangi skulptūros paskirtis – lauko biblioteka, joje įmontuotos stiklinės lentynos knygoms. Ant durelių ir galinės sienelės stiklą – informuojantys užrašai lietuvių ir anglų kalbomis. Namelyje-bibliotekoje yra apšvietimas, kuris įsijungia tamsiuoju paros metu ir apšviečia knygas bei aplinką.

Vienintelis šio sumanymo trūkumas tas, kad skulptūra, simbolizuojanti iš visų pusių matomą Nidos švyturį, atsidūrė gyvenvietės periferijoje. Ją susirasti galima atokioje Kuršių marių pakrantėje – erdvėje tarp Skruzdynės gatvės pabaigos ir Purvynės gatvėje esančių treniruoklių.

Albertas Danilevičius. Nidos knygų namelis-švytury (tonuotas ažuolas, metalas, stiklas; aukštis – apie 250 cm).

JUODKRANTĖS ŠVYTURYS-BIBLIOTEKA vaizduoja Juodkrantės švyturį. 1958 m. ant kalno, prieškariniu vadinto Bloksbergu (šioje įspūdingoje sengirės vietoje buvo apžvalgos paviljonas), pastatytas navigacijos įrenginys, skirtingai nei Nidos, netapo Juodkrantės simboliu. Šiandien jis yra užmirštas, o dėl jo išlikimo kyla visokių pamąstymų. Išreikšdamas savo ir dalies juodkrantiškių rūpestį dėl švyturio ateities, menininkas ant skulptūros užrašė tokius žodžius: „BIBLIOTEKA. IMKIT MANE IR SKAITYKIT. IŠSAUGOKIM JUODKRANTĖS ŠVYTURĮ. KNYGA YRA ŠVIESA.“ Šie prasminiai žodžiai (atpažįstame ir garsiąją Martyno Mažvydo eilutę iš pirmosios lietuviškos knygos), įrašyti į keturkampį žiedą, apjuosia visą skulptūrą. Temstant įsižiebia šviesa.

Švyturėlis-biblioteka atkartoja keturkampį Juodkrantės švyturį (proporcijos pritaikytos medžio plastikai) su keturiais šviečiančiais stikliniais veidais, kurie gali simbolizuoti keturias pasaulio šalis, keturis metų laikus. Galbūt šiuose veiduose žmonės įžvelgs ir susirūpinimą dėl vertybių išlikimo. Menininko intencija – įspėti visuomenę.

Nors Juodkrantės švyturį mažai kas žino ar yra matę, tačiau jį simbolizuojanti skulptūra, pastatyta Juodkrantės centrinėje dalyje, krantinėje prie marių, gerai matoma ir einant bei važiuojant dviračiu ar automobiliu. Švyturys-bibliotekėlė ne tik skatina knygų mainus, bet ir smalsumą: kur yra tikrasis Juodkrantės švyturys ir kaip iki jo nueiti?

Albertas Danilevičius. Juodkrantės knygų namelis-švyturyš (tonuotas ąžuolas, metalas, stiklas; aukštis – apie 250 cm)

Dorė. – Klaipėda: Druka, 2016. – 128 p., iliustr.

ISSN 2351-4582

Viršelyje – Albertas Danilevičius. Nidos knygų namelis-švyturys (tonuotas ažuolas, metalas, stiklas; aukštis – apie 250 cm). Viršelio fotografas – Gintautas Beržinskas

Sudarytoja ir redaktorė Raimonda Ravaitytė-Meyer

Koordinatorė Dalia Greičiūtė

Kalbos redaktorės: Renata Kaniavienė, Rita Maksimavičienė

Dizainerė Sigita Raudienė

Fotografijų autoriai: Gedailė Nausėdaitė (5), Edita Anglickaitė (8, 53, 98, 107–115), Sandra Vaišvilaitė (10), Rasa Antanavičiūtė (11), Lukas Bogomolovas (13), Darija Vasiliauskienė (30), Aidas Macevičius (38, 39), Agnė Šileikytė (65, 66, 67, 69, 70), Kazimieras Mizgiris (A FIAP) (77), Gintautas Beržinskas (87, 96, 97, 100–105, 125–127), Jolanta Mitkutė (121).

Senos fotografijos: iš Neringos muziejaus archyvo (17, 18), „Handbuch des deutschen Dünenbaus“ Hrsg. Paul Gerhardt. Königsberg. 1900 (18), asmeninių Stasės Smolskienės, Algimanto Baltakio, Reginijaus Raškevičiaus albumų, Neringos savivaldybės Viktoro Miliūno viešosios bibliotekos archyvo, Birutės Orentaitės, Audriaus Zavadskio „Lietuvos nerija“, Mintis, 1973 (120).

Tiražas 700 egz. Užsakymas TK 1612-228

Išleido ir spausdino

Spaustuvė DRUKA

Mainų g. 5, LT-94101 Klaipėda

www.druka.lt

info@druka.lt